Andrei Pleşu s-a născut în 1948 la Bucureşti. A absolvit Facultatea de Arte Plastice, Secţia de istoria şi teoria artei. A obţinut doctoratul în istoria artei la Universitatea din Bucureşti, cu teza *Sentimentul naturii în cultura europeană*. Lector universitar (1980–1982) la Academia de Arte Plastice, Bucureşti (cursuri de istorie şi critică a artei moderne româneşti). Profesor universitar de filozofie a religiilor, Facultatea de Filozofie, Universitatea din Bucureşti (1991–1997). Este fondator şi director al săptămânalului de cultură *Dilema* (ulterior *Dilema veche*), fondator şi preşedinte al Fundaţiei „Noua Europă” şi rector al Colegiului „Noua Europă” (1994), membru al World Academy of Art and Science şi al Académie Internationale de Philosophie de l’Art, dr. phil. honoris causa al Universităţii „Albert Ludwig” din Freiburg im Breisgau şi al Universităţii „Humboldt” din Berlin, Commandeur des Arts et des Lettres, Grand Officier de la Légion d’Honneur.

Scrieri: *Călătorie în lumea formelor*,

Meridiane, 1974; *Pitoresc şi melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, Univers, 1980; Humanitas, 1992; *Francesco Guardi*, Meridiane, 1981; *Ochiul şi lucrurile*, Meridiane, 1986; *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, Cartea Românească, 1988; Humanitas, 1994 (trad.: franceză, germană, suedeză, maghiară, slovacă), *Jurnalul de la Tescani,* Humanitas, 1993 (trad.: germană, maghiară); *Limba păsărilor*, Humanitas, 1994; *Chipuri şi măşti ale tranziţiei*, Humanitas, 1996; *Eliten – Ost und West*, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 2001; *Despre îngeri*, Humanitas, 2003 (trad. franceză, maghiară, germană, polonă); *Obscenitatea publică*, Humanitas, 2004; *Comèdii la Porţile Orientului*, Humanitas, 2005; *Despre bucurie în Est şi în Vest şi alte eseuri*, Humanitas, 2006, *Note, stări, zile*, Humanitas, 2010; numeroase studii şi articole în reviste româneşti şi străine.

Notă asupra ediției

Cartea aceasta s-a născut în urma unei

inițiative prietenești. Gabriel Liiceanu a citit câteva texte apărute, în ultimii ani, în Dilema (veche) și în Adevărul și a ajuns la concluzia că, puse laolaltă, ar putea constitui un mic compendiu de înțelepciune cotidiană. Mi s-a părut, totuși, prezumțios să asum, fie și într-o variantă minoră, postura înțeleptului. Mă cunosc prea bine ca să asum o asemenea postură. Admit însă că există o legătură – nu neapărat programată – între textele adunate în acest volum: sunt încercări de a ieși din vârtejul „actualității", sau de a lua temele „actuale" drept punct de plecare către orizonturi aflate dincolo de tranzitoriu și conjunctural. E vorba, în fond, de câteva gânduri rapide asupra unor subiecte esențiale, la care, în „clipa cea repede" a vieții zilnice, nu mai apucăm să reflectăm. Nu expuneri sistematice și pretențioase, ci provocări de moment, sugestii de parcurs. Veacul nu ne mai lasă răgazuri nici să citim tratate, nici să le scriem. Dar nota fulgurantă, reflexia frugală, schița de demaraj sunt încă posibile și utile. Cel puțin așa sper.

Un rol decisiv în alcătuirea cărții de față, de la titlu până la structura internă, l-a avut doamna Lidia Bodea, a cărei competență

riguroasă și a cărei sensibilitate intelectuală i-au dat aproape statutul de co-autor. Îi mulțumesc. Pentru intervenții salutare în diferitele etape ale redactării textului, îi datorez mulțumiri și doamnei Maria Iordănescu. Mulțumesc, de asemenea, publicațiilor *Adevărul* și *Dilema veche* pentru acordul pe care și l-au dat în vederea culegerii în volum a articolelor scrise, inițial, pentru ele.

Andrei Pleșu

În loc de prefaţă:
Inactualităţi

Când, obligat de doctori, îmi fac plimbarea (cvasi) zilnică şi se întâmplă să fie vreme senină, dau, inevitabil, peste câte un maidanez care zace pe-o parte, în drumul tuturor, profitând de căldura mediocră a soarelui. E atât de imobil, de extatic, de impasibil, încât pare mort. Ceea ce văd e o lecţie de destindere rituală, un salt, aproape mistic, în afara vârtejului înconjurător. Prin comparaţie, toţi trecătorii

care ocolesc silueta canină par o adunătură de agitaţi. Ei, oamenii, sunt, de data aceasta, „vagabonzii”, vietăţile fără stăpân şi fără rost, în vreme ce câinele adormit la soare are „stabilitatea” unui călugăr Zen. Aş vrea să am îndrăzneala, libertatea interioară, inteligenţa de a mă întinde lângă el şi de a mă sustrage, astfel, împrejurărilor curente, vremurilor, asfixiei lumeşti. Dar am pierdut, laolaltă cu toţi semenii mei, instinctul „rupturii de nivel”, al ieşirii din timp. Sunt mereu „în reţea”, cablat, preluat, „angajat”, dependent de drogul urgenţelor… În loc să facem din animale spectre (lucrative) ale unor funeste pandemii, ar trebui să recuperăm ceva din virtuţile lor: din statica felinelor, din răbdarea, dinamismul flexibil şi detenta câinilor, din calmul rumegătoarelor, din vocaţia înaripatelor de a se desprinde. Să fim „înţelepţi ca şerpii şi inocenţi ca porumbeii”. Într-o lume judecată mereu, de puritani, pentru regresul ei în trivialitate animală, tocmai animalitatea, animalitatea bună, e ceea ce am pierdut, ceea ce ne lipseşte. Alături de doctorul care mă someză să mă mişc, am nevoie şi de un altul, care să-mi ceară să stau, o oră pe zi,

nemişcat, la soare, fără să mă gândesc la nimic.

*

Semnificativ e şi faptul că, odată cu animalitatea cea bună, am pierdut şi amplitudinea intelectuală. „Sofisticarea” civilizată a adus cu sine, simultan, fragilitate fizică şi debilitate mintală. Suntem „evoluaţi” şi precari. E frapantă, de pildă, dispariţia aproape totală din orizontul interogaţiei şi al reflexiei noastre a unor teme esenţiale. Iubirea nu mai este astăzi un subiect, dincolo de scandalul monden, inflamaţia erotică şi sentimentalismul de telenovelă. Autori şi autoare ca Mariana Alcoforado, Ninon de Lenclos, Denis de Rougemont, Max Scheler sau Ortega y Gasset nu mai apar. Absente, în sens substanţial, de pe piaţă sunt şi teme ca prietenia, umorul, destinul şi moartea. Se vorbeşte infinit mai mult despre succes, despre sănătate, politică, virtuţi manageriale şi feluri de mâncare. Autori care au modelat, cu autoritatea lor, secole întregi de cultură europeană sunt, practic, abandonaţi. Numai o minoritate de excentrici mai citeşte acum texte care,

pentru antecesorii noştri, erau deprinderi gimnaziale curente: Cicero şi Epictet, Marc Aureliu, Maxim Mărturisitorul, Thomas à Kempis, Meister Eckhart, Montaigne sau Pascal. Tatăl meu încă ştia pe dinafară, din liceu, versiunea grecească a Rugăciunii Domneşti. Omologii lui de azi au probleme cu limba română, iar dintre limbile străine, abia dacă pot schimonosi o engleză de şlagăr pop. N-aş vrea să par nostalgic, vetust, apocaliptic. Cred însă că e bine să luăm notă de mersul lucrurilor, să ne întrebăm, la rece, ce am câştigat şi ce am pierdut şi, dacă se poate, să întreprindem câte ceva pentru o recalibrare a facultăţilor noastre intelectuale şi sufleteşti în contextul lumii contemporane. Marile reforme morale şi instituţionale nu pot începe decât de aici, de la reforma individului, de la identificarea şi relansarea adevăratului său potenţial.

I
Ce facem cu viaţa noastră

Munca. Daune colaterale

„În România nu se munceşte destul”.

Toţi românii par să fie de acord cu această judecată aspră şi numai în parte îndreptăţită. Românii ştiu să fie şi căpşunari harnici, dacă pot anticipa un câştig tentant. Nu au, e drept, cultul protestant al datoriei şi al efortului mântuitor, nici demagogia marxistă a muncii înţelese ca emblemă a umanităţii. Dar nici nu dormitează mediteraneean, la umbră. Şi, chiar dacă nu muncesc în sens tradiţional, sunt activi: „se descurcă”, fac aranjamente, „se află-n treabă”, „au de alergat”.

În ce mă priveşte, sunt îngrijorat mai curând de contrariul: când văd cum arată ziua de lucru a unui tânăr de azi, mă întreb care mai poate fi bilanţul lui de viaţă. Activitatea lucrativă asfixiază în asemenea măsură intervalul diurn, încât „lucrativ” nu mai înseamnă nimic: e obţinerea unui câştig de care nu se bucură nimeni, un câştig din care nimeni nu are nimic de câştigat. „Modelul” e, preponderent, occidental. Se practică frecvent o investiţie maximă de muncă, pentru rezultate care nu se mai percep decât ocazional, în weekend, în vacanţă, la pensie. Ai tot ce-ţi trebuie, dar eşti atât de istovit, încât nu-ţi mai trebuie nimic din tot ce ai. La orizont, apare un tip

de vitalitate care, paradoxal, subminează (sau amână) pofta de viaţă. Nu mai ai bucurii. Ai „satisfacţii”. Reuşita profesională intră în conflict cu bucuria de a trăi. Lipsa de timp (blestemul de a fi mereu „ocupat”) suspendă, treptat, cel puţin două din componentele decisive ale unei existenţe depline: singurătatea şi răgazul.

Singurătatea e materia primă a reflexivităţii şi a construcţiei de sine. „Dumnezeu – s-a spus – e ceea ce fiecare ştie să facă cu propria sa singurătate”. Nu se poate trăi prin aglutinare, nu se poate supravieţui interior în condiţia unei sociabilităţi perpetue. Sfârşeşti, inevitabil, prin a-ţi pierde chipul, prin a deveni un ins statistic. Orice om are nevoie (chiar când nu-şi mai dă seama) de episodul nutritiv al unei confruntări solitare cu adâncul şi cu înaltul său, cu terorile sale, cu portretul său, cu unicitatea destinului său. Nu întâmplător, în închisorile Chinei comuniste, una din torturile cele mai redutabile era anularea completă a singurătăţii: condamnatul era, clipă de clipă, însoţit (de fapt încolţit) de o prezenţă tăcută, dar tenace, o prezenţă programată să excludă orice posibilitate a intimităţii şi a

solilocviului.

Răgazul e valorificarea intensă a non-activităţii. E înlocuirea eficienţei prin plăcere, savoarea decuplării, capacitatea de a te lăsa absorbit de respiraţia lumii, fără să i te opui, fără să intervii cu deprinderile proprii în metabolismul ei. De la gratuitatea hobby-ului până la experienţa totodată subtilă şi simplă a vidului, răgazul e recuperarea identităţii tale reale, neconjuncturale, eliberate de obligaţii, utilităţi şi urgenţe. O ieşire igienică, pe verticală, din registrul actualităţii. Cu alte cuvinte, un moment de libertate. Fără complementul răgazului restaurator şi fără vaccinul singurătăţii, munca recade în semnificaţia ei originară: aceea a pedepsei meritate, după derapajul păcatului originar.

Sus inima!

E un îndemn pe care, în limbajul cotidian, îl rostim sau îl auzim ca pe o îmbărbătare. „Sus inima!” înseamnă: „nu te lăsa!”, „fii tare!”, „nu fi trist”, „fii bărbat!”, „ridică-te deasupra necazurilor!”. Se spune şi „capul sus!”, tot o formulă încurajatoare, dar cu o nuanţă în plus: „fii demn!”, „nu te

lăsa călcat în picioare!”, „rezistă dinaintea tuturor relelor fără compromisuri şi fără lamentaţii!”. Ambele imperative valorifică verticala, mişcarea ascensională, dar rămân la nivel psihologic sau moral. „Sus inima!” şi „Capul sus!” îndeamnă la a nu te lăsa copleşit de emoţii negative şi, respectiv, a-ţi păstra coloana vertebrală dinaintea adversităţilor.

În liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, curând după citirea Crezului, participanţilor la slujbă li se spune ceva asemănător: „Sus să avem inimile!” Dar e limpede că, de data aceasta, nu mai e vorba de o simplă exigenţă sentimentală sau de un precept moral. În perimetrul mai tuturor religiilor, inima e un instrument de *cunoaştere*, dacă nu chiar cel mai eficient dintre toate, când e vorba de cunoaşterea supremă. „Sus să avem inimile!” e, în acest caz, o axiomă a efortului cognitiv, o indicaţie „metodologică”. Nu poţi pricepe nimic, dacă te situezi mereu la firul ierbii sau dacă scormoneşti, suspicios, „dedesubturi”. Trebuie, dimpotrivă, să priveşti lucrurile de la înălţime, să ai imaginea câmpului, perspectiva integratoare a zborului. Nu e aducătoare de lumină decât ceea ce o

parabolă hristică numeşte „făclia pusă în sfeşnic”, înălţată pe un suport generos. Marile contururi ale realului se văd mai desluşit de sus, aşa cum siturile arheologice se percep mai bine din avion. Dar amplasamentul „la vârf” al cunoaşterii are o iradiere existenţială mai largă: nu e doar o tehnică de cercetare, ci şi o atitudine de viaţă, modul optim de a te situa într-o lume „căzută”. „A fi la înălţime” nu e, pur şi simplu, a trăi mereu cu obsesia superlativului şi nici a privi către ceilalţi de sus. Ceea ce se cere e să fii cuplat mereu la „polul plus”, să trăieşti contingenţa având mereu în minte orizontul care o depăşeşte şi o cuprinde.

De la o asemenea problematică a sublimităţilor la peisajul nostru politic şi mediatic picajul e, poate, prea mare. Dar meschinăria unghiului de vedere, bălăcăreala la preţuri mici, agitaţia noroioasă a multor politicieni şi gazetari sar în ochi. Îţi vine să le spui, mai prietenos sau mai răstit: ridicaţi-vă, măcar pentru o clipă, din mlaştina intereselor voastre imediate. Luaţi un pic de înălţime! Luaţi un pic de distanţă faţă de harţa zilnică, faţă de combativitatea partizană şi faţă de voi

înşivă! Desprindeţi-vă, într-un minim elan igienic, de măruntaie, idiosincrazii, vorbe grele, obsesii şi nevroze. Respiraţi mai amplu, priviţi, scurt, spre mijlocul cerului, reînvăţaţi să surâdeţi. Încercaţi să fiţi, măcar o oră pe zi, „singuri şi inactuali”, cum spunea cândva George Călinescu. Există şi alte bucurii decât bucuria de a-ţi strangula duşmanul. Există şi alte plăceri decât plăcerea de a răni, de a calomnia, de a câştiga la şepticul electoral. Există, de asemenea, drame, spaime şi dezastre mai mari decât cele care vi se vântură pe sub nas în diversele show-uri televizate. Nu vă mai conduceţi viaţa din subteranele sufletelor voastre agitate. Aşezaţi-vă, la răstimpuri, pe un loc mai înalt decât voi înşivă. Sus inima! Şi capul! Viaţa, viaţa adevărată e în altă parte...

Tipuri de trecere

Cum ne trecem şi ne petrecem viaţa? O bună întrebare pentru mahmureala obştească de după sărbători. Eşti obosit, nu prea sprinţar la minte, dezabuzat. Te vizitează, palid, gândul deşertăciunii (şi balastul indigestiei), cu tot alaiul lor de

platitudini solemne. Ce sens au lucrurile? Cum trăim? La ce bun? Ca să mă simt cât de cât activ şi inteligent, încropesc, în grabă („în grabă” e mult spus), un inventar: câte tipuri de trecere prin viaţă există?

Tipul A: Subzistenţa. N-ai timp să reflectezi la *rostul* vieţii. Te străduieşti să obţii, mai mult sau mai puţin decent, *substanţa* ei zilnică, materia ei vitală. Eşti ocupat şi obosit. Abia dacă poţi savura mici episoade de refacere, în weekend sau în concediu. În rest, n-ai nici o poftă de metafizică. Speri doar să nu te lovească vreo nenorocire.

Tipul B: Consumul. Viaţa ţi-e dată ca să te simţi bine, să te bucuri, să te distrezi. Pentru asta îţi trebuie, în mod normal, mijloace, drept care e inevitabil să te ocupi niţeluş şi de câştig. Lucrezi atât cât să-ţi asiguri răgazurile. Te defineşti prin gaşcă, escapadă, mici driblinguri erotice, chef. Vrei „trăiri”. Multe şi nu prea problematice. Dacă ai noroc, nici nu-ţi dai seama când ţi-a trecut vremea. Dacă n-ai, te încurci, de timpuriu, în propriile tale plăceri. Tipul B are şi subtipuri: consumului frivol i se adaugă, de pildă, uneori, preocuparea pentru imaginea de sine: te amuzi cu

oarecare filozofie, eşti un artist, un original, un aventurier. Nu te laşi contaminat de meschinăriile vieţii burgheze. Arzi, eroic, lumânarea la ambele capete. Alteori, consumul e întrerupt, ciclic, de alunecări depresive, de spectrul vidului. De care încerci să scapi refugiindu-te din nou în consum.

Tipul C: Aşteptarea de sine. Ai vrea, încă din adolescenţă, să fii altfel. Simţi că *eşti* altfel. Aştepţi de la tine isprăvi de anvergură, dar nu ştii exact de ce natură ar putea fi acele isprăvi, nu le poţi da un chip definit. Să scrii? Ce? Să ajungi celebru printr-o performanţă specială? Care? Să faci o carieră exemplară? În ce domeniu? Viaţa se scurge în plasa unei permanente interogativităţi cu privire la perspective. Ai scurte accese de angajare, urmate de deziluzii care te demobilizează. Între timp, trăieşti din expediente, mereu convins că e vorba de ceva pasager, care nu te reprezintă. Îţi menajezi, tenace, orele libere (ca să poţi reflecta în linişte la ce-ar fi de făcut), cultivi plezirismul blând al câtorva tabieturi private şi te epuizezi în lungi conversaţii cu prieteni (care au o foarte bună părere despre calităţile şi potenţialul

tău).

Tipul D: Pragmatismul. Ai, de la bun început, o imagine clară despre ce vrei să realizezi (confundând, cum spunea Petre Ţuţea, *idealurile* cu unele *scopuri* onorabile): vei munci, vei câştiga, vei avea bunăstarea ta, casa ta, maşina ta, familia ta, respectabilitatea ta. Spre sfârşit, vei numi toate întâmplările prin care ai trecut pe drumul spre succes „experienţă de viaţă”. Vei da sfaturi celorlalţi (mai ales tinerilor) şi vei patrona, plicticos, dar senin, mari festivităţi familiale sau instituţionale. Te vei socoti un „model”, un ins care şi-a făcut datoria.

Tipul E: Căutarea de sine şi construcţia interioară. Ca şi cei aparţinând tipului C, eşti preocupat de propria identitate, dar, spre deosebire de ei, nu reuşita publică te interesează. Vrei să obţii desăvârşirea lăuntrică, armonia şi împlinirea alcătuirii tale de adâncime. Încerci să găseşti şi să experimentezi felurite versiuni de disciplină spirituală, frecventezi sfera religiosului, cauţi, halucinat, calea. E un parcurs nobil, dar primejdios, la capătul căruia, dacă nu ai şansa unei opţiuni limpezi, întemeiate pe discernământ şi echilibru sufletesc, poţi

eşua în sminteală, iluzie de sine şi fanatism.

Tipul F: Cercetarea şi reflexivitatea. Trăieşti cu dorinţa de a ieşi din viaţă mai ştiutor, mai lămurit decât ai intrat. „Nu vreau să mor prost!” – spunea Alexandru Dragomir. „Vreau să înţeleg angrenajul în care am fost aruncat”. Tot restul e subsidiar: munceşti, iubeşti, te bucuri, suferi, dar fundalul fiecărui fragment de viaţă e mereu acelaşi: cum se explică lucrurile, care (şi ce) este adevărul? Din păcate, răspunsul nu e niciodată garantat, iar primejdia unei vieţi de tip secund, anexate ideii şi implicând neglijarea patosului ei nemijlocit e redutabilă. Din ambiţia unei bogăţii cognitive fără măsură, poţi ieşi sărăcit şi strâmb.

Tipul G: Dedicaţia. Trăieşti ca să te dăruieşti unei instanţe din afara ta, te regăseşti în faptul de a te abandona, de a ieşi din sine, de dragul unei idei, al unui proiect grandios, al unui om. Te realizezi slujind. O familie, o întreprindere, o utopie. Sau opera proprie, ipostaziată în monument exterior, care îţi va supravieţui. Pendulezi între eroism (civic) şi activism bezmetic. Între zel constructiv şi agitaţie dizolvantă. Mereu în serviciul celuilalt, rişti, adesea, să-

ţi pierzi chipul.

Dacă stau să mă gândesc bine, mai sunt încă sute de tipuri şi de combinaţii de tipuri. În fond, tot atâtea câţi oameni există pe lume. Şi deşi mă recunosc în câte o parte din toate cele de mai sus, despre mine n-am zis încă nimic. La mulţi ani!

Ce ştii să faci ?

„Ciocoiul nu are o ocupaţie anume rezervată pentru sine”, nu iubeşte şi nu poate practica nici o profesiune – spune Constantin Rădulescu-Motru, într-un text din 1908. „Încarnare a dorinţei de putere”, iubitor de ranguri, „poftitor de onoruri”, incapabil să depăşească orizontul satisfacţiei imediate, ciocoiul nu-şi pune problema dacă merită încrederea publică, dacă poziţia lui socială corespunde unei îndemânări anume, dacă nevoia lui de a fi în fruntea bucatelor are acoperire într-o echivalentă nevoie de a fi de folos. N-are idealuri, n-are convingeri, are doar scopuri conjuncturale şi abilităţi.

După aproape o sută de ani, observaţia lui Rădulescu-Motru se dovedeşte încă funcţională. Spiritul ciocoismului renaşte

(supravieţuieşte) viguros pe scena noastră politică şi are la bază aceeaşi congenitală inaptitudine a noilor ciocoi pentru orice meserie determinată. Boala nu este, totuşi, strict autohtonă, deşi culoarea locală rămâne inconfundabilă. În toată lumea, politicianul „profesionist”, politicianul de carieră, tinde să sacrifice profilul primei sale formaţii, pentru a se dedica unui tip de activitate cu reguli vagi şi dexterităţi arbitrare. A fi parlamentar sau ministru, prefect sau şef de partid e altceva decât a fi jurist, economist, inginer, mecanic auto sau agricultor. Încet-încet, politicianul devine cineva care nu mai ştie să facă nimic, în afară de politică. Luaţi din scurt, puţini dintre reprezentanţii elitei noastre conducătoare ar şti să răspundă prompt şi cinstit la întrebarea: „ce-ai face dacă ai ieşi din politică?” şi, în definitiv, „ce ştii să faci?” în afara coreografiei electorale curente. Politicianul e, de regulă, un profesor care s-a lăsat de profesorat, un medic care s-a lăsat de medicină, un cizmar care s-a lăsat de cizmărie. Asta în varianta bună. De multe ori, e un cizmar prost, un medic îndrăgostit mai curând de funcţie decât de meserie, un profesor fără vocaţie. A nu (mai) avea o

ocupaţie, un meşteşug, un domeniu de activitate bine circumscris – iată preţul pe care omul politic trebuie să fie dispus să-l plătească, de dragul accesului la putere. Consecinţele sunt numeroase şi, din punctul meu de vedere, grave. Voi enumera câteva, dintre cele mai evidente.

Mai întâi, cel care a încetat să mai aibă o competenţă activă într-un spaţiu profesional dat ajunge să ştie din ce în ce mai puţine despre noţiunea însăşi de *competenţă*. Cine nu ştie să facă mai nimic e tot mai puţin atent la ce ştiu să facă alţii: cu alte cuvinte, n-are criterii să judece profesionalismul celorlalţi şi cu atât mai puţin să-l respecte. În mintea unui asemenea exemplar, succesul încetează să mai fie cuplat la ideea de înzestrare, de efort aplicat şi pricepere tehnică. Ceea ce contează e manageriatul „deştept” al relaţiilor, descurcăreala „superioară”, „flerul” combinatoriu. Restul sunt naivităţi vetuste, fandoseli. Omul fără meserie nu va fi niciodată înclinat să grădinărească buna evoluţie a meseriilor, asanarea mediului social şi juridic în care ele pot prospera.

Insul care nu ştie să facă nimic determinat (chiar dacă poate mima

îndemânări circumstanţiale, sau *foste* îndemânări) e erodat, inevitabil, de o *criză acută a propriei responsabilităţi.* Simţul răspunderii nu se poate forma în vid. Răspunzi pentru lucrul care a ieşit „din mâna ta”, pentru o ispravă, sau un produs, în care ţi-ai angajat aptitudinile, experienţa şi onoarea. Numai un bun meseriaş îşi poate asuma răspunderea mărfii pe care o livrează şi numai el poate trage la răspundere un meseriaş prost. Diminuarea responsabilităţii conduce, fatalmente, la o surpare a *autorităţii*. Incompetentul nu se poate impune nimănui decât prin fraudă şi pe durate scurte.

Cine ajunge la poziţii înalte după alte criterii decât cele ale unei profesiuni bine stăpânite are de făcut faţă tuturor dezavantajelor imposturii. În loc ca puterea să se legitimeze prin competenţă, ea nu se legitimează decât prin propriul ei exerciţiu, arogant şi suficient. Mai mult: puterea sfârşeşte prin a legitima incompetenţa. De vreme ce nu trebuie să ştii nimic specific pentru a ajunge sus, înseamnă că faptul de a şti ceva anume e mai curând o piedică, un handicap social. Pedagogic vorbind, prestigiul formal al unor oameni fără nici o

meserie e creator de confuzie etică şi dezagregare civilă. („Ciocoii – spune şi Rădulescu-Motru – sunt paraziţii decrepitudinii noastre politice” şi sporesc, pernicios, „arbitrarul puterii”.)

În sfârşit, omul fără meserie e condamnat la o foarte impură motivaţie a acţiunii politice. El se ţine cu dinţii de fotolii şi demnităţi, pentru că n-are la ce se întoarce. Întrucât altceva nu (mai) ştie, e musai să rămână în front până la moarte. Iubit sau nu, eficient sau nu, util sau dăunător, el se va strădui din răsputeri să se agaţe de scena publică împotriva tuturor evidenţelor. Ce altceva să facă? Degeaba obţine la alegeri procentaje stingheritoare, degeaba nu-şi găseşte locul în nici o gaşcă, degeaba îi întorc spatele şi foşti aliaţi, şi foşti adversari. Omul va gravita impenitent în jurul puterii, cu singura energie şi justificare pe care o mai pot da inerţia, încăpăţânarea şi o falsă imagine despre sine. Când nu ştii să faci nimic, nu-ţi rămâne decât să-ţi confecţionezi un destin politic. Cu atât mai rău pentru alegători.

Lehamitea şi entuziasmul

Am întâlnit, de curând, o tânără juristă, proaspăt întoarsă de la o specializare în străinătate. Mi-a explicat, cu o bună dispoziţie înduioşătoare, că s-a întors cu ideea că trebuie să facem ceva, că ţara trebuie salvată şi că ea personal este gata să se angajeze într-un efort radical de reformă. Am vreo idee? N-aş vrea să stăm de vorbă despre asta? Există cu siguranţă soluţii, şanse de redresare, oameni capabili. Numai să vrem! Ascultam şi simţeam cum mi se adâncesc cearcănele. Am mai primit, în ultima vreme, proiecte de reajustare naţională. Unele coerente, cele mai multe romanţios-utopice. Unele izvorâte din exasperare, altele dintr-o iritantă supraevaluare a competenţelor proprii, altele cvasi-mistice. În toate aceste cazuri, dar mai ales în cazul tinerei juriste cu care stăteam de vorbă faţă către faţă, eram stingherit să reacţionez obosit, sceptic, demobilizator. Însă îmi era imposibil să cauţionez o specie de entuziasm pe care, după ’89, l-am împărtăşit şi eu, dar care s-a dizolvat, încet-încet, într-o luciditate mai curând amară. Nu că mi-am pierdut orice speranţă, nu că m-am resemnat să supravieţuiesc marginal, fără participare şi

fără iluzii. Dar nu (mai) cred în reţete grandioase, cu rezultat garantat, nu (mai) cred în posibilitatea unei reaşezări durabile a lucrurilor prin viziuni paşoptiste şi personalităţi providenţiale. N-am argumente solide – cel puţin deocamdată – pentru a credita resursele de solidaritate, vigoare sufletească şi dinamism civic ale unei populaţii risipite interior, sleite de lipsuri, hărţuite de tot felul de „zbierători şi dibaci”, înrăite de lupta pentru subzistenţă. Uneori, oricât m-ar întrista ceea ce simt, mă întreb dacă nu oblojim, în fibra noastră, un virus (mai vechi) al disoluţiei, dacă nu stăm sub steaua sumbră a unei ratări istorice, a unei „moşteniri de nenoroc”, cum spune undeva Iorga, într-o pagină de călătorie prin Haţeg. N-am putut deci să-i spun tinerei juriste decât atât: feriţi-vă de tonul mesianic. Lucraţi conştiincios în ograda priceperii dumneavoastră, fără planuri de mântuire universală, fără aşteptări nerealiste. Mă tem că, la această oră, soluţia nu poate veni de la mari aglutinări de energie, de la organizaţii militante, partide, „grupuri de iniţiativă”, apeluri eroice. Trebuie mai curând să reîncepem de la buna îndărătnicie a responsabilităţii

individuale, de la onestitate privată, hărnicie, exercitare tenace a propriilor aptitudini. A-ţi face un program de viaţă din cinste şi competenţă, „a-ţi face bine treaba”, a te concentra pe lotul tău de obligaţii profesionale şi morale e, deocamdată, mai productiv decât a te epuiza în acţiuni de masă, în activism public, în vervă agitatorică. Câteva milioane de cetăţeni conştiincioşi pot schimba ţara în mai mare măsură, cred, decât o echipă de „manageri” euforici.

E totuşi straniu că entuziasmul excesiv, scuzabil prin juvenilitate şi bună-credinţă, n-a reuşit să mă contamineze, dar că oboseala mea cronică a fost mai curând vindecată de reprezentanţii taberei opuse: aceea a nevroticilor, a pesimismului neptunian, a lehamitei. Entuziaştii au, măcar, în priviri, o anumită lucire de candoare. *Vor* ceva, sunt gata de atac, aspiră la o rezolvare. Victimele lehamitei plimbă peste lume o privire obturată de cataractă. Nu se poate trăi pe bază de suspin. Nu se poate delega tot ce e eşec personal, sau comunitar, asupra soartei neprielnice. Lehamitea, cunoscută de monahi drept „acedie”, oboseală a inimii,

suspensie a reperelor, „noapte duhovnicească”, e un fel de a-ţi trăi, anticipativ, dispariţia. Da, ştiu, avem o ţară „grea”, românii sunt cum sunt, săracii îşi asumă, inerţi, sărăcia, iar bogaţii sunt prostiţi de avere, strada arată jalnic, salariile scad şi preţurile cresc, guvernul e îngălat, preşedintele e simultan prea autoritar şi prea slab, dominat de umori dezordonate. Majoritatea televiziunilor exală o miasmă de mahala, prea mulţi gazetari scriu prost, isteric şi ieftin, prea mulţi români trişează sau fură. Învăţământul e mediocru, spitalele sunt în faliment, cârciumile sunt pline. Da, avem oricând suficiente motive de disperare. Dar lehamitea nu e un leac, o ieşire onorabilă. Preferabil ar fi un acces de iritare vitală, un scurt moment de furie trezitoare. Întâi împotriva propriei noastre netrebnicii. Apoi împotriva lehamitei înseşi. Aflu din dicţionare că „lehamitea” e un cuvânt de provenienţă bulgărească („*liha-mi-ti*”, mi-e silă, m-am săturat). Avem o mulţime de lucruri de învăţat de la vecinii noştri. Nu era musai să ne blocăm într-o lamentaţie.

Sensul vieţii.

Punctaj pregătitor

1. O viaţă în cuprinsul căreia întrebarea cu privire la sensul vieţii nu survine niciodată e o viaţă fără sens autonom. Viaţa tinde să aibă sens de îndată ce îţi pui problema sensului ei. Sau: a reflecta asupra sensului vieţii poate fi, în sine, un sens de viaţă.

2. Întrebarea cu privire la sensul vieţii nu trebuie să se substituie faptului de a trăi. Ea trebuie *să însoţească* existenţa, nu să o suspende. Cu alte cuvinte, întrebarea cu privire la sensul vieţii nu trebuie să devină singurul conţinut de viaţă al celui care şi-o pune. Fără întrebarea cu privire la sensul vieţii, viaţa devine un fapt statistic. Dacă, însă, întrebarea devine inflaţionară, viaţa devine o subspecie a stuporii.

3. Dacă, prin absurd, un geniu, un sfânt sau un zeu ar face o afirmaţie generală cu privire la sensul vieţii (o propoziţie asertotică, univocă, de tipul „Sensul vieţii este X”), ceea ce ar urma ar fi moartea termică a sufletelor. S-ar ajunge la reţetar şi directivă. Nu ne-ar rămâne decât execuţia mecanică, stahanovismul etic, înregimentarea. Toţi am porni în turmă

către un sens *comun*, fără mister şi fără chip. Nu există sens de viaţă colectiv.

4. Nimeni nu se poate pronunţa pertinent asupra sensului vieţii *altuia*. Căutarea şi împlinirea unui sens de viaţă e o întreprindere strict *personală*. Fiecare viaţă are sensul ei particular, datele ei irepetabile, orizontul ei *unic* de realizare.

5. Nu poţi primi un sens de viaţă din afara ta. Nimeni nu poate da *altuia* un sens de viaţă şi nu se poate impune ca sens de viaţă al altuia. În general, sensul unei vieţi nu e ceva care „se dă”, sau pe care ţi-l dai programatic (Noica: „Spui că viaţa n-are sens? Cu atât mai bine: dă-i tu unul!”). A-ţi „da” un sens înseamnă a evacua episodul esenţial al constituirii sensului: *căutarea*. Sensul trebuie *găsit*, nu confecţionat, propus experimental, definit pedagogic.

6. Confuzia curentă care afectează dezbaterea despre sensul vieţii este confuzia dintre „sens” şi „program”. Majoritatea oamenilor înclină să creadă că un onorabil program de viaţă (întemeierea unei familii, realizarea profesională, datoria faţă de comunitate etc.) are substanţa necesară pentru a se constitui în sens de viaţă. În realitate, e vorba de simple

„obiective”, rezonabile, a căror împlinire lasă nerezolvată problema sensului, dacă nu cumva o amplifică în mod dramatic. Întrebarea cu privire la sensul vieţii apare, în toată spectrala ei nuditate, de îndată ce (şi tocmai pentru că) ţi-ai îndeplinit toate obiectivele.

7. Întrebarea cu privire la sensul vieţii nu are decât de câştigat de pe urma întârzierii răspunsului. E preferabil să trăieşti îndelung, sub febrilitatea întrebării, decât sub geometria plată a unui răspuns pripit. Când răspunsul apare prompt în imediata vecinătate a întrebării, înţelepciunea se retrage, ironic, îndărătul unei ideologii.

Câteva maxime de parcurs:

A. Nici o datorie împlinită fără corolarul bucuriei. Sensul vieţii nu trebuie resimţit drept corvoadă.

B. Nici o suferinţă fără exerciţiul corelativ al răbdării. Răbdarea e un mod eficient de a căuta sensul, de a-l aştepta.

C. Nici o bucurie fără intuiţia extatică a *neantului* supra-luminos dindărătul ei.

D. Balastul unei vieţi nu poate dizolva sensul ei şi nu trebuie dispreţuit. El se lasă

încorporat, ca soclu, în construcţia finală.

II
Despre lucrurile cu adevărat importante

Autenticitate

Când spunem despre cineva că este „un om autentic” îi facem, în mare, un compliment. Admitem că e vorba de un ins care se comportă în perfect acord cu sine, un ins care nu dă curs vorbirii în doi peri, atitudinilor contrafăcute, duplicităţii. Autenticitatea e sinceritate faţă de ceilalţi, dar, mai ales, sinceritate faţă de firea proprie. Spun, totuşi, că e un compliment „în mare”, pentru că, „în mic”, în anumite variante, el poate include şi o notă relativizantă: „cutare spune prostii, dar măcar e autentic”. În acest caz, „autenticitatea” joacă rolul de circumstanţă atenuantă. Ea poate scuza, sau diminua, eroarea, invocând buna-credinţă şi consecvenţa cu sine a „făptaşului”.

Dacă e să riscăm o definiţie rapidă a autenticităţii, vom spune că ea este incapacitatea cuiva de a spune sau de a face

lucruri la care nu aderă cu *totalitatea* fiinţei sale. Omul autentic e, cu alte cuvinte, *integral prezent* în fiecare vorbă pe care o rosteşte şi în fiecare din actele sale. „Integral prezent” înseamnă prezent şi cu mintea, şi cu inima, şi cu trupul. E un tip de comportament mai rar decât ne închipuim. În general, prezenţa fizică, ataşamentul sufletesc şi adeziunea mentală nu se manifestă întotdeauna *simultan* în felul nostru de a fi. Dimpotrivă. Suntem de multe ori „de faţă” fiziceşte, în timp ce capul e în altă parte şi inima într-alta. Inima, la rândul ei, ne duce, nu o dată, în cu totul altă direcţie decât raţiunea, iar corpul poate avea o autonomie funcţională care se dispensează relativ uşor de colaborarea intelectului şi a afectelor. Ori de câte ori se întâmplă asta, suntem inautentici. Situaţia existenţială curentă este inautenticitatea. Suntem „politicoşi” (şi falşi), suntem „oportuni”, sau pur şi simplu oportunişti, suntem ipocriţi, convenţionali, disciplinaţi, superficiali, neatenţi, pe scurt, suntem *absenţi*, chiar dacă numai *parţial* absenţi, atât din noi înşine, cât şi din împrejurarea la care avem aerul că participăm. Autentici – suntem doar din când în când. În rest, trăim

vag schizofrenic, „împrăştiat”, divizaţi interior, astfel încât fiecare registru al fiinţei noastre evoluează pe cont propriu, fără să se intersecteze în mod necesar cu celelalte. Autenticitatea este, dimpotrivă, o virtute *integratoare*, expresia unui angajament „trup şi suflet”, de fiecare clipă. Când spunem despre cineva că e „om întreg”, avem în minte, conştient sau nu, conotaţia autenticităţii. Omul este „întreg” când, în tot ceea ce întreprinde, este prezent cu *întreaga* sa alcătuire: fără disimulări, fără sincope, fără fragmente.

Există un „model” politic care se defineşte exact prin aceea că întreţine o criză sistematică a autenticităţii: *dictatura*. Dictatura condamnă individul la schizofrenie cotidiană. Din pricina ei, ajungi să fii prezent trupeşte, împotriva voinţei tale, în locuri şi situaţii la care nici mintea, nici inima nu consimt să fie prezente (şedinţe, manifestaţii, „adunări spontane” etc.). Din pricina ei, eşti pus în situaţia să spui lucruri pe care nu le crezi, să fii, formal, de acord cu idei care nu te conving, să te declari „emoţionat” de lucruri care te lasă rece sau chiar te scandalizează. Dictatura e o şcoală a duplicităţii. Ea

substituie discernământul prin teamă, te obligă să ai limbaj dublu, să-ţi educi copiii în aşa fel încât, de mici, să deosebească, prudent, între adevărul de-acasă şi cel din afara casei. Dictatura încurajează deprinderea de a minţi, de a te preface, de a-ţi cenzura spontaneitatea. Dictatura schimonoseşte, în noi, omul întreg. Cei care, la un moment dat, nemaiputând trăi divizaţi, nemaiputând accepta să fie exilaţi în afara lor înşişi, nemaisuferind să-şi multiplice chipul până la disoluţie, decid să iasă din rând pentru a se regăsi, sunt numiţi, cu un termen oarecum pretenţios, „disidenţi”. Pretenţios, pentru că pare să indice, în primul rând, un dezacord politic, ideologic, moral. De fapt, în joc e stricta nevoie de a reveni la autenticitate, nevoia de a recupera omul întreg, după ce, ani de-a rândul, el a fost sacrificat prin teroare, căzut „sub vremi”, dislocat, uitat. Disidenţa este însă o soluţie individuală. Nu „se ia”, nu se predică şi nu justifică judecarea celorlalţi. A te „face” disident, în urma unei deliberări abile, interesate şi vanitoase (sunt cazuri…), e a recădea în inautenticitate. La fel, a face din disidenţa ta un „capital” de prestigiu, o tribună, de la a cărei înălţime dai de pământ

cu „laşitatea” comunităţii. Fiecare om îşi are „punctul lui de fierbere”, limitele şi destinul lui. Tăcerea consimţitoare nu e scuzabilă, dar amendarea ei nu are efect decât dacă porneşte *dinlăuntrul* celui vizat. Stigmatizat *din afară*, el se va refugia în statutul de „victimă” şi îşi va fabrica ingenioase justificări. Inautenticul nu ştie că e inautentic. Iar când află e pe jumătate salvat.

O completare

Domnişoara C. C., care se recomandă „o tânără ardeleancă de 27 de ani”, „un cetăţean simplu, complex şi normal, excentric din Bistriţa”, mi-a trimis, pe adresa redacţiei, o scrisoare, provocată de textul meu despre „autenticitate”. E un prilej să revin cu câteva nuanţe, oarecum îngrijorat de un posibil derapaj hermeneutic: înţelegerea autenticităţii ca „program” de viaţă, ca justificare pentru orice, ca virtute privată, de natură să te plaseze deasupra celorlalţi.

Domnişoara C. se socoteşte „o practicantă încăpăţânată a autenticităţii”,

pe care ar fi moştenit-o „genetic” de la bunici şi străbunici exemplari, „români autentici”, depozitari ai unei „tradiţii” autohtone, pe care şi dânsa se simte chemată să o întruchipeze şi să o „propage”. Această tradiţie a autenticităţii o face pe autoarea scrisorii „să se simtă bine în pielea ei”, să ţină, cu încăpăţânare, la „verticalitate”, să fie mereu în armonie şi „suprapunere” cu ea însăşi. Refuză orice „compromis”, nu se lasă ispitită de dorinţa „inautentică” „de a dovedi că poţi să realizezi ceva valoros, aducător de bunuri materiale sau recunoaştere socială”. Această atitudine e neînţeleasă şi judecată aspru (şi nedrept) de cei din jur drept „lene”, „lipsă de interes”, „pasivitate”, „încăpăţânare”.

Apreciez sincer preocuparea cititoarei mele pentru definirea identităţii proprii şi sunt sensibil la efortul ei de a fi, clipă de clipă, conformă cu sine şi de a-şi comunica experienţele. Dar, tocmai din simpatie pentru „autenticitatea” căutărilor sale, simt nevoia să o avertizez că, în multe privinţe, se lasă purtată de o retorică înşelătoare. Mai întâi, autenticitatea nu se moşteneşte. Ideea că eşti descendent al unei „ramuri

ereditare foarte puternice” riscă să se transforme într-un *complex de superioritate*. De altfel, întreaga scrisoare a domnişoarei C. iradiază un sentiment al elecţiunii, al îndreptăţirii proprii, al mulţumirii de sine. Or autenticitatea nu cade niciodată în auto-contemplare şi, cu atât mai puţin, în auto-admiraţie. Nu toţi descendenţii unui ins „autentic” sunt, necesarmente, monumente de „autenticitate”. Iar a fi „mândru” de autenticitatea ta e un simptom tipic de inautenticitate. Mai departe: autenticitatea nu e o „ocupaţie”. Nu înlocuieşte faptul de a fi angajat profesional, social, politic etc. La întrebarea „cu ce te îndeletniceşti?” nu se poate răspunde „sunt autentic!” sau „sunt vertical!”, decât cu preţul căderii în ridicol. Autenticitatea nu „se practică” aşa cum „se practică” politeţea, solidaritatea sau o dexteritate oarecare. Autenticitatea nu e o profesie sau o opţiune stilistică. Nu „te decizi” să fii autentic. Nu „adopţi” autenticitatea, ca pe o ţinută şic, ca pe o alură cochetă, ca pe un semn distinctiv. Şi mai ales nu ţi-o pui la butonieră, pentru a-i depuncta pe cei din jur, vinovaţi, în bloc, de inautenticitate, neînţelegere, lipsă de

anvergură morală. Trebuie spus, de asemenea, că „a-ţi dori să realizezi ceva valoros” nu e neapărat un viciu sufletesc. Nu poţi refuza orice formă de participare la viaţa comunitară, nu poţi evacua orice proiecţie ideală, orice aspiraţie, orice preocupare pentru reuşita personală şi publică, în numele unei autenticităţi severe, care nu se lasă „ispitită” de trivialele înregimentări ale majorităţii. Şi, în fond, ce înseamnă, exact, a fi autentic? E foarte la îndemână să răspunzi „nu” oricărui apel care nu te interesează, pretextând că îl simţi „inautentic”. E foarte la îndemână să confunzi capriciul personal, idiosincrazia, iluzia de sine cu „autenticitatea”. Sau să ambalezi inapetenţe banale în retorica „nobilă” a unei autenticităţi intransigente. Există destui pentru care obligaţia de a te spăla sau cea de a saluta când intri într-o încăpere trec drept concesii făcute unor „inautentice” convenţii.

Am rezerve şi cu privire la formulări de tipul „autenticitate românească”. Autenticitatea nu e o înzestrare cu caracter etnic. Nu există o autenticitate pakistaneză, una spaniolă şi una turcă. Şi, admiţând că ar exista, ar fi dificil şi neavenit să le

percepi ierarhic. Una peste alta, îmi îngădui să atrag prieteneşte atenţia domnişoarei C. că autenticitatea „autentică” nu se pune în scenă, nu se priveşte mereu în oglindă, nu se „propagă”. E spontană, străină de orice intenţie demonstrativă, de orice ostentaţie. Omul autentic nu prea vorbeşte de autenticitatea sa, nu o transformă în titlu de nobleţe, în comportament de paradă. Dacă o face, rămâne, în cel mai bun caz, un *teoretician* al autenticităţii. Cât despre înţelegerea autenticităţii ca strictă „armonie cu sine”, ea nu e lipsită de riscuri. Autenticitatea nu e o formă de solipsism. Autenticitatea care îi demite pe cei din preajmă e pură egolatrie. Nu mai spun că, dacă se întâmplă să fii Smerdeakov, e preferabil să nu abuzezi de „autenticitatea” ta…

Câteva note despre demnitate

Nu ştiu de ce, dar am impresia că despre demnitate ar fi preferabil să vorbim latineşte. E, în însăşi sonoritatea cuvântului, o provocare clasicizantă, o trimitere la portretul roman, la o specie a virtuţii în

acelaşi timp impozantă şi inactuală. Demnitatea e condiţia statuară a omului. În asta constă nobleţea, dar şi riscul ei. Nobleţea se manifestă mai ales pe fondul unor circumstanţe precare: sărăcie demnă, bătrâneţe demnă, suferinţă demnă. Riscul e încremenirea în solemnitate, cultul ridicol al propriei efigii. În acest context, s-ar spune că demnitatea adevărată e o combinaţie reuşită între curaj şi umor: ecvanimitate faţă de împrejurările neprielnice şi distanţă faţă de sine. Astfel definită, demnitatea ne apare ca o virtute stoică. Dar ce carieră mai poate face stoicismul astăzi, în plină postmodernitate? Este demnitatea „politically correct”? Mă tem că nu, căci corectitudinea politică nu pare să iubească statuile, cu iradierea lor „elitistă”, cu prestanţa lor muzeală. În ce mă priveşte însă, am o suspectă simpatie pentru ceea ce nu este întru totul corect politic… Un pic de desuetudine, o fărâmă de elitism scăpătat, o mică inadecvare nu pot decât să atenueze excesele geometrice ale virtuţilor, perfecţiunea lor mecanică. În doză homeopatică, abaterea de la regulă face parte, în definitiv, din farmecul inconfundabil al firescului şi al umanităţii.

Spuneam că demnitatea se manifestă, de obicei, pe un fundal de precaritate, de criză. Ca şi cum ar fi un corelativ al nefericirii. Eşti demn în faţa morţii, în închisoare, şi, în genere, sub lovitura sorţii. Din acest punct de vedere, spaţiul est-european a fost, între 1945 şi 1989, o ambianţă privilegiată pentru exersarea demnităţii. Fiecare episod de viaţă era un test. O asemenea situaţie este, evident, profund anormală: omul nu trebuie pus la încercare în acest fel. O ţară, un sistem politic, o ideologie care impun individului condiţia unui eroism de fiecare clipă păcătuiesc printr-o cinică aroganţă. A te îngriji de demnitatea omului e a face în aşa fel încât el să nu fie obligat să-şi probeze, în permanenţă, demnitatea. Aceasta este deosebirea între statul totalitar şi statul de drept: statul totalitar constrânge la o *insomnie a demnităţii*, „instigă" la un exerciţiu istovitor şi – în cele din urmă – *nedemn* al demnităţii. Statul de drept are mai curând grijă ca cetăţeanul să nu trebuiască să facă neîncetat recurs la demnitate pentru a supravieţui, sau pentru a-şi salva sufletul. Statul de drept protejează demnitatea omului, statul totalitar o biciuieşte, o isterizează, o

împinge spre propria ei limită. Trebuie spus, pe de altă parte, că există anumite riscuri şi de partea cea bună. Dacă statul totalitar condamnă libertatea la ecorşeu, statul de drept încurajează la somnolenţă. În condiţii de confort deplin şi de solidă protecţie socială şi juridică, nu mai e foarte clar ce înseamnă demnitatea individuală. Ea diminuează ca anvergură, luând aspectul simplei *decenţe*. În alte cazuri, apare nevoia unei potenţări artificiale a conceptului: convingerea mea este că unele excese ale „corectitudinii politice" sunt rezultatul unui efort de a *inventa* o problematică a demnităţii, acolo unde ea şi-a pierdut reperele tradiţionale.

În orice împrejurare, se poate găsi, totuşi, o accepţiune mereu validă, mereu necesară, a demnităţii. E cea care sugerează o *formă superioară de funcţionalitate*, o adecvare riguroasă la un scop dat. Când cineva se achită impecabil de o anumită însărcinare, când cineva corespunde tuturor condiţiilor necesare pentru a îndeplini o anumită misiune, spunem despre el că este, sau a fost, la înălţimea ei, că este sau a fost *demn* de ea. Cultul lucrului bine făcut, scrupulul reuşitei

fără compromis fac parte din „calificările” demnităţii. Înţeleasă astfel, demnitatea este aptitudinea supremă de *a sluji* (unui scop, unei idei, unei instituţii). La antipodul ei se află servilismul, slujirea nedemnă, care nu vrea reuşita faptei, ci flatarea stăpânului, respectiv a „comanditarului”. Capacitatea de a sluji cu distincţie şi dăruire interioară, *ştiinţa* „înaltă” de a fi util – iată o înzestrare rară, de elită, cea mai caracteristică manifestare socială a demnităţii. Acesta e singurul sens acceptabil al „demnităţilor” publice, fie ele ministeriate, preşedinţii, primării sau mandate parlamentare: asumarea unei slujiri dezinteresate, a unui travaliu sacrificial, în beneficiul celorlalţi. Dar nu e neapărată nevoie de un rang înalt, pentru a ilustra demnitatea slujirii. O delicioasă replică din *Bărbierul din Sevilla* a lui Beaumarchais (actul I, scena 2) rezumă perfect ceea ce vreau să spun: „Ştiind câte virtuţi sunt necesare pentru a sluji, vă întreb, Excelenţă, câţi stăpâni cunoaşteţi, care să fie *demni* de a fi valeţi?” E o remarcabilă definiţie a demnităţii în act: *a sluji ca un stăpân*, a te ridica la înălţimea umilităţii eficiente: Iisus spălând picioarele ucenicilor…

Spaţiul acesta subtil dintre suveranitate şi subordonare este materia însăşi a libertăţii umane. Iar demnitatea e bunul uz al libertăţii. Să adăugăm că, de cele mai multe ori, e vorba de un dar, de o vocaţie, şi nu de rezultatul unei strategii prestabilite. Nu te poţi hotărî să fii demn. Te comporţi cu demnitate printr-o mobilizare spontană a resurselor tale de libertate. Cu alte cuvinte, demnitatea e autentică atunci când se exprimă ca *naturaleţe*. De aceea, nimic nu e mai nepotrivit decât o *teorie* a demnităţii. Mai ales dacă nici măcar nu ştii latineşte…

Ce nu aduc banii

Se spune, cu un licăr romantic în ochi, că „banii n-aduc fericirea”. Nu prea sunt de acord. Dacă banii aduc ceva, apoi tocmai asta aduc: un fel de fericire. Fie una directă, materială, care nu e chiar de lepădat, fie una mai subtilă, în funcţie de calitatea posesorului (fericirea de a dărui, de a aduce bucurii altora, de a face opere de binefacere, de a crea instituţii, pe scurt, de a-i face fericiţi pe alţii). Că banii nu îţi umblă, neapărat, la sufleţel, că faptul de a avea bani nu garantează nici liniştea

lăuntrică, nici căsnicia ideală, nici buna dispoziţie, nici sănătatea, nici înţelegerea superioară a lucrurilor e adevărat. Dar există vreo sursă lumească a unor astfel de „bunuri”? E sărăcia mai productivă? E obligatoriu ca omul cu bani să fie o otreapă sau un melancolic nevindecabil? Tot ce se poate spune e că „fericirea” nu depinde de bani. Că drumul spre ea are alte repere, alte determinări, ba chiar că obsesia de a o căuta, cu buzunarul plin sau gol, e un mod aproape sigur de a nu o găsi.

Sunt *alte* lucruri pe care averea într-adevăr *nu* le aduce, dar pe care cei cu bani cred că le au, şi anume tocmai pentru că dispun de bani. Toţi, sau mai toţi, îşi închipuie că banii aduc înzestrări, drepturi, puteri şi virtuţi pe care sărăntocii nu le au. Acesta e, de multe ori, derapajul major al bogatului: o falsă conştiinţă de sine.

Unii cred, de pildă, că banii sunt un atestat de *personalitate*. Pentru că se întâmplă să *ai ceva*, începi să crezi că *eşti cineva*. Capeţi un aer fudul, de vedetă răzgâiată, îţi afişezi portretul ca pe o efigie, priveşti în jur suficient şi dominator. Arăţi că eşti „mare”, super-influent, invulnerabil şi capricios. Nu ţi se poate refuza nimic, ştii,

poţi şi faci. Ai mereu în preajmă o curte slugarnică. Plăteşti pe cine vrei, cu ce sumă vrei, când vrei, pentru orice ai chef. Întrucât eşti solvabil, te socoteşti o autoritate. Dar banii, chiar dacă pot aduce o formă de *putere*, nu presupun, în mod necesar, o formă de *autoritate*. În mod frecvent, bogătaşii de azi au o anumită putere, dar le lipseşte, de regulă, iradierea autorităţii morale, intelectuale, profesionale, umane. Sunt o periferie care se ia drept centru.

Banii nu produc automat bun-simţ, bună-cuviinţă, bun-gust. Îmbogăţitul contemporan se poartă, adesea, ca un mitocan, vorbeşte golăneşte şi se îmbracă, mai întotdeauna, ca o ţoapă. E obraznic, agresiv, prepotent. Când e amabil sau „modest” o face demonstrativ, „*patronizing*”, de foarte sus. Îţi arată, la o adică, faţa lui „umană”, subteranele lui de „băiat de comitet”. Uneori are veleităţi culturale: îţi trânteşte câte un citat fin, invocă, vag plictisit, câte o carte la modă. De fapt, are un dispreţ suveran pentru intelectuali: îi manevrează, îi momeşte, îi cumpără.

Noii îmbogăţiţi cred, de asemenea, că banii sunt o justificare suficientă pentru

orice tip de licenţă. Cred, aşadar, că îşi pot permite ceea ce alţii, mai peticiţi, nu îşi pot permite. Au, de partea lor, toate îndreptăţirile. Pot impune direcţii de opinie, pot dirija intriga politică, pot fraieri pe proşti, pot grădinări destine. Şi, din păcate, li se îngăduie s-o facă. Comportamentul lor capătă, cu timpul, o tentă demiurgică. Ambianţa imediată devine neîncăpătoare pentru eul lor dilatat până la nebuloasă.

„Modelul” lor existenţial este ceea ce li se pare a fi un soi de boierie nonşalantă. Aspiră la „sublimităţi”, cum râvneşte arendaşul la statura stăpânului. Sunt – vor să fie – „domni”, adică ce n-au apucat niciodată să fie. Iar a fi domn înseamnă, din punctul lor de vedere, a lovi nerăbdător cu biciul în cizmă, a ciupi galant posteriorul slujnicuţelor, a te lăsa servit cu o ciocoiască nesimţire, a chema la ordin pe toată lumea şi a vorbi „radical”, plimbând prin gură „gingăşii” şugubeţe, menite să seducă asistenţa. În realitate, nu reuşesc aproape niciodată să-şi camufleze trivialitatea de fond, parvenitismul, instinctele primare. S-ar putea salva prin discreţie şi cumsecădenie. Dar asta li se pare o slăbiciune, un moft. Preferă încruntătura de

vătaf sau băşcălia discreţionară.

Banii aduc, cred, cum spuneam la început, fericirea. *Un fel* de fericire. Cea râvnită de toată lumea. (De altfel, oamenii cu bani nu prea au timp şi înclinaţie să se simtă nefericiţi.) Trebuie spus mai degrabă că banii nu aduc *decât* „fericirea”. Tot restul, tot ce face valoarea şi sensul unei vieţi, vine pe alte căi, cu alte mijloace. Sau nu vine. Dar, în orice caz, nu i se poate plăti contravaloarea în bani.

Despre înrăire

Lordul Acton spune, într-o notă, că „oamenii nu pot fi făcuţi buni de către stat, dar ei pot fi cu uşurinţă înrăiţi”. Ar trebui ca actualele instituţii ale statului să se simtă vizate. Dincolo de nereuşitele lor economice sau politice, ele pot fi acuzate de ceva mai grav: e vorba de un efect toxic asupra societăţii româneşti în ansamblul ei. Lumea s-a înrăit. Guvernul (demisionar) şi opoziţia (incluzând, o vreme, şi partenerii de guvernare) şi-au adus neîncetat acuzaţii dure şi au creat, astfel, o atmosferă de lucru otrăvită. Partidele politice s-au vânat şi se vânează reciproc pentru a ieşi mereu în

avantaj (electoral). Presa a cultivat şi cultivă, cu un zel demn de o cauză mai bună, atacul, injuria, calomnia, scandalul. Ore întregi, la diferite posturi de televiziune, se distribuie acuzaţii, se încurajează batjocura, limbajul de stadion înfierbântat, furia. La Realitatea, se face o ipocrită campanie pentru „respect” pe fundalul unor emisiuni la care sunt invitaţi tot soiul de ipochimeni fără onoare şi fără minime reguli de conduită. Societatea e polarizată isteric: pro-băsescieni obsesivi şi anti-băsescieni grobieni. Forumurile sunt pline de dejecţii. Ne îndreptăm spre un soi de stupoare electorală: nu mai vrem să votăm pe nimeni, pentru că îi dispreţuim pe toţi.

Înrăirea generală este şi efectul unor conjuncturi exterioare. Scăderea nivelului de trai nu e de natură să binedispună. *Sărăcia* te înrăieşte, tot astfel cum bogăţia scăpată de sub control tinde să te prostească. Săracul e nervos, resentimentar, înclinat spre acreală şi violenţă. Sentimentul *insecurităţii* te înrăieşte de asemenea. Trăieşti îngrijorat, fără proiecte de durată, fără garanţia că eşti protejat de legi şi instituţii. Politicienii joacă pe altă

scenă decât scena pe care trăiesc cetăţenii ţării. *Spiritul de competiţie*, negrădinărit de reguli precise, de *fair-play* şi de principii echitabile duce şi el la înrăire. Suntem contaminaţi de o sălbăticie a carierei şi a câştigului care ne desfigurează. *Ritmul* vieţii zilnice nu menajează, nici el, pacea interioară. N-avem timp, n-avem răgazuri de reîmprospătare, ne-am pierdut singurătatea, adică şansa confruntării raţionale cu sine şi cu ambianţa în care ne mişcăm. Reflecţia e înlocuită tot mai des de emotivitate barbară şi instinct de conservare. Nu ne mai definim prin ceea ce suntem, ci prin ceea ce respingem. Portretul nostru e suma insatisfacţiilor şi a balastului de ură pe care l-am acumulat. Lovim pentru a trăi şi ne confecţionăm fericirea din fragmente de bombăneală şi deriziune.

Ajungi să te întrebi, contemplând lumea românească de azi, dacă mai există detenta bucuriei, dacă oamenii se mai îndrăgostesc, dacă mai există plăceri depline şi colocvialităţi inocente. Dacă se mai gândeşte cineva la arta conversaţiei, dacă mai răsfoieşte cineva pe Epictet sau pe Montaigne. Nu se poate trăi, clipă de clipă, din frecventarea pustiului intelectual şi

sufletesc al arenei politice. Nu se poate trăi din amărăciune, recriminare şi sudalmă. Nici Geoană, nici Antonescu, nici Băsescu nu pot fi un conţinut de viaţă, o preocupare febrilă, o realitate consistentă. Valorile, problemele adevărate, viaţa sunt de căutat în cu totul altă direcţie. Până la urmă, Lordul Acton nu are dreptate întru totul. Desigur, nu e treaba statului să-i facă pe oameni mai buni. Şi totuşi el îi poate face mai buni, dacă reuşeşte măcar să nu-i facă mai răi decât sunt.

Un gând rapid despre iubire

Îndrăgostiţii, îndrăgostiţii dintotdeauna şi de pretutindeni, nu pot evita să-şi sistematizeze euforia – mai ales la începutul relaţiei lor – prin trei propoziţii de o miraculoasă, sublimă, unanimă banalitate: 1. Ne vom iubi veşnic (cu variante: „Nu ne vom mai despărţi niciodată.”, „Nu-mi mai pot imagina viaţa de-aici înainte fără tine”. etc.). 2. Parcă ne-am cunoaşte dintotdeauna (cu variante: „Suntem făcuţi unul pentru altul.”, „Am fost programaţi de la începutul lumii să ne întâlnim.”, „Eşti dintotdeauna

perechea mea, jumătatea mea.”) şi 3. Iubirea noastră e unică („Trăim ceva rarisim, fără precedent, fără comună măsură cu iubirile altor cupluri.”). Dacă nu te-ai auzit niciodată proferând măcar unul din aceste trei „absoluturi”, n-ai fost niciodată cu adevărat îndrăgostit. Faptul că i-ai auzit şi pe alţii vorbind la fel nu te demobilizează. Cu tine şi cu amorul tău e altceva. Ceva profund, neconvenţional, ireductibil.

Într-o a doua instanţă, urmează dezvrăjirea, momentul lucidităţii, masivitatea cinică a bunului-simţ. Vertiginosul afect originar se adumbreşte, „se aşază”, îşi pierde palpitul. „Veşnicia” devine negociabilă. Pur şi simplu nu se confirmă. Ajuns în papuci, domesticit prin rutină, erosul cunoaşte calmul amărui al relativităţii. Ideea unei întâlniri „destinale”, pregătită laborios *in divinis*, încă de la facerea lumii, se transformă într-o metaforă adolescentină, de un romantism duios. „Aşa ne-a fost dat!” e înlocuit prin „Asta-i situaţia!”. Cât despre „unicatul” experienţei, hai să fim serioşi! Fiecare om, fiecare generaţie trec, inevitabil, prin inflamaţii asemănătoare. „Unicatul” e

ecumenic, global, „general-uman”. Pe scurt, după momentul, mai mult sau mai puţin fulgurant, al „aprinderii” iniţiale, urmează, mai devreme sau mai târziu, „rezonabilitatea”, sedentarizarea, decongestia.

Într-o a treia instanţă însă, lucrurile îşi recuperează misterul şi legitimitatea. Misterul rezultă din tocmai faptul că universalitatea raportării la absolut prin care debutează orice entuziasm amoros nu se sleieşte prin reiterare, nu-şi pierde frăgezimea, patosul, nimbul extatic. Repetabilitatea „tradiţională” a experienţei nu reuşeşte să-i atenueze nici intensitatea, nici autenticitatea. Toţi traversează *acelaşi* scenariu, dar toţi îl trăiesc ca pe o *noutate* totală, ca pe o surpriză, ca pe un şoc. Cu alte cuvinte, credinţa în eternitatea, predeterminarea şi unicatul întâlnirii, deşi contrazisă sistematic de realitatea imanentă, se dovedeşte ea însăşi eternă, predeterminată, unică. Ceea ce înseamnă că evenimentul iubirii se situează în alt plan decât acela al imanenţei. El presimte un nivel al realului în care eternitatea, destinul şi unicitatea există: există substanţial, deplin, aşa cum există lumile cu mai multe

dimensiuni, aşa cum există non-spaţialitatea şi non-temporalitatea. Îndrăgostitul percepe, pentru o clipă, clipa îndrăgostirii lui, cerul stelelor fixe, orizontul ascuns îndeobşte al celor netrecătoare. În limitele acestui orizont, trăirea lui *este* veşnică, pre-programată şi irepetabilă. Iubirea descoperă aşadar, cu energia unei imprevizibile iluminări, zenitul trans-mundan al cotidianului. Când iubirea încetează, „ruptura de nivel” pe care o cauzase se cicatrizează, se închide. Cerul devine tavan. Ceea ce nu înseamnă că, dincolo de tavanul curent, cerul încetează să mai existe. Spectaculoasă rămâne împrejurarea că, prin experienţa unanimă, inconturnabilă, a iubirii, ultimul dintre oameni străvede, fulgerător, dansul ielelor. Îndrăgostit, Mitică trăieşte, între două halbe, episodul platonician al vieţii sale şi devine, astfel, metafizician.

Despre iubirile fericite

Se vorbeşte foarte mult despre iubire. Cu o unanimitate uneori suspectă. Toţi sunt de acord că iubirea e un lucru (foarte) mare, că e rostul şi încununarea oricărei vieţi, că

rotunjeşte şi justifică totul. Toţi ştiu citate celebre, poveşti de dragoste celebre, toţi recită, la o adică, capitolul 13 din prima epistolă către corinteni, sau, dacă sunt mai „umblaţi”, pasajul din Paradisul lui Dante despre amorul care „move il sole e l’altre stelle”. Când se vorbeşte despre iubire, îmbujorarea lirică şi surâsul sublim sunt de rigoare. Problema este că mai toţi, oricâtă literatură, filozofie şi mistică ar invoca, se gândesc, în fond, la câte o poveste romantică de tinereţe, la Mărioara sau la Ionică, la o trăire privată, parcursă exoftalmic, în transă.

Până la un punct, e normal să fie aşa. Fără experienţa nemijlocită a îndrăgostirii, fără episodul, uneori lunatec, al pierderii de sine în silueta celuilalt, iubirea rămâne o abstracţiune. Accesul direct la „amorul sacru” e rar. Abordabil şi distribuit „democratic” e „amorul profan”: afectul imediat, incendiul lăuntric, inflamaţia dulce a minţii şi a corpului. Nu se poate delimita pieziş între *eros* şi *agape*. În firea ambiguă a omului „căzut”, ele se întrepătrund euforic, uneori primejdios, alteori în chip salutar.

Şi totuşi, *idolatria* iubirii, retorica facilă a unei siropoase giugiuleli cosmice nu sunt

de natură să lămurească nici termenul, nici trăirea în sine. Din când în când măcar, trebuie să vorbim despre iubire „la rece”, oricât de mult am leza, prin asta, „tribul” patetic al Emmei Bovary. Din când în când, trebuie să punem la îndoială gata-făcutul temei, poncifele ei şi chiar febrele proprii.

O primă tentativă de eliberare din plasa subînţelesurilor de duzină ar putea fi demontarea unui binom care parazitează de secole – a demonstrat-o Denis de Rougemont – spiritul european: binomul *iubire – dramă*. Cultura europeană a creat, într-adevăr, de la Tristan şi Isolda încoace, un model erotic destrămător: iubirea e pasiune, deci suferinţă, deci *nefericire*. Ea se asociază cu irealizabilul şi, în cele din urmă, cu moartea. În termenii lui de Rougemont, „iubirea fericită nu are istorie”. E anonimă şi mută. „Vocale”, memorabile, exemplare sunt marile eşecuri amoroase, neîmplinirea, imposibilul.

Mitul acesta, care are înălţimile sale literare, dar şi trivialităţile sale caragialeşti (Miţa Baston, „singură şi ambetată”), continuă să fie un reper al multor poveşti de iubire. Împotriva lui, ar fi de reflectat dacă nu cumva iubirea *adevărată* nu se califică

drept „adevărată” tocmai în măsura în care provoacă fericirea protagoniştilor, în măsura în care e resimţită ca o împlinire fără breşă, fără sincope, regrete şi amărăciuni. Iubirea adevărată e o experienţă a bucuriei împărtăşite şi ea iradiază, ca atare, în întregul spaţiu din jurul său. Evident, nu am în vedere placiditatea bovină a unei nesimţiri în doi, nu cred în utopia unei exaltări de fiecare clipă, sau în convieţuirea paradiziacă, în care totul e roz, adorabil, ireproşabil. Vreau doar să spun că dacă o întâlnire de dragoste devine prea complicată, dacă emoţia, farmecul şi plăcerea se umplu, dintr-un motiv sau altul, de cearcăne, ceva în măruntaiele acestei întâlniri e pe cale de a se deteriora. De asemenea, dacă frumuseţea întâlnirii se cuplează cu nefericirea masivă a altora. O mare iubire care sfârşeşte prin a ruina cariere, caractere, vieţi e o iubire mai curând strâmbă şi are puţine şanse de *happy end*. Sintagme de tipul „sunt îndrăgostit fără speranţă”, „sunt îndrăgostit şi mă simt vinovat”, „sunt îndrăgostit şi nu mai sunt bun de nimic” n-au ce căuta în vocabularul iubirii. Iubirea adevărată e creatoare, mobilizatoare, restauratoare. E

tonică, simplă, vitală. Amărăciunile, neîncrederea, infernul geloziei, suspiciunile mărunte, spaima de viitor şi tot alaiul de indispoziţii cotidiene care confiscă uneori, inflaţionar, viaţa cuplului sunt preliminarii şi semne ale ratării. Iubirea fericită este, dimpotrivă, un corelativ al *reuşitei* umane, o binecuvântare care îmbogăţeşte şi înfrumuseţează inventarul destinului pământesc. Fericirea se multiplică atunci când e atentă la fericirea partenerului, iar fericirea cuplului aşază asupra întregii comunităţi un cer mai curat şi mai hrănitor.

Ştiu foarte bine că descrierea de mai sus nu se potriveşte tuturor iubirilor, că iubirile fericite nu se întâlnesc pe toate drumurile (deşi sunt sigur că ele sunt mai numeroase decât ne închipuim). Dar iubirile nefericite ar trebui şterse din registrul iubirii: admit că ele sunt curente, aproape inevitabile şi că îşi au nimbul lor de tragism şi de respectabilitate. Nu sunt însă iubiri adevărate: sunt doar teribile probe existenţiale, provocări tainice ale sorţii, materie primă pentru o eventuală soluţie de înţelepciune. Iubirea adevărată e fericire pe termen lung, sau nu e deloc. Aşa ceva nu există? Bine. Atunci nu există iubire

adevărată.

Un gând despre iubire la Pascal

Într-un „Discurs despre pasiunile iubirii” al cărui manuscris a fost descoperit de Victor Cousin la mijlocul secolului al XIX-lea, Blaise Pascal, încă neconvertit (ceea ce, pentru unii, pune în discuţie autenticitatea manuscrisului), vorbeşte, neaşteptat de liber, despre amorul lumesc. Una din temele discursului este perfecta înrudire dintre iubire şi raţiune. Poeţii greşesc – spune Pascal – când îşi imaginează că iubirea e oarbă. Există, chiar şi pentru cele mai furtunoase pasiuni, premise şi justificări solide, fie ele şi nemărturisite sau nevalidate de conştiinţa diurnă. Cu alte cuvinte, e falsă ideea că iubirile vin asupra noastră ca o pacoste, ca o fatalitate, ca un impuls neptunian irepresibil. Observaţia atentă şi un spirit analitic bine exersat vor descoperi, întotdeauna, motivaţii lăuntrice şi determinări contextuale, de natură să explice disponibilitatea insului faţă de „atacul” îndrăgostirii. Inima are – după faimoasa formulare a lui Pascal însuşi – „raţiuni”, pe care „raţiunea nu le cunoaşte”.

Dar ele nu sunt mai puţin raţiuni. Fapt e că iubirea este, simultan, patimă şi gând, sentiment şi idee, foc şi lumină. Şi tocmai ca „gând”, ca angajare mentală (la fel de intensă pe cât sunt de intense angajarea afectivă şi cea trupească), iubirea se poate epuiza în obsesivitate. Iar obsesivitatea e primejdioasă. Iată textul lui Pascal: „Ataşamentul pentru unul şi acelaşi gând istoveşte şi ruinează spiritul omului. De aceea, pentru soliditatea şi durata plăcerii de a iubi, trebuie, din când în când, să uiţi că iubeşti. Nu comiţi, prin aceasta, o infidelitate, căci nu iubeşti pe altcineva. Pur şi simplu îţi refaci forţele pentru a iubi mai bine. Iar asta se întâmplă fără să-ţi dai seama; spiritul merge de la sine în acest sens; natura însăşi o vrea şi o porunceşte. Trebuie să mărturisim, e drept, că avem de a face cu o componentă nefericită a naturii umane şi că am prefera să nu fim obligaţi la această deviere a gândului; dar altă soluţie nu există.”

S-ar zice că metoda optimă de a evita monomania secătuitoare, sărăcirea trăirii, obsesivitatea este *intermitenţa*, suspendarea conştientă a „fluxului continuu”, înţelepciunea lui „din când în

când”. O iubire care confiscă, pe termen lung, *toate* energiile spiritului, care evacuează, radical, *întregul* spectru al reflexivităţii şi al acţiunii personale se surpă în propria ei autarhie, se stinge în linearitate, începe să semene a autism. Suntem în aşa fel alcătuiţi, încât un grafic afectiv egal, fără breşă, fără „regrupări” întremătoare, sfârşeşte într-o nesănătoasă entropie emoţională. Ni se ard siguranţele. Din punctul meu de vedere, această incompatibilitate între iubirea pământească şi intensitatea *constantă* a angajamentului sufletesc e una din consecinţele „păcatului originar”. Între *nevoia* de iubire (absolută) a omului „căzut” şi *capacitatea* lui de a asuma o asemenea iubire în mod absolut s-a produs o fisură, o pană de curent, un dereglaj „nefericit”, cum spune Pascal. Altfel spus, am ajuns *alergici la absolut*. Contactul cu orice formă de manifestare a absolutului ne erodează, ne dislocă, ne provoacă arsuri.

Dacă, în plan mundan, intermitenţa este tratamentul obsesivităţii, se pune întrebarea în ce măsură am putea identifica, totuşi, un teritoriu în care *continuitatea* să fie posibilă sau măcar vizată ca ţintă, ca

obiect al unei căutări de fiecare clipă. Acest teritoriu există: este „iubirea sacră”. Misticii de pe toată planeta cu asta se ocupă: cu refacerea circuitelor ruinate de eroarea originară. Mistica este efortul de a recupla tema iubirii la tema continuităţii, a unei intensităţi fără întreruperi, fără fragmente, fără „căderi”. Acest efort, care nu e străin, nici el, de obstacole şi neîmpliniri, se concentrează însă asupra unei „persoane” de alt format decât acela al partenerului uman. El este modelul însuşi al iubirii continue, neobosite şi necondiţionate. S-ar putea spune, prin urmare, că, în starea lui de acum, omul nu e capabil *să iubească* fără întrerupere, decât dacă *e iubit* fără întrerupere. Iar asta nu poate veni decât din afara sferei umanului. „Amorul profan”, rămas în limitele experienţei curente, nu se poate salva decât prin intermitenţă. Dar pentru a se salva cu adevărat, pentru a ieşi din intermitenţă, el trebuie să facă experienţa „amorului sacru”. Să-şi propună, adică, „asemănarea” cu prototipul unei iubiri, pe care indigenţa oamenilor şi a lumii nu o descumpăneşte, nu o şubrezeşte, nu o descurajează. Iubirea despre care e vorba în capitolul 13 al primei epistole adresate de

Apostolul Pavel corintenilor.

Scurt acces de optimism

Mi se întâmplă rar. Din ce în ce mai rar. De regulă, ceea ce văd, ceea ce aud, ceea ce trăiesc mă indispune până la depresie. Şi totuşi, fără motiv aparent, fără iluzii şi fără speranţe utopice, mă trezesc, uneori, cuprins de o nerezonabilă încredere în soarta lumii. Iată, îmi spun, lucrurile funcţionează: există încă versiuni cordiale ale luminii solare, există încă tineri sfioşi şi bine crescuţi, există o mulţime de inşi fericiţi, chiar dacă mulţi dintre ei sunt fericiţi prosteşte. Există încă păduri care n-au deloc un aer muribund, lacuri translucide, sate (austriece) modernizate şi totuşi patriarhale, familii demodate şi trainice, chelneri stilaţi, domni şi doamne, politicieni inteligenţi fără să fie şmecheri, oameni de afaceri cinstiţi, dar prosperi, texte bine scrise, vinuri paradiziace, păstrăvi, cremşnituri, chiparoşi şi stele.

Există Şerban Foarţă, care se joacă nebuneşte cu psalmii şi cu toate cuvintele lumii, există seri şi dimineţi, oameni care merg la biserică fără evlavii ostentative şi

fără să negocieze cu Dumnezeul lor, există colinele Toscanei şi Coasta Boacii, femei frumoase şi deştepte, cărţi, solidarităţi curate, taclale prieteneşti, coincidenţe riguroase, savori melancolice, tigri albi.

Dacă îţi acorzi un cât de mic răgaz, dacă arunci, de jur împrejur, o privire odihnită, curioasă şi nepătimaşă, vei găsi destule argumente să te bucuri. Lucrurile (încă) funcţionează. Şarpanta lumii (încă) ţine. Mai există încă oameni întregi, tradiţii vii, întâlniri miraculoase. Trăim într-un sos toxic, dar el conţine încă mirodenii subtile, cu efect anesteziant. Marele animal cosmic nu pare încă să ia în serios agitaţia noastră propagandistică, spaimele noastre apocaliptice. Se poate trăi. Se poate trăi bine. Se poate (încă) trăi frumos.

S-ar spune, pe scurt, că lumea stă într-o tolerabilă cumpănă. Relele ei nu prevalează semnificativ asupra părţilor ei bune. Putem încă să ne aşezăm într-un unghi convenabil faţă de hărţuiala zilnică, să o interpretăm pedagogic şi, la limită, să ne salvăm, luând, faţă de tot şi de toate, o relativizantă distanţă. Cât va mai dura însă această cumpănă? Şi ce e de făcut pentru a întreţine statica ei precară?

E o întrebare veche, întrebarea lui Avraam către Dumnezeu, înaintea condamnării Sodomei. Care trebuie să fie, înăuntrul unei comunităţi, proporţia dintre bine şi rău, astfel încât comunitatea cu pricina să fie „iertată”, ocolită de pedeapsa ultimă? Câţi dintre locuitorii unei cetăţi trebuie să fie buni, pentru ca răul din ea să nu ducă la dezastru? Măcar zece, sună răspunsul Domnului, după intermedierea patetică a lui Avraam. Zece. Adică foarte puţini. Nu se cere ca binele să fie majoritar, nici în fiinţa colectivă a planetei, nici în viaţa individului izolat. Se cere doar ca binele să existe, să fie identificabil, fie şi într-un dozaj minimal. Dacă e prezent, lucrează homeopatic, ca drojdia în alcătuirea aluatului. Lumea poate fi, deci, salvată, dacă drojdia reţetei ei originare se păstrează, dacă fiecare din locuitorii ei se va strădui să fie numărat printre „cei zece”. Mie personal, la cei cincizeci şi nouă de ani ai mei, această performanţă esenţială nu mi-a reuşit încă.

Ne-liniştea sărbătorilor

În vremuri aşezate, apropierea sărbătorilor aduce cu sine o rarefiere a timpului, o încetinire a trepidaţiei zilnice, mergând până la suspendare. Sărbătoarea e odihnă, anticipare a Împărăţiei Cereşti, despre care Apostolul Pavel spunea că înseamnă, între altele, bucurie şi pace. Perioada sărbătorilor e o multiplicare a Duminicii săptămânale, o ieşire din cadenţa muncii, destinderea bine meritată de după efort. Alergarea cotidiană ajunge la un liman recuperator, se deschide pe verticală, către statica incoruptibilă a stelelor fixe.

Ceea ce trăim astăzi e, însă, răsturnarea raportului tradiţional dintre zilele lucrătoare şi cele sărbătoreşti. Munca a devenit rutinieră, repetitivă, aşa încât ea seamănă mai mult cu imobilitatea non-acţiunii, iar sărbătorile alunecă spre agitaţie şi nevroză. Odihna devine o corvoadă. Bucuria devine o corvoadă. Iar „petrecerea” capătă febrilitatea spasmodică a unui istovitor carnaval. Alexandru Paleologu mi se plângea, odată, de prostul obicei al concediilor anuale. În loc să profiţi de libertatea episodică oferită de instituţii, să stai acasă, în confortul domestic, să te refaci, să savurezi răgazul, lipsa oricărui

program, şansa de a nu trebui *să faci* nimic, în loc să ieşi din viteză, intri într-o maladivă neodihnă organizatorică: faci bagaje, angajezi călătorii costisitoare, te ocupi de bilete şi de hoteluri, pe scurt, dai tihna din mână pe promisiunea incertă a „distracţiei” de pe gard. La sfârşit recunoşti, dacă eşti sincer, că vacanţa te-a lăsat lat. Şi fizic, şi sufleteşte, şi financiar.

În fiecare an, am sentimentul că sărbătorile, în loc să suspende timpul, tind, din ce în ce mai apăsat, să îl accelereze. Mai întâi, intervalul festiv s-a scurtat: se lucrează până în ultimul moment. Dezlănţuit, lacom, precipitat, ca dinaintea unui sfârşit, a unei întreruperi catastrofale, care trebuie amânată cât mai mult cu putinţă. De la instituţiile partenere din străinătate continuă să vină solicitări urgente: trebuie alcătuit rapid un raport financiar, un „proiect managerial”, o agendă de lucru pentru primul trimestru al anului următor. Crăciunul şi revelionul ne cam încurcă. Sunt multe alte lucruri, foarte importante, de făcut. În ţară, ziarele sunt mai dinamice ca niciodată: cer declaraţii decorative, propun clipuri promoţionale, vor interviuri, analize retrospective şi

prospective, opinii de circumstanţă. „Nu faceţi o pauză?” îţi vine să întrebi. „Nu vă pregătiţi niţeluş pentru detenta sfârşitului de an?” Dacă pui asemenea întrebări ţi se răspunde cu un soi de mândrie perversă: „Pauză? Dar noi lucrăm şi pe 24 decembrie şi pe 30. La noi e foc continuu!” Alături de această euforie a trebăluielii, intră în joc şi o insomniacă patimă achizitivă; trebuie făcute cumpărături: cadouri, alimente, brazi, jucării, locuri la restaurant, la munte sau la mare. Vacanţa ar trebui să fie o pajişte calmă, reconfortantă, senină, o adiere de contemplativitate. În realitate, seamănă cu piaţa Obor. A face, în aceste zile, o vizită în piaţa Obor e o experienţă iniţiatică. Deasupra întregii lumi se înalţă o grimasă de bazar, o nebuloasă pestriţă, un frison comatos. Înghesuiala are proporţiile unui exod apocaliptic. Cărnuri sanguinolente, peşti agonizanţi, icoane kitsch, stambe bălţate, vânzători clandestini, muzici băloase, chiote obscene, scuipături, noroi, totul amestecat cu totul, într-o rătăcire generală, cu miros de ţuică şi porc. Criză? Poate. Dar o criză barocă, nesistematizabilă: abundenţă ambalată în nelinişte, precaritate lacomă, fast

sărăcăcios. Sărbătorile au devenit, s-ar zice, un mod de a risipi cerul.

Lucruri importante

Într-un articol trecut, spuneam că prezenţa supra-abundentă a anecdoticii cotidiene în presa curentă abate atenţia cititorilor de la „lucrurile cu adevărat importante”. Ei bine, unul din aceşti cititori mi-a scris pentru a mă întreba care anume sunt lucrurile cu pricina. Întrebarea e legitimă şi m-a făcut să mă simt stingherit. Asta meriţi când foloseşti, în genul scurt, cuvinte mari. Îmi place sau nu, trebuie să mă explic.

Tema e riscantă. Mai întâi pentru că trebuie să o rezolv clar şi concis, gazetăreşte, rămânând, aşadar, în limitele genului scurt. Apoi, pentru că invocarea „lucrurilor importante” stimulează gesticulaţia solemnă şi impostaţia iniţiatică. În sfârşit, pentru că, în acest domeniu, răspunsurile sunt, inevitabil, gata-făcute, previzibile şi, ca atare, nefolositoare. Poţi întocmi oricând o listă validă de probleme nobile, care să definească fără rest ceea ce este „important”: problema sensului, a

morţii, a iubirii, a suferinţei, a desăvârşirii de sine, a creativităţii. Acestea sunt, într-adevăr, probleme importante şi e un fapt că vârtejul zilnic le marginalizează, le adumbreşte, schimbând unghiurile şi răsturnând proporţiile. Necazul e că toate aceste probleme întrunesc un soi de *consens vid*: toţi admit, la răstimpuri, că ele sunt importante, dar nimeni nu le ia în serios, decât în rare momente de criză drastică, sub clarul de lună al primei îndrăgostiri sau la capătul unei beţii ruseşti. În Orientul mediu şi extrem, accentele se schimbă. Conturul metafizic al tematicii „europene" face loc fie transcendentului radical, care anulează tot, fie clipei revelatoare, aptă să lumineze fulgurant, în chiar nemijlocirea imanenţei sale, sensul ultim. Cu multe decenii în urmă, un autor chinez, Lin-Yu-Tang, avea mare succes în Occident cu o carte intitulată *The Importance of Living* („Importanţa trăirii", a vieţuirii de zi cu zi). Nu era un elogiu „vitalist" al existenţei comune, ci o invitaţie la asumarea exigentă a fiecărei experienţe de viaţă (de la artă şi ritual la mâncare şi îmbrăcăminte), din perspectiva actului spiritual care o instituie. În genere, şi la

Apus, şi la Răsărit, se socoteşte că lumea nu are sens decât pe fundalul unei ordini meta-lumeşti, care o justifică şi o orientează. Lucrurile „importante” sunt punctul de fugă al accesoriilor, „mântuirea” lor. Fără prezenţa lor hieratică, totul se pierde în derizoriu şi trivialitate. În limbajul credinţei, al tuturor credinţelor, „lucrurile importante” se reduc, în fond, la unul singur: căutarea lui Dumnezeu, adică a singurei realităţi capabile *să situeze* totul, să dea „scara” corectă a imediatului, să creeze ierarhii existenţiale cu sens.

Îmi dau perfect seama că orice discurs despre „lucrurile importante” e pândit de primejdii demobilizatoare. El poate sucomba în linearitate sublimă, dar flască, în inexprimabil, sau – *hélas* – în abisalitatea de budoar a lui Paulo Coelho. Mai modestă şi mai direct utilizabilă ar fi, poate, o abordare piezişă. Mai important decât să inventariezi, numindu-le, lucrurile importante este să ţii mereu deschisă întrebarea cu privire la ele. Cu alte cuvinte, să fii mereu atent la *raportul* dintre lucrurile, împrejurările şi fiinţele cu care ai de a face, să deosebeşti între esenţial şi secund, între traiectoria destinală şi

accidentul colateral. A face din fiecare circumstanţă un *exerciţiu de discernământ* e cheia optimă a identificării „lucrurilor importante”, care, de la caz la caz, capătă culori, definiţii şi funcţii diferite. Cititorul care mă întreabă care sunt „lucrurile cu adevărat importante” este plasat deja în „câmpul” acestui exerciţiu.

Alături de discernământ, se impune, de altfel, deprinderea – aş spune aproape „cultura” – *interogativităţii*. Omul fără dubii este prototipul omului care n-are nici o relaţie cu „lucrurile importante”: el „ştie”, e beat de certitudini, nu are – în cel mai bun caz – decât mici perplexităţi de ocazie. Nu pledez, firește, pentru nedumerirea veşnică, ci pentru surdina care trebuie pusă mereu, de foarte sus, asupra oricărei forme de suficienţă mentală. A avea o relaţie constantă cu universul întrebării, cu acela, mai ales, al întrebării fără soluţie promptă, e un semn de sănătate spirituală, de bună aşezare în teritoriul valorilor.

„Lucrurile cu adevărat importante” sunt cele care pun, în jurul satisfacţiilor zilnice, un halou de neliniște. Sunt „distanţa” fără de care nici un episod trăit nu are adâncime. Conştiinţa difuză a existenţei lor

m-a ajutat, în multe ceasuri de oboseală a sufletului, să funcţionez *malgré tout.* Am aflat, astfel, că mai important decât să ştii *care anume* sunt lucrurile importante e să ai încredinţarea că asemenea lucruri există şi că, recunoscute sau nu, numite sau de nenumit, ele sunt stelele fixe ale oricărei încercări omeneşti.

Despre frumuseţea uitată a vieţii

Dacă mă gândesc bine, reproşul esenţial pe care îl am de făcut ţării şi vremurilor este că mă împiedică să mă bucur de frumuseţea vieţii. Din când în când, îmi dau seama că trăiesc într-o lume fără cer, fără copaci şi grădini, fără extaze bucolice, fără ape, pajişti şi nori. Am uitat misterul adânc al nopţii, radicalitatea amiezii, răcorile cosmice ale amurgului. Nu mai văd păsările, nu mai adulmec mirosul prăfos şi umed al furtunii, nu mai percep, asfixiat de emoţie, miracolul ploii şi al stelelor. Nu mai privesc în sus, nu mai am organ pentru parfumuri şi adieri. Foşnetul frunzelor uscate, transluciditatea nocturnă a lacurilor, sunetul indescifrabil al serii, iarba, pădurea, vitele, orizontul tulbure al câmpiei, colina

cordială şi muntele ascetic nu mai fac de mult parte din peisajul meu cotidian, din echilibrul igienic al vieţii mele lăuntrice. Nu mai am timp pentru prietenie, pentru taclaua voioasă, pentru cheful aşezat. Sunt ocupat. Sunt grăbit. Sunt iritat, hărţuit, copleşit de lehamite. Am o existenţă de ghişeu: mi se cer servicii, mi se fac comenzi, mi se solicită intervenţii, sfaturi şi complicităţi. Am devenit mizantrop. Două treimi din metabolismul meu mental se epuizează în nervi de conjunctură, agenda mea zilnică e un inventar de urgenţe minore. Gândesc pe sponci, stimulat de provocări meschine. Îmi încep ziua apoplectic, înjurând „situaţiunea”: gropile din drum, moravurile şoferilor autohtoni, căldura (sau frigul), praful (sau noroiul), morala politicienilor, gramatica gazetarilor, módele ideologice, cacofoniile noii arhitecturi, demagogia, corupţia, bezmeticia tranziţiei. Abia dacă mai înregistrez desenul ameţitor al câte unei siluete feminine, inocenţa vreunui surâs, farmecul tăcut al câte unui colţ de stradă. Am ajuns să mă comport ca şi cum Hrebenciuc şi Cozmâncă, Sechelariu şi Vanghelie, Ciorbea şi Mihaela Tatu, Andreea Marin şi Adrian Năstase,

Constantinescu şi Agathon, Talpeş şi Garcea ar exista cu adevărat. Colecţionez antipatii şi prilejuri de insatisfacţie. Scriu despre mizerii şi mărunţişuri. Bombăn toată ziua, mi-am pierdut încrederea în virtuţile naţiei, în soarta ţării, în rostul lumii. Am un portret tot mai greu digerabil. Patrioţii de paradă m-au trecut la trădători, neoliberalii la conservatori, postmodernişti la elitişti. Bătrânilor le apar frivol, tinerilor – reacţionar. Una peste alta, mi-am pierdut buna dispoziţie, elanul, jubilaţia. Nu mai am răgazuri fertile, reverii, autenticităţi. Mă mişc, de dimineaţa până seara, într-un univers artificial, agitat, infectat de trivialitate. Apetitul vital a devenit anemic, plăcerea de a fi şi-a pierdut amplitudinea şi suculenţa. Respir crispat şi pripit, ca într-o etuvă.

Când cineva trece printr-o asemenea criză, de vină e, în primul rând, umoarea proprie. Te poţi acuza că ai consimţit în prea mare măsură imediatului, că nu ştii să-ţi dozezi timpul şi afectele, că nu mai deosebeşti între esenţial şi accesoriu, că, în sfârşit, ai scos din calculul zilnic valorile zenitale. Dar nu se poate trece cu vederea nici ambianţa toxică a momentului şi a

veacului. Suntem năpădiţi de probleme secunde. Avem preocupări de mâna a doua, avem conducători de mâna a doua, trăim sub presiunea multiplă a necesităţii. Ni se oferă texte mediocre, show-uri de prost gust, condiţii de viaţă umilitoare. Am ajuns să nu mai avem simţuri, idei, imaginaţie. Ne-am urâţit, ne-am înstrăinat cu totul de simplitatea polifonică a lumii, de pasiunea vieţii depline. Nu mai avem puterea de a admira şi de a lăuda cu o genuină evlavie splendoarea Creaţiei, văzduhul, mările, pământul şi oamenii. Suntem turmentaţi şi sumbri. Abia dacă ne mai putem suporta. Există, pentru acest derapaj primejdios, o terapie plauzibilă? Da, cu condiţia să ne dăm seama de gravitatea primejdiei. Cu condiţia să impunem atenţiei noastre zilnice alte priorităţi şi alte orizonturi.

Insensibilitatea cotidiană

Faptul de a avea imaginaţie e o garanţie de nefericire. Nu te poţi bucura de imediat, fie pentru că îţi aminteşti, melancolic, de necazuri trecute, fie pentru că te preocupă dificultăţi viitoare. Nu te poţi bucura de amintiri agreabile, pentru că ele ţin de

trecut, şi nu te poţi bucura de posibile împliniri viitoare, pentru că te gândeşti la obstacolele, sau pur şi simplu la timpul care te separă încă de ele. Eşti mereu, printr-un soi de neodihnă a asociativităţii, în altă parte decât acolo unde tocmai trăieşti ceva. Nefericirea zilnică e incapacitatea de a fi contemporan cu experienţele proprii. Altfel spus, e un viciu de concentrare. În loc să focalizezi extatic asupra punctului, te laşi confiscat de liniile virtuale care îl precedă sau îi urmează. Fericirea aflată la îndemână se dizolvă, subminată de nostalgii, anxietăţi, false lucidităţi, presentimente. Ceea ce înseamnă că ea nu mai e resimţită ca fericire, nu mai e recunoscută în splendoarea simplităţii sale.

Dar, dacă te mişti printre obiecte şi realităţi pe care nu le *recunoşti* ca atare, se cheamă că te mişti într-o lume închipuită, într-o plăsmuire care n-are nimic de a face cu lumea adevărată. Eşti captiv într-o reţea de ipoteze private, într-un univers paralel. În universul acesta nu te poţi întâlni decât cu tine însuţi, în forma ta cea mai proastă. Iei fiecare lucru drept *altceva* decât este, şi anume drept ceea ce fac din el aprehensiunile, spaimele şi reveriile tale.

Bucuria reală, palpabilă, e adumbrită de o legiune de impurităţi imaginare. La fel, nefericirea reală e camuflată de nenumărate anestezii conjuncturale. Cu alte cuvinte, nu suntem capabili să *recunoaştem*, ca atare, nici fericirile, nici nefericirile curente. Luăm drept fericiri satisfacţii de mâna a doua şi drept nefericiri mici crize de indispoziţie.

Întâlnim oameni extraordinari şi nu percepem şansa de a-i fi întâlnit. Trăim împrejurări spectaculoase şi nu citim în ele amprenta destinului. Ratăm, clipă de clipă, miracolul, semnificaţia, patosul. Ratăm, deopotrivă, „sentimentul tragic al vieţii”, abisul câte unei zile, catastrofa latentă a câte unei întâmplări oarecare. Suntem inadecvaţi, oblici, afoni şi orbi. Trăim stins, pe o nesfârşită tangentă la real, inapţi să distingem între esenţial şi accesoriu, între ce e important şi ce nu, între circumstanţa decisivă şi accidentul co-lateral. Interlocutorul optim e în faţa noastră şi nu-l *recunoaştem*, bucuria vindecătoare ne stă în preajmă şi n-o *recunoaştem*, drama transfiguratoare trece pe lângă noi şi n-o *recunoaştem*. Suntem înconjuraţi de semne pe care nu le *recunoaştem* ca semne, de

apeluri pe care nu le înregistrăm, de prilejuri care ne scapă. Până şi moartea proprie ne apare ca improbabilă. N-o putem *recunoaşte* ca problemă acută a reflexiei cotidiene. Traversăm, aşadar, un peisaj luxuriant, fără să-i *recunoaştem* anvergura şi sensul. Suntem subiecţii unui acces perpetuu de neatenţie. Insensibili la registrul inaparentului, gata să uităm ceea ce ne contrariază, nu ne mai lăsăm tulburaţi decât rar, de câteva ori în viaţă, sub şocul, nelumesc, al unor iubiri, euforii sau suferinţe insuportabile. *Recunoaşterea* realului în uimitoarea lui, nudă, realitate devine, abia atunci, un eveniment.

Într-un anumit sens, Noul Testament este istorisirea trecerii – *nerecunoscute* – prin lume a lui Dumnezeu. Pe Iisus, dincolo de cercul restrâns al câtorva discipoli (şi ei ezitanţi la răstimpuri), nu-L *recunoaşte* nimeni ca fiind ceea ce este. Iar El tocmai asta caută: nu să I se arate *recunoştinţă* din partea celor pe care îi instruieşte sau vindecă, ci să fie *recunoscut* de ei în adevărul Lui. Nerecunoscut ca Dumnezeu în vremea petrecerii lui pământeşti, suspectat, hărţuit, judecat, batjocorit şi ucis, El nu e recunoscut nici după Înviere. Maria

Magdalena îl ia drept un grădinar oarecare, doi dintre ucenici, pe drumul spre Emaus, îl tratează ca pe un străin. Cel nerecunoscut are, întotdeauna, statutul *străinului*, al intrusului care tulbură ordinea placidă a lumii. Dumnezeu, în Noul Testament, e Cel nerecunoscut, Străinul suprem, care vrea să vindece lumea de propria ei înstrăinare. Înainte de a promite oamenilor o înviere definitivă, la sfârşitul timpului, El le cere să învie în viaţa de acum, adică să se comporte ca nişte *oameni vii*. Iar oamenii cu adevărat vii sunt cei care nu trec pe lângă Dumnezeu fără să-l recunoască. Oamenii veacului, adică ai momentului, se simt bine – şi legitimi – în postura de fiinţe *cunoscătoare*. Credinciosul e cineva care vrea, în plus, să fie *o fiinţă re-cunoscătoare*.

Onoarea meseriei

Acum doi ani, într-un sat din Elveţia, am fost oaspetele unei familii care se ocupa, de câteva sute de ani, cu fabricarea caşcavalului. Nu curăţenia şi rigoarea procedurilor, nu calitatea produsului final, nu farmecul patriarhal al întreprinderii m-

au impresionat în primul rând. Toate astea erau previzibile, subînţelese, garantate. Formidabilă era, mai curând, plăcerea civilizată cu care producătorii îşi făceau treaba, mândria lor de a fi ceea ce sunt şi preocuparea vigilentă de a oferi clienţilor o marfă ireproşabilă. Era limpede că, pentru toţi membrii familiei, a face caşcaval era o îndeletnicire nobilă, o moştenire de onoare, un mod de a se legitima dinaintea comunităţii. Orice rebut ar fi fost resimţit ca o ruşine ireparabilă, ca un blam compromiţător, semnalând nu pur şi simplu o carenţă de îndemânare, ci una de caracter. A greşi sau, şi mai rău, a înşela aşteptările cumpărătorului erau accidente de neconceput, devieri scandaloase de la o tradiţie fără breşă.

Pot depune mărturie că o asemenea asumare a meseriei nu e o virtute strict elveţiană. Am întâlnit şi printre români meseriaşi bătrâni, incapabili să lucreze de mântuială, să trişeze, să asume riscul de a se face de râs. Specia e însă pe cale de dispariţie. Şi cred că România întârzie să se reaşeze, să-şi refacă ţinuta, să umble omeneşte nu pentru că guvernele ei sunt nevolnice (sunt!), nu pentru că unii

politicieni sunt demagogi şi corupţi (sunt!), nu pentru că românii nu muncesc pe brânci (n-o prea fac!) sau pentru că s-au învăţat să cam fure (se mai întâmplă!), ci pentru că, din nenumărate motive, exigenţa lucrului bine făcut, *onoarea meseriei* au intrat în derivă. E efectul patetic al uriaşelor dislocări sociale, morale şi sufleteşti pe care le-a produs dictatura comunistă. Profesiunile şi-au pierdut conturul, la fel cum şi-au pierdut conturul oamenii şi moravurile. Competenţele şi-au pierdut motivaţia şi creditul. Ciobanul expert în telemea a fost dus la oraş să facă şuruburi sau şcolit sumar ca să intre, peste noapte, în politică, diplomaţie sau învăţământ. Flatat, eventual, într-o primă etapă, el sfârşeşte în confuzie interioară şi netrebnicie, năuc, dezrădăcinat, inutilizabil. Miniştrii intră în puşcării, boieroaicele ajung femei de serviciu, studenţimea culege recolte. Apar elite noi care nu ştiu să facă nimic: activiştii, agitatorii, ideologii. Meritul e descurajat de o găunoasă retorică egalitaristă, când nu e pur şi simplu amendat ca o subversiune. Câştigul e minim, piaţa – anemică. „A avea” îşi pierde prestigiul şi preţul. Răspunderile se

anonimizează, lipsa perspectivelor induce indiferentism, pasivitate, băşcălie cinică. „Calitatea” devine o deşertăciune. Tradiţiile de tot soiul sunt culpabilizate ca nişte poveri fără sens. Succesul se plăteşte cu acomodări degradante sau capătă un luciu suspect, de clandestinitate. Sunt încurajate eschiva morală, obedienţa, minciuna. Decenii întregi se trăieşte duplicitar, derizoriu, în conflict cu onoarea proprie, cu onoarea publică şi cu onoarea lui Dumnezeu… Se poate reuşi fără efort, iar efortul nu conduce neapărat la reuşită. Aşa se explică dificultăţile pe care le avem când încercăm să recuperăm, în condiţii de libertate proaspăt redobândită, reflexele normalităţii. Bucuria de a avea stil, de a fi eficace, de a fi mulţumit de mulţumirea celuilalt par înzestrări suprarealiste. Celui care asamblează automobile puţin îi pasă dacă părţile asamblate ţin laolaltă, celui care toarnă asfalt puţin îi pasă dacă asfaltul rezistă două zile, o lună sau un ceas, taximetristul e plictisit de corvoada zilnică, funcţionarul public e agasat de petenţi, chelnerul e iritat de pretenţiile clientului şi nu se simte deloc îndemnat să-l răsfeţe. Instalatorul zice că vine şi nu vine, sau

întârzie, sau nu se pricepe. Zidarii te lasă cu pereţii neterminaţi, gunoierii nu iau gunoiul decât pe bacşiş, serviciile în genere nu se pun în mişcare decât la suprapreţ. Toţi vor să câştige rapid, pe socoteala celorlalţi. Trăim în epidemia talentelor negative: talentul de a fraieri, de a da „ţepe” şi „tunuri”, de a te strecura şmechereşte, de a „da clasă”, de „a lua faţa”, de a te-nvârti. Nici una din aceste metehne nu se poate explica prin proastă organizare, sărăcie, corupţie. E mai degrabă adevărat că şi proasta organizare, şi sărăcia, şi corupţia sunt rezultatul unui cronic deficit de mândrie naţională. Aici e buba, aici ar trebui să vină antidotul. Trebuie să redescoperim gustul onoarei. Onoarea comunităţii solidare, a meseriei temeinice, a respectului de sine. E nevoie de o primă generaţie de români care să reabiliteze îndemânarea cinstită, ştiinţa – şi mândria – de a face o ispravă ca lumea, oricât de măruntă. De pildă, o modestă fabrică de caşcaval.

Vechime şi bătrâneţe

Engleza şi germana au, pentru „vechi” şi „bătrân”, un singur cuvânt: old (engl.), respectiv alt (germ.). De unde un semnificativ echivoc: termenul poate desemna şi decrepitudinea, vârsta târzie, asociată cu apropierea morţii, dar şi valoarea adăugată pe care o dă unui obiect îndelunga supravieţuire, durata, persistenţa în timp. În româneşte, acelaşi echivoc se distribuie în două cuvinte: vechimea şi bătrâneţea. Hainele „vechi” indică scăpătare, „învechirea” poate semnala valabilitatea expirată, ieşirea din uz, dar „vinul vechi”, „prietenii vechi”, „manuscrisele vechi” sunt, dimpotrivă, lucruri preţioase. Ca şi Dilema veche… Bătrâneţea, la rândul ei, poate fi vârsta bolilor şi a împuţinării, dar şi vârsta înţelepciunii, a experienţei, a prestigiului. Bătrânii azilelor sunt trişti. Bătrânii cetăţii sunt impunători.

Din păcate, viaţa cotidiană valorifică în mult mai mare măsură latura sumbră a celor doi termeni, pejoraţia lor. Bătrânii încurcă: blochează culoarele gloriei, împovărează bugetul familiei şi al statului, nu reuşesc să moară la timp. Sunt „vechituri”. Sunt „o problemă”. Şi, câtă

vreme îi percepem ca problemă, nu avem acces la nici o soluţie. Soluţia începe să se contureze abia după ce schimbăm perspectiva, abia după ce descoperim atuurile vârstei târzii, tonusul ei subtil, iradierea exemplarităţii ei. O asemenea schimbare de perspectivă a încercat, acum câţiva ani, James Hillman, un bătrân profesor american de descendenţă jungiană, într-o carte intitulată *The Force of Character. And the lasting Life* („Puterea caracterului. Şi viaţa care durează"). E o carte despre *bătrâneţe*, înţeleasă ca splendoare a *vechimii*. Pentru ca cititorul să-şi facă o idee, îi voi pune la dispoziţie câteva citate:

„«Vechi» (*old*) este un cuvânt el însuşi foarte vechi, derivat, probabil, dintr-o rădăcină indo-europeană care înseamnă «a hrăni». Dacă mergem pe urma cuvântului în gotică, norvegiană veche şi engleză veche, descoperim că ceva «vechi» e ceva bine nutrit, matur, copt. […] Lumea e, pentru noi, hrănitoare, atunci când îi simţim vechimea. Sufletul omenesc nu se alege cu mare lucru din lumea nouă a ultimelor descoperiri, sau din frumuseţile futuristice ale inovaţiei permanente, căci toate astea nu oferă nimic

statornic. […] Nu *acele* lumi, ci *această* lume stră-veche. Cuvântul englezesc pentru «lume» (*world*) se scria, cândva, *wereald*, *weorold*, şi desemna acest loc hrănitor, plin de *eald* (*old*, vechi). E ca şi cum «vechiul» ar fi ascunsul «lumii» […]. A îmbătrâni e a deschide o poartă spre orizontul vechimii. […] Şi cum altfel am putea descoperi vechimea lumii […] fără să devenim vechi noi înşine, fără să îmbătrânim? Bătrânii poartă povara înţelepciunii, ceea ce nu înseamnă altceva decât că ei cunosc căile lumii, căci îi împărtăşesc vechimea. Au aceeaşi stare cu ea.”

„Când suntem bătrâni *din toată inima*, autentici în fiinţa noastră, în adevărul prezenţei noastre, cu tot ce e în ea *gravitas* şi excentricitate, asta se răsfrânge, indirect, asupra binelui public şi, prin aceasta, şi asupra binelui tinerelor generaţii. Ceea ce face din bătrâneţe o ocupaţie permanentă (*a full-time job*), din care nu ieşi niciodată la pensie.”

„A fi bătrân e o aventură. Să ieşi din cadă şi să alergi la telefon, sau pur şi simplu să cobori câteva trepte implică tot atâtea riscuri ca o călătorie prin deşertul Gobi călare pe o cămilă. Altădată, când ne ajutau

picioarele, coboram scările rapid şi eram de îndată la uşă. Acum însă, cine ştie când ne lasă, în mod perfid, genunchii şi când vom rata, la coborâre, o treaptă. Altădată învăţam de la vulpi şi şoimi; astăzi învăţătoarele şi învăţătorii noştri sunt morsele, broaştele ţestoase şi elanii înnămoliţi în mlaştini. Aventura lentorii.”

…Ar fi o utopie să aşteptăm de la guvernanţi o reevaluare a pensiilor pe baza unei reevaluări a bătrâneţii din perspectiva lui James Hillman. Ne-am declara mulţumiţi dacă şi-ar aminti măcar de Beatles: „*Will you still need me, will you still feed me, when I’m sixty-four?*”

III
Ordinea subtilă a lumii

Speranţa

S-ar zice că, de la o vreme, competenţa noastră supremă e disperarea. De la mica disperare cotidiană până la teoria catastrofei, de la „marginile” disperării (depresie, neîncredere, iritabilitate) până la

„culmile” ei (isterie, apostazie, resemnare bolnăvicioasă). Am obţinut, prin urmare, consensul: e rău, e foarte rău, nu mai avem nici un motiv de speranţă. Speranţa ne apare, când vorbim astfel, ca o virtute condiţionată. Adică o virtute care nu subzistă decât „cu motiv”, sau „în anumite condiţii”. Dar este virtutea, în general, compatibilă cu determinismul conjuncturilor? E ca şi cum ai spune: „sunt curajos numai dacă mi se dau garanţii de imortalitate” sau „nu mai am nici un motiv să fiu bun”. A-ţi pierde speranţa când circumstanţele nu o mai motivează e a nu fi avut-o niciodată şi, în orice caz, a nu fi reflectat niciodată la sensul ei. A-ţi pierde speranţa nu e un accident provocat de împrejurări nefaste, ci un păcat, adică un eşec al sufletului, chiar dacă unul favorizat de împrejurări nefaste. Pentru tot ce se opune speranţei din noi poate fi făcută vinovată lumea exterioară (istoria, stihiile, statul). Dar pentru pierderea speranţei nu putem învinovăţi pe nimeni. E o problemă personală, care nu se reglează pe stradă, la sindicat sau la tribuna electorală. Se reglează în singurătate sau în prezenţa unui duhovnic…

Definită corect, speranţa nu are nimic de a face cu fericirea. Pentru cel căruia nu-i lipseşte nimic, problema speranţei nu se pune: ce vom mai şti despre speranţă, în clipa când vom intra în Paradis? Absenţa speranţei poate fi, aşadar, trăită în cheie nocturnă, ca disperare, şi în cheie diurnă, ca speranţă împlinită, ca suficienţă a îndestulării. Prezenţa speranţei, în schimb, e de negândit fără experienţa simultană a lipsei, a precarităţii, a unei ambianţe dezesperante. Speranţa e, în definitiv, un corelativ al carenţei. Ea îşi dă întreaga măsură, sau cel puţin măsura ei de virtute creştină, când nici un „motiv" lumesc nu o mai justifică. Întrucât temeiul speranţei (ca şi al credinţei) e exterior lumii contingente, nimic din lumea contingentă nu o poate disloca. Când speri, speri ca Avraam, „împotriva oricărei speranţe" (cf. *Romani*, *4*,18). Nu speri fiindcă ai de ce, ci fiindcă *nu* ai de ce, *în ciuda* faptului că nu ai de ce. Speranţa nu e replica veselă pe care o dăm unei promisiuni. E mai curând felul omului credincios de a reacţiona la *ocultarea* promisiunii: e o adecvare la rău. De aceea, speranţa fără fisură e o virtute rară. Căci răul absolut, fără fisură, e şi el rar. Există

însă, uneori, o evidenţă a răului, o carnalitate a lui, care îi conferă o oarecare tentă de absolut şi dă speranţei adevărate şansa de a se manifesta. Speranţa refuză să considere *evidenţa* răului drept *realitate* a răului. În plan metafizic, ea e un mod de a confisca răului orice valoare de adevăr. Tot ce subminează speranţa e fals. Numai ceea ce o întreţine e adevărat. Mi se va spune că mă complac în abstracţiuni. Şi că frigul de pildă, deşi subminează speranţa, nu e fals deloc! E tăios, substanţial, de nesuportat. Aşa e. Dar speranţa nu e o virtute nătângă, o măsluire roză a răului. Ea nu pretinde că nu e frig, sau că frigul e bun. Ea îşi poate permite să bombăne, să fie prost-dispusă şi, în orice caz, să dârdâie. A-ţi păstra speranţa în ciuda frigului nu e a te iluziona cum că frigul nu există. Continui să dârdâi. Dârdâi şi speri! Omul care disperă e infinit mai nerealist. El face conexiuni enorme: din existenţa acută a frigului, el induce, de pildă, inexistenţa lui Dumnezeu sau lipsa de sens a vieţii. Omul care speră ia frigul drept frig. Şi socoteşte că ceea ce e esenţial în alcătuirea sa omenească nu atârnă de această „rece” constatare…

Potrivit Evangheliilor, salvatorul lumii,

speranţa ei ultimă, şi-a făcut apariţia iarna, într-o iesle încălzită numai de răsuflarea vitelor. Aşa se strecoară, uneori, soluţia în istorie: în chip discret şi mizer. Frigul nu e, în cazul acesta, frig pur şi simplu, ci o parabolă a lumii. Iar a spera nu e nimic mai mult decât a fi atent la aburul cald al respiraţiei tale, în care se amestecă, ritmic, respiraţia vitelor cu respiraţia lui Dumnezeu.

Două feluri de necredinţă

Şi de Crăciun, şi de Paşte se găsesc destui care să veştejească transformarea sărbătorii în chef. E necreştineşte, se spune, să converteşti evenimente atât de nelumeşti cum sunt Naşterea Domnului şi Învierea Lui în simple prilejuri de îmbuibare şi petrecere. În ce mă priveşte, înclin să fiu mai puţin riguros. Cheful autohton are, totuşi, câteva merite deloc neglijabile: mai întâi, el semnalează euforic prezenţa însăşi a sărbătorii. Oamenii se înscriu, benign, în alt ritm al timpului, şi o fac altfel decât în fiecare duminică sau la câte o onomastică. Dimensiunea comunitară e sporită, jubilaţia

are prestigiu cosmic. Apoi, cheful e o specie a cordialităţii, fie ea şi pasageră sau superficială. Bucuria împărtăşită, „comesenia”, ospitalitatea, circulaţia darurilor sunt de natură să provoace modeste, dar semnificative „schimbări la faţă”. Pentru câteva zile, participăm cu toţii – ceea ce ni se întâmplă tot mai rar – la un crez comun, dincolo de opţiunile de conjunctură ale fiecăruia. Pe scurt, bine că se face şi atât! E păcat, desigur, că, în intervalul dintre chefuri, lucrurile recad în monotonie lucrativă. Dar, decât zilnic „fără chef”, mai bine cu chef, măcar de două ori pe an.

Altele sunt, din punctul meu de vedere, tipurile de comportament cu adevărat reprobabile. Cel dintâi e ireligiozitatea totală, purtată cu panaş, alergică la orice menţiune a sacrului, mereu dispusă să polemizeze, să batjocorească, să stigmatizeze. Tineri sau maturi, „ateii militanţi” sunt programatic „deştepţi”, „moderni”, „cu picioarele pe pământ”. Nu se lasă prostiţi de babe demodate şi intelectuali reacţionari. Ştiu cum stă treaba, pentru că n-au întrebări, iar când le au, ele nu sunt decât pretextul unor răspunsuri

gata-făcute. Religia e, pentru ei, un capitol închis (când, de fapt, nu l-au deschis niciodată, fie şi din pură curiozitate, sau dintr-un minim scrupul intelectual), un atavism pernicios, un moft. În radicalitatea lor, inşii cu pricina sunt mereu vigilenţi: luptă! Luptă cu trecutul, cu prejudecăţile, cu icoanele, cu popii, cu cei care se roagă sau îşi fac cruce, cu introducerea religiei în şcoli, cu kipa evreiască şi cu baticul musulman, cu inchiziţia, cu imperialismul misionar, cu fundamentaliştii, cu bisericoşii etc. Apostoli sângeroşi ai „toleranţei”, mistici ai ştiinţei, soldaţi emotivi ai raţiunii şi ai „luminilor”, ei se cred oamenii mileniului următor, deşi abia dacă au depăşit franjurile secolului al XVIII-lea.

A doua specie care mă indispune e cea care practică extrema opusă. Apare, din când în când, la televizor şi vorbeşte patetic despre „neam”, despre „credinţa omului simplu” şi despre Iisus Hristos. Mă frapează, de fiecare dată, subtonul de impostură, *falsul* acestui tip de discurs, semidoctismul lui, încântat să manipuleze grandilocvent cele mai obosite locuri comune ale retoricii naţionale: noi care am suferit, noi pe care „ei” vor să ne distrugă,

noi care suntem creştini de două mii de ani, noi care nu ne dăm bătuţi, noi care doinim, jelim şi învingem, noi. Totul asezonat cu câteva citate prost asimilate şi cu un fel de sfătoşenie şugubeaţă, pastişând, fără har, stilul Petre Ţuţea. Fiinţa fragedă a credinţei, umbra discretă a smereniei lipsesc cu desăvârşire din acest tip de vorbire. Vorbitorul nu „crede”. *Ştie*. Se ascultă pe sine cu plăcere, se pune în scenă, ridică mereu în sus un deget pedagogic, e ales de îngeri să ne dea curaj şi înţelepciune. Nu e preferabil cheful cinstit al cetăţeanului „de rând”?

Educaţia religioasă

Până la un punct, educaţia religioasă se suprapune cu educaţia pur şi simplu. Cu buna creştere. În noaptea Învierii, lucrul acesta se verifică an de an. Curţile bisericilor se umplu de tot soiul de inşi care nu ştiu unde se află, nu ştiu ce se petrece în locul în care se află şi nici cum trebuie să se poarte în împrejurarea cu pricina. Sunt simultan necatehizaţi şi needucaţi. Te întrebi, inevitabil, de ce-au venit. Răspunsul e vădit: au venit să se distreze. Biserica e o

versiune a discotecii. Atmosfera e cool, gaşca e în formă, viaţa de noapte e super-viaţă! Nu-i vorbă că şi publicul „obişnuit” pare să fi uitat regulile minimale ale reculegerii. Se umblă de colo colo, se dau semnale de regrupare către rudele sau prietenii de la alt capăt al curţii, se vorbeşte, se împinge, se trăieşte agitat, pragmatic, ca la gară sau ca la piaţă. (Trec peste precarităţile tehnice ale organizării, cu difuzoare şubrede, efecte de microfonie, fire răzleţe ale staţiei de amplificare etc.) Nu poţi să nu te gândeşti că toate acestea sunt, între altele, şi efectul unei secularizări neinteligente, propagandistice, incapabile să-şi evalueze matur efectele. Se vorbeşte cu atâta incult parapon despre religie, încât nu e de mirare că tot ce ţine de sfera ei ameninţă să sucombe în barbarie comportamentală şi ignoranţă.

E drept, nici slujitorii Bisericii nu par pregătiţi să reacţioneze adecvat. Învăţământul religios e practicat, adesea, la un nivel inadmisibil, cu accente rudimentar apologetice, ridicol etniciste, străine de orice subtilitate, de orice graţie teologală. Nevrednicia unor dascăli e la fel de vinovată de paloarea educaţiei religioase ca şi

discursul laicizant la modă. E nevoie de o reformă tenace şi profundă pentru ca studiul religiei să capete stil, bun-gust şi gust bun.

Îmi e, totuşi, imposibil să înţeleg pe ce se bizuie alergia unora la ideea însăşi a unei educaţii religioase cuviincioase. Bine condusă, ea nu poate decât să consolideze educaţia pură şi simplă, să-i dea anvergură şi temei. Ce e rău şi urât în marile texte sacre ale lumii? Ce tip de anestezie intelectuală te poate face să priveşti chiorâş spre Upanişade şi spre Coran, spre Canonul Buddhist şi spre Biblie? Ce specie de anestezie sufletească poate anula savoarea marilor mistici de pretutindeni? Cât trebuie să fii de simplificat lăuntric ca să nu percepi amploarea nelumească a reflexiei teologice, a efortului ascetic, a aspiraţiei ultime? Şi cât de smintit trebuie să fii ca să te simţi atins în demnitatea raţiunii tale de vecinătatea lui Lao-tse, a lui Shankara, a Sfântului Augustin, a Magistrului Eckhart, a lui Pascal, a lui Vasile cel Mare sau a lui Grigorie Palama? Mi se va spune că sunt mai „ecumenic” decât o îngăduie rigoarea confesională şi că educaţia religioasă autohtonă păcătuieşte tocmai prin refuzul

unei astfel de deschideri. Se poate. Dar, pe de altă parte, e perfect firesc să începi cu „preajma” ta, să deschizi mai întâi uşa frecventată de aparţinătorii lumii tale. E firesc să fii instruit mai întâi asupra ambianţei în care te-ai născut, să-i pricepi metabolismul, istoria, rostul. Nevoia de a înţelege ce înseamnă slujba Învierii, la care participi din copilărie, e, până una alta, mai acută decât nevoia de a înţelege ritualurile vedice. Evident, cei de altă confesiune trebuie să aibă libertatea de a opta. Pentru ceilalţi însă, a face din cultura religioasă o îndeletnicire facultativă e a le oferi o libertate riscantă. Aud mereu că, prin educaţia religioasă din şcoală, se inculcă „victimelor” o „ideologie” gata făcută, pentru care nu li s-a dat şansa liberei alegeri. E un principiu pedagogic aiuritor. Dacă toţi copiii ar fi invitaţi să aleagă „liber” între şcoală şi joacă, probabil că majoritatea ar alege joaca. Cum de nu se găseşte nimeni care să protesteze că bieţii elevi sunt obligaţi la o disciplină pe care n-au ales-o de bunăvoie? Faptul de a învăţa ce înseamnă liturghie, împărtăşanie, euharistie, agneţ, spovedanie, icoană ş.a.m.d. nu duce necesarmente la

prizonierat confesional, bigotism sau hirotonisire. E plină lumea de atei născuţi în medii pioase. Ca să nu mai spun că, fără educaţie religioasă, nici ateu nu poţi să fii cu adevărat: rămâi doar captivul unei iraţionale idiosincrazii. Vrem libertate de opţiune? Atunci să proclamăm orice formă de învăţământ drept facultativă. Nu m-a întrebat nimeni dacă vreau să studiez, în liceu, chimia organică. De ce m-ar întreba dacă vreau să studiez religia? La această întrebare nu există decât un singur răspuns: spre deosebire de chimia organică, religia e un „opium”... S-o trecem atunci, pe urmele lui Marx, la studiul opiaceelor. Deocamdată, nu mi-e clar de ce studiul religiilor e o „intoxicare” insidioasă, iar propaganda anti-religioasă, nu. De ce s-ar interzice copiilor dreptul la o instrucţie *completă*, dreptul de a fi liberi *în cunoştinţă de cauză* şi, mai ales, dreptul de a fi bine educaţi nu prin decret social, nu pe bază de etichetă convenţională, ci prin *participare* la ordinea mai subtilă a lumii, pe care secularizarea o pune, arogant şi ignar, între paranteze?

Liberi cugetători

Tehnic vorbind, „liber-cugetător” înseamnă „ateu”. Adică cineva – spun dicţionarele – care nu crede decât în raţiune şi, în consecinţă, respinge autoritatea oricărei dogme. De curând, am văzut la televizor un tânăr foarte simpatic, curăţel şi cuviincios, preşedinte al unei organizaţii care protejează libertatea de conştiinţă şi luptă pentru înlăturarea simbolurilor religioase din locurile publice. Tânărul se declara „liber-cugetător”. Ceea ce părea să-l salveze era o anumită candoare. Ajuns, prematur, la limpezimi boreale (am putea să zicem chiar „dogmatice”), omul n-avea dubii şi nu-şi punea întrebări. Era prizonierul unei convingeri de beton, asupra căreia nu părea să fi cugetat suficient, valorificând până la capăt măcar resursele raţiunii. Pe scurt, nu era nici cu adevărat „liber”, nici „cugetător” în sens deplin. E de înţeles. Nu e la îndemâna oricui să fie, din fragedă tinereţe, şi una, şi alta. Problema credinţei nu se poate rezolva la nivel de abecedar şi de retorică „progresistă”. E nevoie de ditamai aparatul speculativ, de lecturi ample şi de o complicată experienţă de viaţă, dacă vrei să te mişti în domeniu cu oarecare maturitate. Sigur, poţi evacua lucrurile rapid,

acceptând, ca pe o achiziţie inviolabilă, ideologia la modă, dar a face asta în numele libertăţii şi al reflexiei e neserios. E nevoie de mult mai mult ca să fii un ateu credibil. Ca să nu mai vorbim de aroganţa juvenilă a unei autoevaluări, care îşi atribuie beneficiul independenţei de gândire, ca şi când cei care sunt de altă părere ar fi, toţi, nişte slugi decerebrate. Există, totuşi, o lungă listă de băieţi deştepţi, de la Sfântul Augustin la Pascal, de la Toma de Aquino la Einstein şi Heisenberg, toţi destul de liberi şi destul de cugetători, care n-au avut lejeritatea de a clasa contabiliceşte problema existenţei lui Dumnezeu. Unii dintre ei au reuşit chiar să găsească oarecari compatibilităţi între raţiune şi teologie sau între ştiinţă şi credinţă. Carevasăzică, chestiunea e complicată. Înţelept e să nu te pripeşti, să te eliberezi de bla-bla-urile câte unui ONG zburdalnic şi să cugeţi. Dar, dacă se poate, să cugeţi ca un cugetător, nu ca un activist. Adică să nu te grăbeşti să acţionezi înainte de a pricepe. Vei descoperi, astfel, tocmai ceea ce credeai că deţii: reflexia liberă, exerciţiul binefăcător al gândirii pe cont propriu. Vei învăţa să acorzi mai multă atenţie

interogativităţii decât răspunsurilor gata-făcute, vei redescoperi biblioteca, calmul raţiunii, plăcerea dialogului pacificator.

În definitiv, eşti sigur că n-ai *inventat* problema pentru care combaţi? Că nu asumi o fioroasă poziţie de luptă dinaintea unui sfârâiac? Spitalele noastre au dificultăţi patetice. N-au destule medicamente, n-au cearşafuri, n-au instrumentar. Medicii sunt prost plătiţi, pacienţii sunt hrăniţi pe sponci şi, uneori, trataţi în condiţii de front. Or, dumneata crezi că adevăratul lor necaz e încălcarea libertăţii de conştiinţă. Se trezesc, vezi Doamne, din anestezie, văd pe perete o icoană şi cad la loc, răpuşi de dictatura creştină. Parlamentul nostru – mai e nevoie s-o spun? – e ciuruit de vicii, derapaje şi neputinţe. Aş, zici dumneata, e intoxicat de însemne mistice. Parlamentarii vorbesc în bobote, sau dorm impenitent, din cauza câte unui crucifix, iar miniştrii sunt proşti fiindcă jură pe Biblie. Musulmanii visează la semilună, evreii la candelabrul cu şapte braţe, ateii la portretul lui Lenin. Criză teribilă, monşer! Să ne trezim! Să ieşim la bătaie! Cu drepturile omului pe icoane călcând. N-o vom duce mai bine, dar vom muri corect politic, cu ochii pe un

perete gol şi cu onoarea „reperată”. Vom înfrunta, extatic, neantul liberei cugetări.

Moarte şi demnitate

În ultimii ani, tot mai multe organizaţii civice militează pentru dreptul fiecăruia de a-şi alege momentul morţii, atunci când o maladie incurabilă sau o suferinţă atroce devin dezumanizante şi împovărătoare pentru cei din jur. În câteva ţări, „moartea asistată” a devenit legală. Un „expert” binevoitor te trece profesionist dincolo, sub privirile duioase ale familiei. Cei care pledează pentru acest fel de a muri folosesc frecvent sintagma „moarte demnă”, moarte care reuşeşte să evite mizeria umană asociată, de obicei, sfârşitului. Demnitatea ar însemna, în acest caz, eludarea componentei de frică, tristeţe şi deznădejde care însoţeşte, inevitabil, iminenţa morţii. A muri demn e a nu accepta ofensa suferinţei, degradarea fizică, decrepitudinea sufletească şi mentală.

Dacă aşa stau lucrurile, moartea lui Iisus e de o sfâşietoare nedemnitate. Răstignirea era, se ştie, cea mai dezonorantă pedeapsă imaginabilă, rezervată îndeobşte tâlharilor

de rând. Chinul trupesc pe care acest mod de execuţie îl provoca era destrămător. Adăugaţi acestui chin batjocura gregară, umilinţele pe care Iisus a trebuit să le îndure pe drumul crucii şi chiar pe cruce, adăugaţi, în fine, tortura sufletească prin care trece Nazariteanul în „locul îngrădit numit Ghetsimani”, anticipând deznodământul misiunii Sale. „Sufletul Meu este cuprins de o întristare de moarte” – spune El (*Matei*, *26*, 38, *Marcu*, *14*, 34). Ucenicii sunt şi ei „adormiţi de întristare” (*Luca, 22*, 45). Iisus merge până la a încerca să se eschiveze de la perspectiva martiriului („depărtează de la Mine paharul acesta”), asudă de spaimă, şi vede cum sudoarea i se preface în sânge. Iar pe cruce, cu puţin înainte de a-şi da duhul, El pare să-şi fi pierdut orice speranţă: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce m-ai părăsit?” (În realitate, aceste cuvinte sunt începutul unei rugăciuni vetero-testamentare, consemnate de *Psalmul 22*). Orice retorică a finalului eroic, orice demnitate stoică sunt excluse. Întrupat, Dumnezeu consimte să treacă prin întregul cortegiu de neputinţe al morţii: frică, durere, tristeţe, disperare. Nici urmă de romantism, de nobleţe romană, de

abnegaţie ostăşească, gata de sacrificiu.

Pentru mine, sărbătorile de Paşti nu se pot disocia de lecţia morţii asumate în toată scandaloasa ei indigenţă. Citeşti Evanghelia şi simţi că, de vreme ce Iisus Şi-a trăit moartea astfel, îţi este şi ţie îngăduit să te temi, să suferi, să te amărăşti, să te laşi cuprins de deznădejde. Moartea omului, în varianta lui post-edenică, nu poate fi altfel: nu e o petrecere veselă, o piruetă cochetă, o seară de bal, sau un gest solemn. E aşa cum a fost şi viaţa lui: plină de nelinişti şi iluzii, de grijă, speranţă şi incertitudine. Da, avem voie să ne temem de moarte, să răbdăm greu suferinţa, să ne simţim părăsiţi, fără să ne pierdem, astfel, demnitatea. Căci, chiar când „duhul este plin de râvnă, carnea este neputincioasă” (*Matei*, *26*, 41). Dacă Iisus ar fi ales moartea „demnă”, în accepţiunea de azi a termenului, ar fi intrat în impunătoarea galerie de sinucigaşi de elită, de la Socrate la Petroniu şi Seneca, însă n-ar fi mântuit pe nimeni. Moartea „demnă” e monumentală, dar sterilă. Aseptică. Dimpotrivă, abia din perspectiva sumbră a morţii tragice, exasperante, nemiloase, explozia Învierii îţi capătă strălucirea şi preţul adevărat. Învierea e rezervată

oamenilor vii, adică oamenilor care se întreabă, speră, se revoltă şi mor. Statuile nu pot învia.

Nu e frumos...

Nu toate valorile pe care ne întemeiem viaţa sunt argumentabile. Aş spune chiar că neargumentabile sunt tocmai valorile cardinale, cele care nu ne parvin prin educaţie, ci prin cutumă, cele a căror încălcare se amendează, de regulă, prin expresii vagi, de genul „nu se cade”, „nu şade bine”, „nu se cuvine”, „nu e frumos”. Se poate dovedi, cvasi-geometric, de ce, într-o comunitate, e bine să respecţi legile. Dar nu se poate dovedi, cu aceeaşi rigoare, de ce e bine să fii generos, sau cordial, sau respectuos. Se poate demonstra de ce furtul şi omuciderea sunt transgresiuni inadmisibile. E imposibil de demonstrat de ce trebuie să-ţi iubeşti aproapele. Pentru a reuşi, trebuie să recurgi la alte nedemonstrabile, cum ar fi sentimentele, bunul-gust sau transcendenţa. Argumentabilul e materia primă a pedagogiei. Neargumentabilul e teritoriul discret şi atemporal al cuviinţei. De o parte

„cei şapte ani de-acasă”, de cealaltă – mai multe milenii de experienţă comunitară, adică de umanitate.

Or, se întâmplă un lucru curios: mai toată lumea admite că educaţia e ceva bun (chiar dacă principiile şi metodele ei variază), dar nu e subînţeles că buna cuviinţă e, în sine, valabilă. Neargumentabilului i se poate oricând opune un tumultuos „de ce nu?”, înţeles ca expresie a libertăţii. A cultiva imprevizibilul, a reacţiona neconvenţional, a trăi insurgent, pitoresc şi provocator – iată o „regulă” mult mai simpatică decât cuminţenia. Dacă acest *furor* al neconformităţii e un mod de a trăi „autentic”, un mod de a demola rutina şi ideile gata-făcute, el are o reală – şi subtilă – legitimitate. Dar dacă e simplă zvăpăială, sentiment al unei infinite îndreptăţiri, gesticulaţie estetizantă – avem de a face cu o pernicioasă apologie a arbitrarului, dacă nu cu o simplă obrăznicie.

Buna cuviinţă e – inargumentabil – utilă şi în detaliul zilnic, şi în marile dezbateri ale veacului. Ea aduce, în orice împrejurare, o notă de politeţe şi înţelepciune, de natură să facă viaţa, cu enorma ei diferenţiere, suportabilă. Dacă te afli într-un teritoriu în

care toată lumea e vegetariană, buna cuviinţă îţi spune că e preferabil să nu-ţi baţi joc de salate şi să nu faci bancuri despre păscut. Nu că nu se poate, nu că e interzis, dar nu se cade, nu e frumos. Nu se cade să-ţi pocneşti părinţii sau nevasta, nu se cade să arunci de colo colo geanta profesoarei tale, în timp ce ea încearcă, plângând, s-o recupereze, nu se cade să asculţi muzică dată la maximum în hotel, la două noaptea. Pentru fiecare din noi există zone, mai largi sau mai înguste, de inadmisibil. Cutăruia nu-i place să-i iei peste picior automobilul, cutare detestă să-i vorbeşti de rău pe ţărani, cutare socoteşte că sociologia e *mater artium* şi nu suportă defăimarea ei, cutare, în sfârşit, lucrează constant cu inviolabile tabuuri de corectitudine politică. Cu alte cuvinte, toţi ştim ce înseamnă să ţi se conteste un idol. Dar suntem gata oricând să contestăm, necuviincios, idolii altora. Suntem dogmatici când e vorba de valorile „noastre” şi invocăm „libertatea de expresie”, când e vorba de valorile altora.

Există deja o tradiţie (intensificată în ultimele decenii) a contestării, persiflării, culpabilizării obiceiurilor şi textelor

religioase. Sau a „demitizării” lor cu procedee la modă. De la „Biblia hazlie” până la Dan Brown, s-a încercat, practic, totul. Ca urmare, lumea se împarte spontan în două tabere: apărători ai creativităţii fără frontiere şi apărători ai tradiţiei. În fiecare din cele două tabere există, cred, spirite abuzive. Într-una, apar frecvent frazeologi ai unei „libertăţi” fără criterii, ateişti militanţi, anarhişti, postmodernişti, profesionişti de tip leninist ai „societăţii civile”, mistici ai ştiinţei luminate sau gazetari de scandal. În cealaltă, se pot identifica ideologi palizi ai pietismului, bigoţi surescitaţi, slujitori obtuzi ai literei şi ai ortopraxiei decerebrate etc. Şi de o parte, şi de alta, există oarecari justificări. E mai mult sau mai puţin normal ca firile „artiste” şi „branşate” să voteze *pentru*, iar cele evlavioase, drept-credincioşii, să se simtă lezaţi. Cine se aşteaptă ca ierarhiile ecleziale să aplaude acest gen de spectacol confundă Biserica cu un ONG suedez. Fapt este că, peste tot în lume, cele două tabere se confruntă în acelaşi mod, ori de câte ori ies pe piaţă produse prea „originale”.

Din punctul meu de vedere, a lua sacrul ca materie primă pentru mici virtuozităţi de

coloratură e un procedeu ieftin. Inargumentabilul e o pradă uşoară. Dacă nu e protejat de bună-cuviinţă, el poate fi trecut cu uşurinţă în registrul derizoriului. Artistului „liber” şi dezinhibat i se pot furniza, totuşi, câteva argumente care să-i relativizeze euforia. Deocamdată două:

1. Nu se cade să nu acorzi unei instituţii străvechi şi prestigioase (fondatoare a civilizaţiei europene şi a primei ei unităţi) măcar acelaşi respect pe care îl acorzi analizei statistice, bibliografiei de specialitate şi propriilor tale talente. E ridicol să-ţi aperi *feroce* propriile opţiuni şi să nu dai doi bani pe opţiunile (cel puţin la fel de onorabile) ale altora. Şi e de prost gust să declari, în aceeaşi frază, că Hobbes e inconturnabil, dar Scripturile sunt o farsă.

2. Nu şade bine să gândeşti discriminatoriu şi nedemocratic, condamnând la deriziune credinţa unei majorităţi. Nu se cuvine să faci turnee în lumea arabă cu parodii la Coran, să faci băşcălie de Vishnu sau de Buddha în India, să batjocoreşti pe Moise în mediul iudaic, şi nici măcar să pretinzi că toate tragediile greceşti sunt, de fapt, scrise de unul şi acelaşi asasin care a decis să păcălească

lumea. Nu că nu se poate, nu că e interzis. Dar nu e frumos. La limită – e kitsch.

Texte comentate

Pentru Dan Tudorache, ca dovadă că şi mie îmi plac citatele.

„Cu cât turma este mai turmă, cu atât păstorul este mai singur. Trebuie ca, din când în când, o oaie să se rătăcească pentru ca o singurătate să vină să vorbească singurătăţii lui.” (Gustave Thibon, *Ignoranţa înstelată*, Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 233.)

Nu este suficient să te aliniezi. Trebuie să te aliniezi păstrându-ţi, intactă, singurătatea. Alinierea fertilă, autentică, *liberă* cade în disciplină anonimă, în spirit gregar, dacă nu lasă mereu deschisă perspectiva evadării, a desprinderii. Dacă nu-şi menajează potenţialul de nealiniere. Orice comunitate trăieşte, cu alte cuvinte, din riscul constant, asumat clipă de clipă, al disoluţiei, din capacitatea ei de a ţine în frâu, fără să-l anuleze, instinctul rătăcirii. O comunitate din metabolismul căreia acest

risc a fost definitiv evacuat devine un conglomerat mineral, cadavrul unei solidarităţi factice. Comunitatea mişcătoare, vie, policromă, comunitatea adevărată (nu cea instituită prin dictat ideologic sau prin şantaj intelectual) e comunitatea întemeiată pe ipoteza fiului risipitor: o comunitate din care poţi pleca şi la care te poţi întoarce. În mod paradoxal, conducătorul comunităţii nu are decât de câştigat de pe urma „disidenţilor” ei. Abia în contact cu tendinţele „apodemice”, adică centrifugale, ale subordonaţilor săi, el devine necesar şi legitim. E ceea ce nu înţelege autoritarismul, mereu preocupat de egalizarea reacţiilor, de extirparea oricărei specii de singurătate. Adică a oricărei manifestări de viaţă interioară. Se preferă solidarităţii *înregimentarea*. Şi se defineşte loialitatea drept supunere oarbă.

În plan teologic, nu există comunitate şi comuniune (adică „praznic” cu tăierea viţelului celui gras) decât în corelaţie cu recuperarea unei transgresiuni, cu învierea unui mort. Altfel spus, alinierea – îndeobşte mută, inexpresivă, previzibilă – are nevoie, din când în când, de volubilitatea oii rătăcite. Virtutea e statuară, cu riscul de a fi

împietrire. Păcatul e epic, cu riscul de a cădea în derizoriu şi anecdotic. Fratele fiului risipitor e de o incoloră conformitate. Fiul risipitor are ce povesti şi ce regreta.

*

„Două soiuri de fiinţe pe care nu le pot suporta: cei care nu-l caută pe Dumnezeu şi cei care-şi imaginează că l-au găsit.” (Gustave Thibon, *op. cit.*, p. 25.)

E vorba, s-ar zice, de două soiuri de „cuminţenie”: cuminţenia *raţiunii*, care decide că n-are sens să persişti în inevidenţă, să cauţi ceea ce e de negăsit, să întârzii într-un exerciţiu desuet, în conflict cu ştiinţa şi cu modernitatea. Şi cuminţenia *spiritului*, gata să se instaleze în confortul unei soluţii încremenite, fără penumbre şi fără evoluţie. Două forme de *suficienţă* cu manifestări neaşteptat de asemănătoare: ambele încetează să-şi mai pună întrebări. Ambele *ştiu*. Deosebirea ar fi că cei dintâi transformă încrederea în ştiinţă într-un fel de religie, în vreme ce reprezentanţii celei de a doua categorii transformă credinţa într-o versiune a ştiinţei şi o trăiesc ca atare, înlocuind interogaţia vie cu o certitudine de beton. Şi unii, şi ceilalţi

abandonează, mai mult sau mai puţin programatic, condiţia *căutării*. Brutal spus, avem de a face cu două tipuri de sminteală, adică de intoxicaţie intelectuală: unii sunt intoxicaţi de contingenţe, alţii, de angelism. Unii stau de dimineaţa până seara cu nasu-n brazdă, alţii se îneacă în cer, ca într-o zeamă străvezie, fără gust şi fără articulaţii. Două specii de prostie rozătoare, semnalând prezenţa unor inşi care au renunţat să mai respire prin plămânii proprii şi au trecut, euforici, „pe aparate”. O dublă victorie a unei presupoziţii vicioase: presupoziţia că tot ce este legat de viaţa spirituală e, strict, treaba lui Dumnezeu. *El* trebuie să mă caute şi să mă convingă, iar dacă m-a găsit, am, fără efort, de-aici înainte, o strapontină, ba chiar o lojă, în rai. Şi într-un caz, şi într-altul, eu personal nu am nimic de făcut. N-am nimic de căutat, n-am nimic de pus la îndoială. Mă bucur că m-am întâlnit! Mă bucur să mă dizolv în lumina uscată a Saharei proprii.

Introducere la vicii

I. Existenţa marilor vicioşi ne împiedică să reflectăm asupra viciilor proprii şi, de

altfel, asupra viciilor în general. Căci despre vicii nu ştii cu adevărat decât ceea ce propriile tale vicii îţi îngăduie să afli. Iar viciile tale, „micile” tale vicii pălesc, de regulă, în comparaţie cu anvergura „profesioniştilor”. Faţă de beţivul cronic, prăbuşit sub mesele bodegilor, prin parcuri sau sub podurile oraşelor, faţă de zgârcenia caricaturală a câte unei rude bogate, faţă de accesele de furie ale colericului clinic sau faţă de surescitarea perpetuă a desfrânaţilor insaţiabili, te simţi mai degrabă neinteresant, minor, scuzabil. Tu nu ai vicii. Ai „slăbiciuni”. „Omeneşti”. Dar uită-te mai atent: deconstruieşte-ţi, cu o minimă luciditate, respectabilitatea, ia notă de toate câte îţi trec uneori prin cap, fă inventarul a tot ceea ce ţii să nu se ştie despre tine, contemplă, curajos, cantitatea de inavuabil pe care o ascunzi clipă de clipă şi ai să vezi că eşti un caz „gras”. Ai, în dozaje felurite, toate viciile. Iar dacă nu le ai, îl ai, cu siguranţă, pe cel mai grav: orgoliul de a fi virtuos!

II. În termeni religioşi, viciilor li se spune *patimi*. Se atrage, astfel, atenţia asupra pasivităţii viciosului. Viciosul e un *pătimitor*, adică un ins care „păţeşte” ceva.

Ceea ce înseamnă că atacul destructurant, ispitele, vine mai curând *din afară*; de la demon, sau de la farmecul lumii. De la demon *prin* intermediul farmecului lumesc. Cu alte cuvinte, nu suntem construiţi ca *producători* de viciu, nu avem *fire* vicioasă. Dar suntem „buni conducători" de ispite, suntem receptivi, disponibili, „consumatori". Asta pare să ne dezvinovăţească. Dacă suntem victimele unor agenţi externi, suntem nevinovaţi. În realitate, suntem invitaţi la responsabilitate, adică la reacţie. De ceva care nu-ţi este consubstanţial poţi să te aperi. Poţi lua măsuri, poţi organiza manevre defensive. Când adversarul e în afara ta, poţi angaja o luptă, un război. Cu un adversar interiorizat, ai şanse minime. De aceea, una din vicleniile răului e să se insinueze în interioritatea ta, să se instaleze în intimitatea ta, să se identifice cu tine, ca şi când n-ar fi decât un chip al tău. Când începi să crezi că răul nu e o primejdie distinctă de tine, când începi să crezi (sau eşti făcut să crezi) că răul eşti tu, aşadar că *eşti rău*, bătălia e pierdută.

III. Rezultă că viciul e efectul unui *exces de ospitalitate*. Devii gazdă pentru tot soiul

de musafiri nepoftiţi, te umpli de ei, aşa cum te umpli de purici, ploşniţe, căpuşe şi viermi. A fi pătimitor e a fi „primitor”, a te lăsa invadat, ocupat, *locuit* de ceva care îţi este străin. S-ar zice că, în materie de vicii, omul generic e ca românul strămoşesc: practică o „tradiţională” ospitalitate. Lucrul nu e lipsit de o anumită componentă ridicolă. Îţi pui casa la dispoziţia unor golani care, încet-încet, te evacuează. Remediul poate fi, de aceea, o „sfântă mânie”: zici „destul” şi faci curăţenie. Viciile trebuie luate în serios, dar nu trebuie monumentalizate. În definitiv, cum spunea un călugăr, puzderia ispitelor seamănă cu un bâzâit de muşte. E normal să te simţi agasat, dar îndârjirea maniacală, preocuparea obsesivă pentru lichidarea paraziţilor nu face decât să le consolideze rezistenţa. Viciile nu trebuie înfiinţate prin sermonizare catastrofică. Mult mai eficace e să le iei peste picior, să înţelegi cât poţi fi de caraghios sub impactul lor.

IV. Viciile nu atacă solitar, ci în haită. Sfinţii Părinţi, care sunt doctori în materie, atrag mereu atenţia asupra reacţiei în lanţ pe care o provoacă întotdeauna primul mare derapaj malefic. Orice consimţire vinovată

le instituie treptat pe toate celelalte. Ioan Casian, născut, pare-se, în Dobrogea, străromân carevasăzică, crede că „fitilul” optim al incendiului generalizat e *lăcomia pântecelui*. Fie că se manifestă ca nerăbdare a înfulecării, ca plăcere de a te îmbuiba sau ca pasiune a sofisticării gastronomice, lăcomia alimentară, inocentă la prima vedere (chiar dacă subtil suicidară), declanşează inevitabil apetituri colaterale. După o masă bună îţi vin idei. De la fleica din farfurie, privirile (şi mâinile) alunecă spre coapsa vecinei. Fandacsia-i gata şi se numeşte *desfrânare*. Desfrânarea are însă nevoie de mijloace. Şi, cum gonflaţiunea post-prandială nu sporeşte nici farmecul personal, nici vigoarea inflamaţiei erotice, te vezi în situaţia de a-ţi procura servicii plătite. Ai nevoie de bani. Plăcerea devergondajului se asociază, deci, cu plăcerea de a cheltui şi cu *iubirea de arginţi*. E cea de a treia treaptă a păcatului. Urmează a patra: *mânia*. Ca sa faci rost de bani, e musai să fii competitiv. Te agiţi, câştigi şi pierzi, devii irascibil. Te enervează obstacolele, te enervează bogăţia altora, te enervează tot: faci scandal, mocneşti resentimentar, porţi ranchiună. Din când în

când, resursele tale de umanitate îşi iau distanţă faţă de asemenea devieri temperamentale. Îţi dai seama că ceva nu e în regulă şi te apucă *tristeţea*. E păcatul numărul cinci. Tristeţea e starea care survine neîntârziat după un acces de furie, după o pagubă, după o dorinţă contrariată. Dar există şi tristeţi fără motiv, angoase difuze, crize de lehamite. Intră, astfel, în scenă un viciu insidios, greu de definit, o adevărată boală a sufletului, care se numeşte „*acedie*”: un amestec de somnolenţă, de adumbrire şi instabilitate lăuntrică, o „oboseală a inimii” aproape fără leac. Cel lovit de acedie e în pragul morţii interioare, pradă uşoară a oricărei disoluţii. De aceea, această a şasea treaptă a păcatului poate lua locul primeia, ca o nouă rădăcină a răului. Lehamitea, pierderea criteriilor şi a simţului pentru virtute pot pregăti terenul pentru o reluare a „cercului vicios”: lăcomie a pântecelui, desfrânare, avariţie, mânie, tristeţe. Dacă totuşi, prin strădanie proprie şi ajutor ceresc, reuşeşti să scapi de caruselul acestor şase patimi, e foarte probabil să fii confiscat de următoarele două: *slava deşartă* (îngâmfarea subsecventă unei reuşite

materiale sau spirituale) şi *mândria* (trufia, orgoliul), adică sentimentul unei infinite îndreptăţiri de sine, iubirea de sine neruşinată, dispreţul faţă de tot ce nu e „eu”. Orgoliul ca treaptă supremă a răului individual poate fi, la rândul lui, obârşie a unei noi circularităţi. Te simţi îndreptăţit, prin auto-fascinaţie, să-ţi oferi chiolhanuri fabuloase, femei, bani şi victime. Iarăşi şi iarăşi, vârtejul absorbant al viciilor se reconstituie viguros, pornind de pe oricare din treptele lor. Dinaintea acestei epidemii, o singură consolare: aşa cum un viciu adoptat le instituie pe toate celelalte, un viciu suprimat le aruncă în aer pe toate celelalte, sau, în orice caz, le şubrezeşte simţitor. Un rău minimal poate deveni, prin rostogolire, un dezastru. Dar un bine neînsemnat poate deveni, prin inducţie, o apoteoză.

V. Anumite vicii rezultă din practica defectuoasă a virtuţilor. Unii, de pildă, preferă să nu facă nimic, de frică să nu facă prost. Perfecţionismul, păcatul scrupulului excesiv sunt chipuri ascunse ale orgoliului. Angelismul e şi el un viciu: un fel de puritate retorică, afişată, urmărind să câştige aplauze şi prozeliţi. Angelismul face,

în trup, paradă de destrupare. Eliberat de ispitele cărnii, el e devorat, când nu e pură stupiditate, de marile păcate ale spiritului: slava deşartă şi mândria. Vicioase pot fi şi asceza ostentativă, iubirea idolatră, blândeţea ipocrită, smerenia demonstrativă, filantropia egolatră şi risipitoare (prodigalitatea).

VI. Alături de viciile care derivă din practicarea excesivă şi inadecvată a virtuţilor, există şi virtuţi care se nasc din transfigurarea viciilor. Lenea, de pildă, poate deveni materia primă a contemplativităţii şi temeiul unei subtile metafizici a non-acţiunii. A făptui nefăptuind (*wu-wei*) e stilul însuşi al „eticii" taoiste. Înţeleptul care nu intervine agresiv în ordinea lucrurilor şi care produce efecte salutare prin simpla sa *prezenţă* imită metabolismul Principiului nemişcător, care însă mişcă totul. Şi erotismul carnal poate fi, în perimetrul şcolilor tantrice, „deturnat", „salvat", ca tehnică de obţinere a extazului. Te poţi elibera de corp nu doar suprimându-l, ci şi epuizându-i toate posibilităţile, pe principiul „când eşti căzut la pământ nu te poţi scula decât sprijinindu-te pe pământ". Cu alte cuvinte, simpla

demonizare a plăcerii nu garantează extirparea ispitei. O cale plauzibilă e şi aceea a plăcerii de-dramatizate, sistematizate, utilizate ca trambulină, ca vehicul al unei „rupturi de nivel”. Preiei, ca la jiu-jitsu, energia adversarului şi o utilizezi împotriva lui. Pe cei care, citind aceste rânduri, vor lua non-acţiunea taoistă drept expresie teoretică a lui „muieţi-s posmagii”, iar disciplinele tantrice, drept un soi de bordel mistic, îi asigur că bat câmpii şi îi sfătuiesc să nu încerce nimic. Exigenţele (fizice şi intelectuale) impuse de speculaţia chineză şi de anumite practici indiene depăşesc în dificultate rigorile ascezei creştine, mai apropiate de firea şi tradiţiile europene. În domeniul tehnicilor spirituale „extra-teritorialitatea” e riscantă.

VII. O analitică atentă a viciilor, ca aceea propusă de Ioan Casian şi de patristică în genere, reuşeşte să scoată la lumină încrengături imprevizibile: afli că înclinaţia spre cabotinaj şi bufonerie e legată, indirect, de păcatul desfrânării: dorinţa de a seduce, penajul arborat ca o nadă, gluma groasă şi vorba deşucheată pregătesc terenul echivoc al concupiscenţei. Îndărătul naturilor veşnic bombănitoare, atinse de

insomnia spiritului critic, stă orgoliul, buna impresie despre sine. Meschinăria sufletească (pusilanimitatea) e un aspect secundar al tristeţii, al proastei dispoziţii. Incapabil să se deschidă generos spre ceilalţi, sufletul se contractă, erodat de umori acre şi de stupori crepusculare. Obsesia originalităţii şi pasiunea nevrotică pentru tot ce e nou au de a face cu slava deşartă: sunt simptomele pretenţiei de a fi *altfel*, ale isteriei de a fi mereu „branşat”, „la zi”, „în pas cu veacul”. Acedia are şi ea epifenomene neaşteptate. Curiozitatea maladivă, de pildă, care caută informaţia ca pe un drog, ca pe un stimulent acut, capabil să disloce inerţia interioară. Flecăreala este, de asemenea, un semn al acediei: ea încearcă să acopere, cu emisia ei vidă, blocajul reflexiei vii şi inexpresivitatea timpului irosit. E bine să fim precauţi cu „micile păcate”. Evaluarea lor genetică poate fi plină de surprize. La rădăcina ascunsă a câte unui tic nevinovat se află, adesea, ample parcele de necroză lăuntrică.

VIII. Pentru ca un viciu să prindă corp, e nevoie de provocarea exterioară de care se ocupă Celălalt şi de receptivitatea noastră flască. Când cedăm, cedăm, se spune, din

slăbiciune. Dincolo de slăbiciune, se străvede însă o cauză despre care se vorbeşte mai puţin şi care, tocmai de aceea, este mult mai eficace: *ignoranţa*, o ignoranţă care arborează, după împrejurări, cele mai perfide deghizamente. Există o „ignoranţă” a inimii, o învârtoşare care anulează spontaneitatea şi frăgezimea afectelor, şi există sărăcia mentală, care nu ştie să separe accesoriul de esenţial, aparenţele de realitate. Există torpoarea discernământului, acţiunea nereflectată, nerăbdarea opţiunii facile, obnubilarea comunicării cu semenii, inadecvarea, prostia, prostia pură şi simplă, anticameră privilegiată şi îngrăşământ optim al răutăţii. Viciul e proasta utilizare a propriei persoane şi a lumii. Ţi se dă o bicicletă şi o foloseşti la tăiat lemne. Eşti invitat să adulmeci o pajişte şi o transformi în maidan. Asta nu e slăbiciune. E lipsă de inteligenţă, gândire şchioapă. Păcătosului nu trebuie să-i cerem, aşadar, numai să se abţină, să reziste, să fie „tare”. Trebuie să-i cerem, măcar din când în când, să facă un efort intens şi consecvent de gândire. „Fii cuminte!” nu înseamnă în fond altceva decât „Fii cu minte!”, gândeşte, răs-

gândeşte şi răzgândeşte-te!

Lecturi stoice de Crăciun

Înainte să se convertească la creştinism, lumea romană târzie supravieţuise moralmente prin înţelepciunea stoică, cu aura ei de resemnare dârză, cu asceza ei amară, fără iluzii şi fără altă speranţă decât aceea a vindecării de patimi. Există, în stoicism, o nobleţe impunătoare, un duh ascetic boreal, un exemplu de verticalitate fără cer. Nu întâmplător, stoicismul a pătruns, discret, dar viguros, în ţesutul pedagogiei creştine. Epictet şi Marcus Aurelius au rămas până azi cărţi de căpătâi ale civilizaţiei europene. Ce lipsea, totuşi, stoicilor, pentru a obţine nu o rezonabilă adaptare la lume, ci o lume nouă, cu alte temeiuri şi cu alte văzduhuri? Cu alte cuvinte, cum se poate transforma filozofia în credinţă? Nu pun această întrebare pentru a livra un răspuns sau pentru a furniza proiectul unei ample cercetări academice. O propun, pur şi simplu, ca temă de meditaţie în preajma Crăciunului. Căci venirii pe lume a lui Iisus Hristos îi corespunde, analogic, venirea pe lume a creştinismului în spaţiul

marelui imperiu stoic al Romei.

Trebuie spus că, dincolo de anvergura morală a textelor stoice, te izbeşti, uneori, de platitudini monumentale. „…Este de preferat să fii fericit, chiar dacă eşti mărginit de mijloace materiale restrânse, decât, când te răsfaţă belşugul, să fii tulburat de suferinţă” – sună un text din Epictet. Cu alte cuvinte, mai bine sărac şi fericit decât bogat şi nefericit. Evident, asemenea solemnităţi sapienţiale sunt abundent compensate de fineţea sau abisalitatea altor pasaje. Dar nu poţi să nu dai dreptate lui Hegel, din prelegerile sale de istoria filozofiei, când îşi încheie capitolul despre stoici cu fraza următoare: „La Seneca găsim multe lucruri edificatoare, înălţătoare, întăritoare pentru suflet, antiteze pline de spirit, retorică, fineţe a distincţiilor, dar simţim, în acelaşi timp, în faţa discursurilor lui morale, răceală şi plictiseală”. Este efectul inevitabil al oricărei „filozofii” care caută soluţii de viaţă făcând abstracţie de orizontul misterului. Iisus s-a născut nu doar într-o lume păcătoasă, secătuită, dezorientată. S-a născut într-o lume fundamental *plictisită*. Pe acest fond de plictiseală, el a venit cu un

enorm potenţial de noutate: a adus „scandal” intelectual, surpriză morală, speranţă nesăbuită. De aici, efectul său trezitor, prospeţimea sa epidemică. Creştinismul a forţat marginile intelectului, a demontat morala convenţională şi a impus, drept ţintă, imposibilul.

Înţelepciunea stoică – orice înţelepciune imanentă – se străduieşte să încapă în conturele raţiunii şi ale naturii. Respectuoasă cu „legile firii”, o astfel de înţelepciune eşuează, inevitabil, în previzibil şi banalitate. Ea prescrie o conduită, o terapeutică general valabilă, pe scurt, o *reţetă*. Dacă ţi-o însuşeşti, nu mai trebuie decât să o aplici. În momentul în care îşi atinge scopul, practica filozofiei, înţeleasă ca „medicină a sufletului”, se auto-suspendă. Filozofia, spun stoicii, nu trebuie să fie nici teorie pură, nici trudnică exegeză de text. Ea trebuie să producă un îndreptar, o „tehnică” a optimei vieţuiri. Odată ce ai tehnica, nu mai e nevoie să filozofezi, pentru că nu mai e nimic de căutat. Or creştinismul recuperează tocmai prestigiul căutării. Şi al aventurii *individuale*. El nu propune reţete, ci indică direcţii. Nu se închide în *reguli*, ci se deschide spre

infinitatea *cazurilor*. Fiecare persoană e o problemă distinctă, *unică*, şi are de parcurs o traiectorie unică. Ţi se dă un reper stabil, transcendent, şi ţi se lasă libertatea să mergi spre el pe o cale proprie, imprescriptibilă. Ai un model şi ai sprijin liturgic. Dar ritualul nu e o simplă „disciplină", pentru că nu are structura „soluţiei", ci pe aceea a „drumului". Creştinismul declară că nu poţi funcţiona în această lume după *regulile ei*, ci după regulile Celui care a creat-o. Cu alte cuvinte, n-o locuieşti cuviincios decât păstrând mereu un punct de sprijin aflat dincolo de ea. Stoicul vrea împăcarea cu sine. Creştinul vrea împăcarea cu ceva mai adânc decât sinele propriu. Sinele singur, sinele în dimensiunea lui curentă, strict mundană, e plicticos. În cel mai bun caz îşi administrează porunci de acomodare: nu te întrista prea tare, nu te veseli prea tare, abţine-te, acceptă-ţi soarta. „Cine va voi să-şi scape sufletul îl va pierde" sună, dimpotrivă, mesajul hristic. În fraza aceasta nu se mai simte nimic de ordinul regulii, al garanţiei raţionale. Ea aduce în scenă o provocare şi un risc, fără legătură cu „înţelepciunea lumii acesteia". Un risc, pe

care stoicul nu pare dispus să-l ia în calcul. „Iar pe cele aflate deasupra noastră, pe acelea lasă-le deoparte” – spune, precaut, Epictet. Dar, în alt loc, sinele lui mai adânc spune altceva: „Gândul la zei să-ţi fie mai neîntrerupt decât respiraţia”. Lectura stoicilor e, totuşi, o îndeletnicire profitabilă şi fermecătoare…

IV
Perplexităţi şi indispoziţii cotidiene

Principii

Am mai scris despre inflaţia principiilor în perioadele de confuzie morală. Revin, pentru că bâlciul continuă. Cu cât reperele istoriei cotidiene şi ale propriului comportament sunt mai şubrede, cu atât se invocă mai des prestigiul hieratic al principiilor. Te miri cine, câte un bătrânel hârşit în rele, sau câte un puber fără biografie, câte un publicist nervos, sau câte un politician improvizat, dame dezamăgite, afacerişti falimentari, demagogi, mătuşi

didactice şi vedete romanţioase, toţi se trezesc vorbind, din când în când, despre principii. Ne refugiem în aerul rarefiat al principiilor, ne justificăm, prin ele, lipsa de imaginaţie, sau de curaj, ne ascundem, viclean, după ele, când nu le folosim drept armă retorică împotriva unor preopinenţi antipatici. A-ţi lua distanţă faţă de principii trece drept dovada unui incalificabil relativism. E un abuz etic, un scandal.

Să ne lămurim. Principiile sunt bune. Sunt de neocolit. Cu condiţia ca recursul la ele să nu devină un reflex găunos, o reţetă mecanică, un substitut al dreptei judecăţi. *Principium* înseamnă „început”, „introducere”. Există şi accepţiunea de „temei”, „fundament”, „lege” şi tocmai în această bifurcare de sens stă originea tuturor neclarităţilor. Una sunt principiile ştiinţei, (relativ) stabile, inconturnabile, liniare, alta sunt principiile cu care lucrează moralitatea, principiile după care ni se cere să ne conducem viaţa. Cele dintâi funcţionează *normativ*, aproape orb, celelalte sunt *orientative*, mustesc de plasticitate, de vervă organică. E foarte riscant să aluneci dintr-un registru într-altul, să te mişti în freamătul difuz al viului

cu inflexibilitatea minerală a unor reguli abstracte. În exerciţiul judecăţii cotidiene, principiile sunt, întotdeauna, reperul prim, demarajul optim. Dar cine rămâne la ele ia linia startului drept capăt al cursei. Abia după ce principiile sunt fixate, începe efortul laborios al nuanţelor, al studiului de caz, al analizei contextuale. Principiile sunt bune câtă vreme „dau drumul" judecăţii, câtă vreme nu afectează *libertatea* desfăşurării ei. Ele sunt, dimpotrivă, dizolvante, de îndată ce *înlocuiesc* judecata printr-o axiomă neînduplecată. O situaţie de viaţă este mai mult decât o ecuaţie. Legea morală nu seamănă cu legea gravitaţiei, iar mântuirea sufletelor nu e o procedură chirurgicală. Ar fi prea simplu să putem sistematiza destinul fiecăruia dintre noi cu un set de criterii fixe: faci o listă de principii (cinci, zece, douăzeci?) şi le aplici farmaceutic fiecărei împrejurări. Nu vei obţine decât o judecată prefabricată, o schemă arbitrară, un calcul rudimentar. Viaţa e, ca să zicem aşa, mai complexă, iar omul – mai pestriţ. Cine nu judecă *decât* pe bază de principii trăieşte în plină ficţiune. Mai devreme sau mai târziu va fi victima propriei lui îngustimi.

Toţi ştim că nu trebuie să minţi. E un „principiu” incontestabil. Dar Nicu Steinhardt descoperă, în închisoare, *virtutea* de a-ţi minţi anchetatorul. Nimeni nu e scutit, în viaţa curentă, de ispita minciunii salutare, benefice, caritabile. „Dacă nu vei spune minciuni, multe păcate ai să faci” – spune, sibilinic, Avva Alonios, în *Pateric*. Problema nu este să nu minţi, ci să cântăreşti cu discernământ care sunt, în anumite circumstanţe, marginile tolerabile ale minciunii, dozajul admisibil al falsului, legitimitatea adevărului parţial. Evident, intrăm pe un teritoriu primejdios, în care resursele de auto-justificare ale individului se simt provocate şi pot evolua delirant: ne e uşor să găsim imediat scuze pentru orice derivă, să fabricăm rapid iluzia propriei, nelimitate, îndreptăţiri. Protecţia ermetică a principiilor pare preferabilă. Dar viaţa nu e aseptică, nu e „principială”. Fiecare gest implică un pariu, fiecare decizie – un risc. Principiile indică, în toată această aventură, nordul, dar nu dau socoteală de traseele optime şi de accidentele de parcurs. Şi, mai ales, nu includ libertatea de judecată a lui Dumnezeu. Dacă judecata finală n-ar fi decât o pedantă aplicare de principii,

notarul de cartier ar fi personajul cel mai indicat pentru a o oficia expert şi expeditiv.

Un alt erou al *Patericului*, Avva Teodor de la Ferme, nu se sfieşte să relativizeze principiul însuşi al iubirii creştine: compasiunea: „Dacă nu mă voi rupe de simţămintele de compasiune, ele nu mă vor lăsa niciodată să devin monah!” Parcă văd cum apărătorii – religioşi sau nu – ai principiilor, activiştii sociali, firile militante, umaniştii de toate obedienţele îşi pun mâinile în cap. Cum se poate ca tocmai un călugăr creştin să vorbească astfel? Uite că se poate! (vorba lui Cosaşu). Nu se foloseşte cum trebuie de principii decât cine a dobândit atâta libertate şi forţă interioară, încât, în preajma lor, să lase încă loc pentru surâs.

A mânca sănătos

Din când în când, pe diferite posturi de televiziune, sunt invitaţi experţi în materie de dietă. Mă uit cu mare atenţie, pentru că silueta e una din utopiile durabile ale vieţii mele. Dar nu numai silueta. Dincolo de cura de slăbire, aspir la regimul sănătos, hiper-igienic, garant al tinereţii fără bătrâneţe. Pe

de altă parte, sunt ineducabil. Ezit, de când mă ştiu, între asceză şi lăcomie, între Yoga ierbivoră şi Michel Onfray. Am încercat tot soiul de acrobaţii alimentare, de la Scarsdale la Montignac (cu încurajatoarea sa formulă „Mănânc, deci slăbesc!”), am experimentat şi excesul, şi (mai rar) inaniţia. Nimic! Drept care, urmăresc diet-etica televizată cu interes, dar fără iluzii. Rezultatul este însă paradoxal: cu cât văd mai mulţi fanatici ai abstinenţei, sau ai feluritelor monomanii salvatoare, cu atât devin mai sceptic şi mai pofticios. „Specialiştii” nu reuşesc să mă convingă: sunt prea siguri de competenţa proprie şi de eficacitatea reţetelor lor. Au un entuziasm inuman pentru înfrânare, o euforie suspectă a retenţiei. Se mobilizează cu toţii pentru a discredita plăcerea, având, în acelaşi timp, aerul că îţi oferă bucurii ascunse, ştiute numai de ei şi de adepţii lor. Nu ţin minte nume. Există şi genul atletic, muşchiulos, care recomandă o viaţă sportivă, şi genul famelic, uşor neras, cu o sclipire neliniştitoare în ochi, care pledează pentru crud şi fibros. Există şi medici propriu-zişi, în general mai rezonabili, dar şi personaje amfibii, pe jumătate medici, pe jumătate

vraci, de la care te poţi aştepta la orice. (Am văzut odată, pe inenarabilul OTV, o doamnă specializată în teoria şi practica clismei, ambele expuse frugal, cam în patru ore, sub privirile ghiduş-somnolente ale patronului Diaconescu.) Trec peste inconsecvenţele spectaculoase ale dieteticii moderne care, de la an la an, îşi modifică discursul, fără complexe: untul e când bun, când rău, vinul roşu e când mai bun, când mai rău decât vinul alb, untura e când bună, când rea, fructele – când bune, când periculoase, lactatele – când paradiziace, când riscante, uleiul de măsline – când bun (pentru greci şi italieni), când rău (pentru continentalii nemediteraneeni). Teoriile mi se par la fel de bezmetice ca şi sfaturile concrete. Cineva spune, de pildă, că a bea lapte după faza alăptării infantile (când suptul e legitim) e a face ceva contra naturii. Altcineva concede că se pot mânca sarmale, cu condiţia să fie nefierte. Un mic dejun sănătos e descris în termeni, după mine, apocaliptici: bei, la trezire, un litru şi jumătate de lichid, după care înghiţi patru mere, două pere, trei portocale, patru kiwi şi două banane! Nu pot decât să anticipez o devastatoare colită. Şi să întreb, cu inocenţa

copilăriei: de ce? Ce vor să facă toţi aceşti experţi cu preţiosul timp câştigat prin autoflagelare alimentară? În cel mai bun caz, o să trăiască mult numărându-şi merele matinale.

La sfârşitul unui film documentar despre dietă, am văzut, cândva, un ţăran cretan de 92 de ani dezvăluind, laconic, secretul longevităţii sale: „Nu mănânc decât trei lucruri: berbec, brânză şi rachiu.” „Şi cu vegetalele cum rămâne?” „Alea sunt pentru capre!”

Tranziţia şi avatarurile luxului

În împestriţarea ei, tranziţia are, între altele, neajunsul de a compromite tocmai ideile şi valorile spre care tinde. Ea vrea să ducă spre bunăstare, dar, până s-o obţină, îi strică fasonul. Vrea să ducă spre libertate, dar face, mai întâi, ca experienţa libertăţii să fie dezamăgitoare. Vrea instalarea democraţiei, dar reuşeşte, adesea, să arunce asupra democraţiei o penumbră de suspiciune. Cu alte cuvinte, în perioadele de tranziţie, bunăstarea capătă ceva obscen, libertatea – ceva deşucheat, iar democraţia – ceva confuz. Scopuri onorabile în sine se

schimonosesc pe drum, devin arbitrare şi impure. De aceea, tranziţia e mediul privilegiat al nostalgicilor (care optează, prin comparaţie, pentru un „ieri” mai geometric) şi al pescuitorilor în ape tulburi (care ştiu să valorifice echivocul).

Între conceptele compromise, un loc aparte îl ocupă bogăţia şi luxul. Mai toţi visează la ele şi mai toţi îi detestă pe cei care le au. „Îmbogăţiţi-vă!” – proclamă, fără prejudecăţi, liberalismul „burghez”. „Fiţi săraci şi cinstiţi!” – sună replica de paradă a justiţiei sociale. Democraţia pare să eşueze într-o insolubilă contradicţie: pe de o parte, ea vrea să asigure tuturor şanse egale de îmbogăţire, pe de alta, aspiră la distribuţia *egală* a bogăţiei. Nimănui nu i se pot impune limite în fructificarea înzestrărilor proprii, dar tuturor li se cere să ia *egalitatea* drept limită. S-a putut spune, cu îndreptăţire, că, în vreme ce despotismul e o proastă înţelegere a puterii, democraţia e o proastă înţelegere a egalităţii. Înţeleasă strâmb, idolatrizată, interpretată tendenţios, egalitatea devine substratul unei frustrări generale. Ea este mereu subminată de un vicios – dat ineluctabil – instinct al comparaţiei: săracul vrea să

achiziţioneze în speranţa (utopică) a unei egalităţi cu bogatul, bogatul vrea să fie şi mai bogat, la fel de bogat ca cei care l-au depăşit deja. Şi unii, şi ceilalţi simt că nu au destul şi tremură la ideea că ar putea pierde ce au. Într-o astfel de atmosferă, orice avere e marcată de precaritate. Tocqueville avea dreptate să spună că democraţia stimulează apariţia unei multitudini de „averi mediocre". „Mediocre" nu atât ca amploare, cât ca temei şi ca stil.

Problema luxului se pune şi ea în termeni extremi. Pentru unii, luxul devine un ideal şi o obsesie, pentru alţii – un semn de disoluţie şi inumanitate. În felul acesta, orice reflexie raţională despre lux, orice încercare de a-i circumscrie graniţele şi legitimitatea devin imposibile. Corupţia şi prostul gust au suspendat cu totul prestigiul *natural* al luxului. Căci există un asemenea prestigiu, despre care, e drept, noii îmbogăţiţi n-au nici cea mai mică idee.

Mai întâi, luxul (adică ceea ce depăşeşte sfera „necesarului") e un concept *relativ* şi istoric. Multe din cele care trec azi drept necesare apăreau ieri ca lux. Săracul resimte stricta satisfacere a nevoilor curente drept lux. În acelaşi timp, artele în

genere, un lux prin gratuitatea lor, sunt resimţite de oameni drept o necesitate. Grădinile sunt un lux (câţiva economişti francezi din secolul al XIX-lea reproşau englezilor că au prea multe parcuri, în dauna suprafeţei agricole), sărbătorile sunt un lux. La fel spectacolele, artezienele, urbanistica în sens larg. Serviciul religios e, îndeobşte, de negândit în afara unei anumite „pompe” ceremoniale. Nu e vorba de toaletele spectaculoase arborate de femeile din Bizanţ în biserici, spre exasperarea lui Ioan Gură de Aur, ci de aparatul liturgic, socotit de Platon, dar şi de Diderot, ca fiind o componentă decisivă a „emoţiei religioase”.

Luxul e o „pasiune” *universală.* Îl găsim la toate popoarele, în toate epocile, în toate regimurile politice, de la satrapiile asiatice până la democraţia atenianã. *Instinctul podoabei* prevalează adesea, în cazul seminţiilor primitive, asupra instinctului de conservare. Ne-am pus cercei şi mărgele înainte de a ne pune pantofi şi pantaloni. Odată cu „inutilitatea” ornamenticii, ştim însă să apreciem utilitatea confortului. Şi orice confort – de la furculiţă până la canalizare, de la calorifer la frigider, de la

baie la medicamente – e, în fond, un lux. Prin definiţie, omul e un campion al superfluităţii. „Progresul” nu e, într-un anumit sens, decât aducerea unor ample parcele de lux în teritoriul necesarului. „Sobrietatea” stoică, dispreţuind bunăstarea, rafinamentul, comodităţile de tot soiul, sfârşeşte, după excelenta formulare a unui comentator, în caducitatea unei mânăstiri fără religie. Ce-ar rămâne din portretul umanităţii noastre fără muzee, săli de concert, teatre, biblioteci, serbări, dansuri şi mâncăruri alese?

Din păcate, spectacolul tranziţiei nu ne lasă răgazul de a vorbi despre lux cu miez şi cuminte. Aşa cum patriotismul a fost confiscat de câteva flaşnete obraznice, luxul a fost confiscat de o mână de ţoape. El este practicat ostentativ, incult, fără vocaţie, ca încununare a unor cariere bazate pe malversaţiune şi impostură. Toate viciile luxului ies astfel, necenzurate, la iveală: ostentaţia, violarea moralităţii şi a bunei-cuviinţe, asfixia spirituală prin supralicitarea apetitului material, disproporţia între venitul curat şi cheltuiala promiscuă. Alături de criza strictului necesar, trăim, deopotrivă, criza

superfluităţilor nobile, a măreţiei şi a somptuarului. Am rămas cu Iri şi cu Monica. La mai mare!

Despre mânie

Diferenţa esenţială dintre Est şi Vest este, cred, diferenţa dintre mânie şi calm, dintre tensiune şi destindere. E vorba de atmosfera în care respirăm, de climatul sufletesc al vieţii zilnice. Există şi în Occident enervări, insatisfacţii, răsteli şi chiar atacuri de furie. Uneori, când riscul unei generale placidităţi este iminent, oamenii par să-şi inventeze motive de iritare, sau să le îngroaşe artificial pe cele deja existente. În genere însă, strada, magazinele, instituţiile, mijloacele de transport, scena politică, ziarele nu sunt locuri ale conflictului. Nu se vociferează, nu se schimbă injurii şi îmbrânceli, nu se caută harţagul cu orice preţ. În răsărit, dimpotrivă, aerul e apăsător, ca deasupra unui câmp de luptă. S-ar zice că toată lumea urăşte pe toată lumea. Cearta este un mod de viaţă. Zgomotul de fond al convieţuirii noastre este bombăneala, recriminarea, scandalul. Trăim din

resentiment. Lupta politică vizează exterminarea adversarului, gazetăria e un apogeu al nervozităţii ofensive. Intelectualii se ceartă între ei, societatea civilă e o simplă manufactură a protestului, guvernul, preşedinţia şi parlamentul se epuizează în purulente manevre de gherilă. Clienţii îi detestă pe comersanţi şi comersanţii pe clienţi, poporul s-a săturat de politicieni şi politicienii de popor, cultele religioase se excomunică reciproc. Psihologia de gaşcă, partizanatul, combativitatea de stadion infectează tonul oricărei conversaţii, al oricărei dispute. La volan te înfurii, în staţia de autobuz, la gară şi la aeroport te înfurii, la slujbă te înfurii, la televizor te înfurii. Românul de azi e, prin definiţie, mânios. Euforia anihilării celuilalt, lovitura în moalele capului, discreditarea, calomnia, machiaverlâcul sunt gimnastica noastră cotidiană. Ştiu ce spun. Eu însumi am, frecvent, răbufniri isterice, precipitări spre răcnet, salturi spre stacojiu.

Se vor găsi destui care să caute acestei epidemii de bilă galbenă justificări contextuale. Cum să nu fii mânios? Ţărişoara e enervantă la maximum. Totul, de la politică la presă, de la birocraţie la

preţuri, de la maniere la moravuri, te poate scoate din minţi. Dacă eşti cât de cât normal, îţi ieşi din fire. Vorba lui Teofrast: „E cu neputinţă ca un om bun să nu fie cuprins de mânie când are de a face cu oameni răi”. Un comentariu al lui Seneca pune însă această frază într-o altă perspectivă: s-ar zice că, după Teofrast, cu cât cineva e mai bun, cu atât e mai irascibil. La limită, omul perfect e un soi de nebun furios, lovit, clipă de clipă, de mizantropie şi mizocosmie.

Unul din efectele mâniei – oricât de „legitimă” ar fi – e, într-adevăr, *nefericirea* crescândă a „pacientului”. Mânia e „încremenire” în negativitate. Iar o asemenea înclinaţie nu depinde de provocările lumii exterioare. Relele din afară sunt doar pretextul declanşator al unui rău lăuntric. Mânia e o reacţie mecanică, monotonă şi inadecvată la disfuncţiile curente ale comunităţii şi ale semenilor. E, în ciuda cheltuielii de energie pe care o presupune, un afect paralizant, steril. Românii nu schimbă nimic în bine, pentru că se enervează prea uşor şi se defulează în înjurătură. Mânia evacuează reflexia şi înlocuieşte corectura prin

anatemă. Mâniosul reacţionează rapid („iuţime” i se mai spunea mâniei în textele vechi), dar inarticulat: se lasă otrăvit de propria reacţie şi se prăbuşeşte, extenuat, în ineficienţă şi dezgust.

Pentru mulţi, mânia abruptă e o marcă a virilităţii. Bărbatul e „iute la mânie”, femeia e blândă şi iertătoare. În realitate, jerba impulsivităţii e asexuată. În orice caz, nu e semn de masculinitate reală. Antichitatea ştia că mânia e, adesea, opusul curajului, chiar dacă (şi tocmai pentru că) împinge spre temeritate. Mânia e nebărbătească. Sintagma „popor vegetal” nu exclude (ba dimpotrivă!) nervozitatea şi gâlceava.

Tranziţia e, prin excelenţă, o perioadă nevrotică, născătoare de nevricale şi de nevricoşi. Vom fi scăpat de ea, când străzile noastre vor fi mai puţin zgomotoase, când oamenii vor vorbi mai puţin şi mai aşezat, când politicienii vor reuşi prin inteligenţă ceea ce azi reuşesc (iluzoriu) prin stricta valorificare a bojocilor. Ca să fiu cinstit, ideea că o astfel de perspectivă e încă foarte îndepărtată mă irită…

Ura ca mod de viaţă

Mânia e omenească. Poate fi şi divină. Se vorbeşte de „sfântă mânie”, de furia zeilor, de Iisus izgonindu-i cu biciul pe negustorii din templu. Ura însă, ura constantă, tenace, devenită ocupaţie cotidiană, e în afara omenescului. E o boală sufletească, o voluptate morbidă, o viclenie a demonilor. Nu poţi trăi fără încetare sub semnul ei, dacă vrei să-ţi conservi sănătatea interioară. De o „sfântă ură” (ura de clasă) s-a vorbit numai în perioada „auroralǎ” a comunismului.

Există însă, în lumea românească, semnificative categorii de cetăţeni care par să-şi ţină zilele cu un singur aliment: *ura* îndreptată împotriva cuiva. Nu mă refer la cei care, nemulţumiţi de politicieni, legi, curbe de sacrificiu, demagogie şi incompetenţă, se înfurie periodic şi îşi varsă năduful pe unde apucă. Mă refer la cei care şi-au făcut din ură şi din exprimarea ei o profesie lucrativă, un program, un mod de viaţă. Ura pare să fie, în aceste cazuri, preocuparea dominantă a persoanei, unicul conţinut al prestaţiei ei publice: un viciu şi o obsesie. Te poţi scula şi te poţi culca în fiecare zi cu o grijă, cu o dorinţă de

împlinire, cu un afect intens, euforizant, sau melancolic. Pe vremuri, lumea se scula şi se culca făcând o rugăciune. Dar să te scoli şi să te culci cu maxilarele încleştate, să fii locuit, neîncetat, de proiectul demolării, să cauţi mereu, hămesit, strategia optimă a linşajului trebuie să fie cumplit. Evident, cei loviţi de această patimă mă irită şi, adesea, mă dezgustă. Dar – o spun fără ipocrizie – mi se întâmplă, nu o dată, să îi compătimesc.

Încerc, de pildă, să mă pun în pielea celor care îl urăsc pe Traian Băsescu. Nu în pielea celor 90% dintre români care şi-au pierdut încrederea în el, ci în pielea micului grup de activişti anti-prezidenţiali care ne oferă, seară de seară, cu o nedisimulată bucurie a atacului, ample execuţii publice. Par cu toţii să nu mai aibă altă treabă, altă viaţă, alte satisfacţii decât zdrelirea portretului prezidenţial, pornind de la orice. Cum arată viaţa lor de familie? Iubirile lor? Ficatul lor? Ce visează? Ce le face plăcere? Ce citesc?

Dar încerc să mă pun şi în pielea preşedintelui. Care nesocoteşte frecvent prestigiul suveran al poziţiei sale, pentru a se răfui, nervos, cu unii ziarişti şi doi-trei

„moguli”. Îl văd irosindu-se în atac, distribuind, în toate direcţiile, epitete joase, supărat pe popor (după ce l-a idolatrizat) şi păstrându-şi îngăduinţa numai pentru versurile lui Păunescu şi pentru primii zece ani de preşedinţie ai lui Ceauşescu. Sper, totuşi, că e mai curând mânios şi impulsiv decât sufocat de ură. Dar dacă se va îndârji, de la o zi la alta, împotriva te miri cui nu va avea decât de pierdut.

Încerc să mă pun şi în pielea câtorva tineri (sau mai puţin tineri), care, de o bună bucată de vreme, trăiesc pentru a-şi etala ura faţă de Liiceanu. Nu ştim încă mare lucru despre cine sunt şi ce pot. Dar ştim că Liiceanu îi scoate din minţi. Sau Patapievici. Sau Pleşu. Îşi risipesc tinereţile molfăind, palizi, chinina resentimentelor lor fruste. Trăiesc prin ricoşeu, cuprinşi de o indispoziţie fără evoluţie. Greu de conceput îmi apare şi psihologia multor forumişti, care aşteaptă, excitaţi, ocazia săptămânală de a înjura gros, de a blestema, de a-ţi poci numele, de a te invita să mori. Au toţi nefericirea să creadă că, pentru a părea inteligent, trebuie să atârni, mereu, de o beregată. Ura pare să devină, în asemenea cazuri, nu doar un mod de viaţă, ci un

divertisment şi un ideal. Nu pot decât să-i mulţumesc lui Dumnezeu că m-a ferit, până acum, de această anticameră a iadului.

Frica

Suferim, se pare, de un masochism galopant, cu înfăţişări diverse: ne place să ne cultivăm spaimele, să colecţionăm veşti proaste, să anticipăm catastrofe (sau să le urmărim febril pe cele care au loc aiurea), să degustăm nefericirea altora, să ne simţim înconjuraţi de primejdii iminente. Ne e mereu frică de ceva şi ne trăim frica voluptuos, lacom, practicând, ca pe un sport agreabil, numărătoarea inversă. În această vicioasă înclinaţie, beneficiem de sprijinul nepreţuit al presei, care capitalizează eficient pe seama angoaselor noastre. Ernst Jünger observase deja, acum câteva decenii, că simpla nevoie de a urmări ştirile de mai multe ori pe zi e un simptom de nelinişte. Antenele, mereu mai numeroase, de pe casele noastre dau peisajului urban aspectul unui chip cu părul măciucă, scuturat de aprehensiuni sumbre.

Evident, nu lumea de azi a inventat frica. Există o *istorie* a fricii de care s-au ocupat,

laborios, o sumedenie de savanţi. De la fobiile Antichităţii la teroarea anului 1000, de la superstiţiile curente la marile texte apocaliptice, dispunem de un enorm inventar al temerilor omeneşti. Unii pretind că, după secolul al XVII-lea, lumea s-a mai potolit. Ştiinţa a înlăturat, zice-se, panica rudimentară dinaintea stihiilor şi a penumbrelor magice, populaţia globului s-a mai deşteptat. Nu cred. Vechile spaime au fost înlocuite de unele noi, ba a apărut chiar o specie nouă de frică, numită de sociologi şi psihologi „frica-divertisment”. Căutăm frisonul groazei ca pe o plăcere, aşa cum ne pregătim să petrecem o seară agreabilă urmărind, la televizor, un *horror*.

Nu e zi să nu fim intoxicaţi de „informaţii” spectrale privind fie realitatea imediată, fie realitatea continentală sau planetară, fie cea cosmică. De mare succes se bucură, de pildă, „încălzirea globală”. Dârdâim sub nămeţi, alunecăm pe gheaţă, nu ne mai putem deszăpezi trotuarele şi automobilele, dar citim terorizaţi despre inflamaţia generală în care vom sucomba curând. Vom muri de cald, ne vom trezi într-o bună zi cu Polul Nord în cana de cafea şi cu Fram ursul polar în curte. Mai sunt, apoi,

sezonierele gripe animaliere. Armate de viruşi aviari şi porcini ne pândesc după colţ, guturaiul capătă grimase de pandemie. Să nu uităm însă meteoriţii, sida, dezastrele ecologice, demografice, financiare, uraniul iranian, Bin Laden, mogulii, anul 2012 şi şcoala de la Păltiniş, cu ucigaşul ei monopol cultural şi politic. Coborând în pitorescul parohial, vom vorbi despre ameninţătorul guvern Boc (dacă suntem pesedizanţi), despre riscul mortal al unei eventuale guvernări PSD (dacă suntem pedelizanţi) şi, oricum, despre nenorocul fatal al realegerii lui Băsescu (dacă nu mai ştim asupra cui să ne delegăm amocul). Pe scurt, situaţia e albastră. (Sau violetă?) Ţara e năruită. Mâine-poimâine ne vom da la cap unii altora, sau vom emigra pe altă planetă.

„Vrei să spui că totul e în regulă? Că exagerăm când spunem că lucrurile merg prost?" – vor protesta unii şi alţii pe agitatul meu forum (exterior). Nu. Ştiu că ţara se bâlbâie şi că vremurile sunt grele. Dar nici psihologia drobului de sare nu ajută. Şi nici obiceiul de a pune frică peste frică, de a înrăutăţi răul şi de a urâţi urâţenia, oricât rating ar aduce acest obicei. O singură frică pare să fi dispărut cu totul din lumea

noastră: frica de Dumnezeu, în care trăiau, nu demult, înaintaşii noştri. Iar când frica de Dumnezeu dispare, toate celelalte frici, mici şi mari, invadează scena în devălmăşie.

„Plăceri vinovate”

Din păcate, nu apuc să mai ascult radio decât foarte rar. Când sunt la volan de pildă, profitând de amplele răgazuri oferite de traficul metropolitan. Ştiu că există o mulţime de posturi, care de care mai zglobii, mai ştiu câte ceva despre excelentele emisiuni culturale ale doamnei Teodora Stanciu, dar, în general, n-am datele necesare pentru a emite judecăţi definitive despre prestaţia unei instituţii care, în copilărie, mi-a marcat decisiv formaţia culturală. Uneori, primesc totuşi solicitări de colaborare. Deunăzi, o asemenea solicitare m-a indispus pentru câteva ceasuri bune. O doamnă, sau domnişoară, altfel foarte bine-crescută, plină de bune intenţii, insistentă, dar cuviincioasă, mi-a cerut să mărturisesc o „plăcere vinovată” în materie de muzică. Urma ca, după mărturisirea mea, piesa menţionată să fie difuzată în cadrul unei

emisiuni de divertisment. Vasăzică cineva avusese ideea unui scenariu cât se poate de „amuzant”, din care să rezulte ce ascultă pe ascuns câte un grangure de pe scena publică (eventual, culturală). Am încercat să explic de ce ideea mi se pare defectă. În materie estetică nu există „plăceri vinovate” decât dacă eşti ipocrit, snob sau prost. Gustul fiecăruia dintre noi poate avea, cu sau fără justificări, o cuprindere nelimitată, dincolo de criteriile „academice” curente. Când îţi place ceva (o imagine, o melodie, un spectacol etc.) nu stai să te gândeşti ce-o să zică lumea. Îţi place sau nu-ţi place. Iar dacă îţi place, nu e cazul să amesteci plăcerea cu psihanalizabile complexe de vinovăţie. Plăcerea are nuanţe inanalizabile şi motivaţii multicolore. „Unde-i jenă nu-i plezir!” – zice o vorbă de cartier…

Ceea ce mi se sugera era să declar că îmi place ceva, dar că, în acelaşi timp, mi-e ruşine că îmi place. Să nu-mi ascund însă plăcerea, ca să se distreze ascultătorii. Să zică: „Uite domnule, ăsta, care părea om serios, declară pe şleau că îi place Romica Puceanu, sau Fărâmiţă Lambru. Ce vremuri! Ce decădere! Cine ar fi crezut!?” Am şarjat, brav: bine, doamnă, îmi place „Inel, inel de

aur” cu Fărâmiţă Lambru. Dar adaug că nu mă simt deloc vinovat. Melodia e, în genul ei, foarte bună, iar cântăreţul e excelent. Ar fi ofensator pentru toată lumea să mă socotesc vinovat pentru opţiunea mea. Interlocutoarea mea vrea însă mai mult; vrea, mă-nţelegi, ceva picant, vreo indiscreţie buclucaşă, un mic iz de telenovelă: „De ce vă place? Vă aminteşte ceva? Se leagă de vreo trăire inavuabilă? De vreo persoană? De vreo împrejurare anume?” Simt că devin materie primă. Trebuie să livrez: confesiuni suculente, ohtături, rele. Mă enervez. De ce-ar vrea cineva să mă transform în Sexy Brăileanca? Ce alţi „băieţi fini” au mai căzut în capcana asta? Mi se dă un nume. Celebru. „Şi ce v-a răspuns?” „Că îi place Florin Bogardo, dar că, de fapt, nu muzica lui îi place, ci doar cuvintele câtorva cântece”. Înţeleg că muzica lui Bogardo e o „plăcere vinovată”. Mi se pare scandalos. Nu pricep hazul acestei hârjoneli de doi bani şi mă înfurii că pierd atâta timp ca să mă explic şi să mă sustrag.

Întâmplarea de mai sus subîntinde două întrebări: 1. Ce a ajuns să însemne, la noi, „divertismentul”? O mică bălăcăreală cu

gâdilici, o zgândărire a „flagrantului”, un moft echivoc, din care cineva să iasă niţel şifonat, niţel micşorat, niţel impur. Aşa, ca să mai râdem! 2. Ce cred unii despre oamenii de cultură? Că stau de dimineaţa până seara în frac, cu mâna la tâmplă, rostind aforisme, citind Kant şi ascultând Bach. Orice alt tip de „consum” e un derapaj, o subterană stingheritoare, o „plăcere vinovată”. E ca şi când ai spune că, dacă îţi plac icrele negre, e musai să nu te atingi niciodată de mititei, sau să o faci pe întuneric, deghizat, roşind de jenă. Împotriva acestei imagini bolânde despre frumuseţe şi despre spirit, declar, cu toată neruşinarea de care sunt capabil, că nu există incompatibilitate între Verdi şi Ionel Fernic, între Van Gogh şi Pârvu Mutu, între şampanie şi palincă. Şi că e stupid să te ruşinezi, dacă ai apetit şi organ pentru ambele.

Zgomot

Ziarele ne-au informat, de curând, că Bucureştiul e unul din cele mai zgomotoase oraşe din Europa. În materie de rele, puţini ştiu, mai bine ca noi, să se situeze la

superlativ. În ce mă priveşte, n-aveam nevoie de presă ca să recunosc infernul sonor în care trăiesc zi şi noapte. Şi sunt foarte sceptic cu privire la posibilitatea de a asana acest infern. Pentru că rădăcinile lui sunt multiple şi, pe termen scurt, nereformabile. O lege care să ne protejeze de poluarea sonoră nu există şi, chiar dacă ar exista, ea n-ar impune, în lumea românească, mai multă ordine decât oricare din legile în vigoare, simple obiecte de slalom şmecher pentru infractorii de vocaţie din jur.

Ar trebui umblat, în primul rând, la educaţie. Nu doar la cea „instituţională”, cât, mai ales, la cea a anilor pre-şcolari. Românii s-au învăţat, de mici, să vorbească tare. Vocea lor nu mai are registre variabile, discreţii, modulaţii, nuanţe. Totul se rosteşte în acelaşi plan, unul al percuţiei nemiloase. Nu se spune decât ceea ce se poate striga. Râsul a fost înlocuit de sughiţul măgăresc, ceremonia comunicării s-a redus la un soi de băşcălie răstită. E ca şi cum coardele vocale ale tuturor ar fi devenit nişte odgoane monotone, incapabile să reproducă mai mult de două-trei trepte ale sunetului. Această degenerescenţă e

dublată de sentimentul psihotic al unora din compatrioţii noştri că sunt singuri în oraş, pe stradă, la restaurant. Că pot, prin urmare, să-şi pună la maximum muzica preferată, că pot vocifera fără să ia notă de prezenţa altora, că pot chiui ca pe câmp la ora trei dimineaţa. Bucureşteanul de azi e suveran. Se simte bine. Se plimbă prin târg ca printr-o ogradă de uz privat: rage, ambreiază viril, înjură, se lăfăie, euforic, într-o mare de decibeli. Cei încă „neadaptaţi" trebuie să se resemneze: să asculte „în direct" manelele care explodează din câte o bronzată maşină decapotabilă, să mănânce auzind, de la masa vecină, vreun manager harnic care distribuie ordine prin telefonul mobil, face goange amantei şi spune bancuri amicilor de departe, să se trezească dis-de-dimineaţă în ţipuriturile vesele ale celor care vin la slujbă devreme şi sunt loviţi de o volubilitate isterică. N-ai voie să te superi. E libertate. E democraţie. S-a terminat cu elitismul şi cu fasoanele.

Dar, dincolo de educaţie, mai e ceva: un îndărătnic spirit al vremii şi al locului. „Se poartă" dezinhibiţia, lejeritatea ofensivă, egalitarismul plebeu. Bărbaţii trebuie să

vorbească birjăreşte, femeile, băieţeşte, copiii, golăneşte. Îmbrăcămintea trebuie să fie vag deşelată, limbajul – deocheat, coafura – rebelă. În plus, oraşul s-a umplut de mahalagii bogaţi, care îşi savurează, perplecşi, avutul. *Jeep*-ul, care, la obârşie, era o maşină de teren, a ajuns să domine oraşul ca un simbol al luxului. Au apărut şi nişte vehicule insectiforme – nu ştiu cum le spune –, amestec de motocicletă şi tractor, care n-au nici un sens pe marile bulevarde, decât să facă un zgomot asurzitor. Noaptea se organizează curse acrobatice de maşini nervoase şi foarte scumpe, conduse, după toate aparenţele, de mici descreieraţi de bani gata, pe care nimeni nu-i poate disciplina. În timpul acestor exerciţii, pe strada Paris (am mai scris despre asta) au murit oameni. Eşti silit să dormi printre picături, terorizat de răzmeriţa generalizată a motoarelor. Poliţia e definitiv absentă. Ea nu pare să lucreze decât cu extremele: apare strict în preajma catastrofei rutiere sau lângă contravenientul mărunt, care a depăşit viteza legală cu 5 km/oră. Hoardele de ţoape juvenile care asigură insomnia bucureştenilor în centru ca şi pe arterele colaterale n-au a se teme de nimic. Şi nici

măcar nu te poţi supăra. E libertate. E democraţie. Ca să nu zicem că eşti bătrân, defazat, ofticos…

La cele de mai sus, se adaugă şi interminabilele şantiere ale unei capitale supuse celei mai bezmetice hărţuieli urbanistice, sistemele de alarmă care se declanşează la orice oră din zi şi din noapte şi piuie îndelung până se găseşte cineva să le oprească, fluierele greviştilor de lângă guvern şi contondentele bătălii de vorbe ale talk-show-urilor de televiziune. Cum să speri că toate aceste inconturnabile realizări post-revoluţionare vor fi revizuite, adaptate scării umane şi, la limită, abandonate? Suntem condamnaţi la zgomot. Pe viaţă.

Despre politeţe

Un magazin editat de Die Zeit îşi dedică primul număr pe anul în curs problemei educaţiei. Se caută un răspuns la întrebarea: în ce fel pedagogia modernă, de la Rousseau la Maria Montessori, a schimbat lumea în care trăim? Dezbaterea include, printre altele, un dialog între Daniel Cohn-Bendit şi Bernhard Bueb. Cel

dintâi – expert al revoltei, celălalt – expert al disciplinei. La un moment dat, cei doi interlocutori ating tema bunelor maniere. „Ce va să zică bune maniere?” se repede, provocator, Cohn-Bendit. „Există – răspunde Bueb – o estetică moştenită a comportamentului, pe care o preţuim şi care a fost mereu confirmată.” „Ce a fost confirmat?” atacă, în continuare, Cohn-Bendit. „Politeţea, de pildă!” – sună răspunsul. Urmează unul din acele trucuri dialectice care fac originalitatea şi hazul fostului şaizecioptist, ajuns, azi, parlamentar european: „Când soldaţii germani, bine-crescuţi altfel, au invadat Europa, au fost politicoşi?” Dl Bueb e deja descumpănit. Se străduieşte să demonstreze că, dacă o virtute e compromisă de dictatură, ea nu-şi pierde sensul şi nu e mai puţin dezirabilă. Putea foarte bine să observe şi că războiul, indiferent cine îl poartă, nu e, în genere, un exerciţiu de politeţe. Vremurile dulci, în care contele d’Auteroche îi invita pe englezi, la Fontenoy, să tragă primii, s-au dus de mult. Pe de altă parte, în estul european, diferenţa dintre ocupantul german şi cel, să zicem, sovietic a fost net

percepută de cei ocupaţi, mai ales pe linia politeţii… Monstruozitatea maşinii de război naziste rezulta, adesea, tocmai din afectarea „civilizată” a procedurilor ei. Crima comisă „cu distincţie” e mult mai sinistră decât asasinatul brutal. Adusă în acest punct, chestiunea politeţii devine însă abisală. Bernhard Bueb are dreptate să revină la un nivel mai terestru. Politeţea e să spui „te rog” şi „mulţumesc”, să te ridici când intră în încăpere o doamnă, să o laşi, la plecare, să iasă din încăpere înaintea ta, să vorbeşti cuviincios, şi alte asemenea mici ceremonii, care înlesnesc viaţa comunitară şi îi dau stil. Chiar dacă, în anumite împrejurări, poate părea inadecvată, zadarnică, ridicolă, politeţea are, până la urmă, câştig de cauză. Am întâlnit puşcăriaşi care aveau de povestit lucruri incredibile despre efectul bunei-creşteri asupra câte unui anchetator. Sub comunism, politeţea a fost, într-un anumit sens, unul din modurile de a „rezista”, de a conserva urme de demnitate, vestminte scăpătate ale respectului de sine.

Adaos circumstanţial

Mai toată lumea se întreabă, în România de azi, care ar fi soluţia circului politic şi publicistic în care ne-am afundat până la greaţă. Avem nevoie, firește, de ceva decisiv, de o manevră iscusită, miraculoasă, de anvergură. Dar până una alta, până să ne salveze înţelepciunea „tradiţională”, Providenţa, sau soarta, am putea testa resursele nebănuite ale bunei-cuviinţe, practica uitată a politeţii. Măcar atât. Deocamdată, scena e integral ocupată de râgâieli şi sudalme. Plăcerea de a beşteli mitocăneşte tot ce mişcă, voluptatea de a silui limba şi de a contraria regulile minimale ale convieţuirii decente, demolarea oricărui respect pentru oameni şi instituţii, vulgaritatea, prostul gust, reaua-credinţă, sminteala, minciuna, batjocura au devenit reflex cotidian. Ecranele televizoarelor şi paginile gazetelor sunt pline ochi de harţă şi dejecţie. Mi se va spune că am pretenţii utopice, că nu se poate corija dezmăţul general prin graţioase piruete de salon. Se poate. Dar nici printr-un dezmăţ încă şi mai isteric. Să încercăm, măcar, să salvăm aparenţele, să acţionăm şi să vorbim ca şi cum am fi oameni cumsecade, cât de cât educaţi, cât de cât

respectuoşi cu alţii şi cu noi înşine, cât de cât onorabili. Să zicem că am fi, de-adevăratelea, în Europa. Chiar şi fără să producă rezultate imediate, o tentativă – fie şi ipocrită – de politeţe ar fi o salutară priză de oxigen, săpunul care ne lipseşte. „Dar o să ne plictisim!” vor spune campionii ratingului, chefliii de la galerie, bezmeticii de toate vârstele. Îi asigur că ne vom plictisi mult mai puţin decât acum. Gândiţi-vă numai ce distractiv ar fi să-i vedem pe Becali evoluând aulic printre gazetari afabili, pe Vadim jenat de propriile sudalme şi pe Sorin Roşca Stănescu roşind…

Inflaţia politicului

Prezenţa politicului în viaţa noastră ar trebui să fie un dozaj echilibrat de eficacitate şi discreţie. Nu e normal, cu alte cuvinte, ca politicul să devină o ocupaţie de fiecare clipă, un pariu perpetuu, un scop în sine. El trebuie doar să întreţină mecanismul social, cu toate componentele lui, de la stabilitatea economică şi politică, până la funcţionarea riguroasă a legilor şi instituţiilor; e bine reglat numai când

acţiunea lui e subînţeleasă şi nespectaculoasă. Ca orice organism sănătos, organismul politic nu se va face simţit în permanenţă. Când se face simţit în mod acut e semn de boală. Politicul e, într-un anumit sens, fundalul optim al propriei sale transcenderi. Te lasă să faci cum trebuie lucrurile esenţiale care cad în afara sferei sale: să-ţi trăieşti pasiunile, vocaţia, destinul personal. Evident, fiecare din noi trebuie să participe la ungerea maşinăriei democratice: să voteze (adică să judece şansele de funcţionalitate guvernamentală ale tuturor formaţiunilor politice), să-şi apere drepturile, să amendeze derapajul, ori de câte ori viaţa cetăţii dă semne de descumpănire. Dar în momentul în care politicul, în loc să fie pre-condiţia bunei stări publice, ajunge un conţinut de viaţă pentru majoritatea cetăţenilor, în momentul în care, în loc să fie un adjuvant al realizării de sine, devine un substitut al ei, o obsesie, un viciu, ne aflăm dinaintea unei evoluţii tumorale, a unei patologii comunitare severe.

Sub dictatură, politicul avea un statut paradoxal. Pe de o parte determina samavolnic fiecare detaliu al vieţii zilnice,

dar, pe de altă parte, nu constituia (din păcate?) o preocupare. Ne polua fără să ne locuiască. Toţi ştiam că nu ne putem sustrage presiunii politice oficiale, că totul e „politizat”, dar, câtă vreme acceptam (din laşitate, resemnare sau oportunism) situaţia de fapt, puteam divaga compensatoriu. Ne urmam vieţile, ne străduiam să ne facem meseria, practicam infinite modalităţi ale evaziunii. Reuşeam, aşadar, să ne salvăm *libertatea interioară*, în ciuda paraliziei generale a „libertăţilor”. Un fel de a spune că politicul era totodată hiper-prezent şi nul, sufocant şi absent.

După „normalizare”, politicul a căpătat, dimpotrivă, dimensiuni monumentale. A ocupat scena, ne-a luat cu asalt, ne-a confiscat. Ca urmare a metabolismului său invaziv, au apărut meserii noi, noi sensuri de viaţă, noi ierarhii. S-au năruit prietenii altfel statornice, s-au scindat familii onorabile, s-a împărţit lumea în două. Petrecem nepermis de mult timp în faţa televizoarelor pentru a urmări dezbateri „politice” bezmetice, optăm isteric, ne certăm orbeşte, alunecăm, ireversibil, în postura subalternă a *suporterului*. Asistăm, zilnic, cum oameni inteligenţi devin idioţi,

oameni cu umor devin loaze sumbre, oameni cuviincioşi devin mârlani. De „libertate interioară” nici nu poate fi vorba. Societatea românească s-a transformat în arena unui mediocru turnir. E, desigur, vina politicienilor înşişi, care nu funcţionează decât pe bază de întărâtare şi caft, e şi vina presei, care exultă ori de câte ori miroase a scandal, dar e, în primul rând, vina noastră, a tuturor, care ne-am învăţat să trăim anexaţi unor adeziuni de mâna a doua. S-ar părea că nu mai ştim ce e important şi ce nu, ce merită angajarea noastră intimă şi ce nu, care e *rostul* adevărat al fiecărei zile şi al fiecărei vieţi. Trăim ultimativ probleme secunde, slujim decerebrat valori derivate. Investim prost şi entuziasmul, şi ura. Ce vaccin ne-ar mai putea salva?

Proasta intonare a libertăţii

Am avut, după revoluţie, dezamăgirea să constat că oamenii pun foarte puţin preţ pe libertate. Întâi, pentru că, asemenea sănătăţii, libertatea nu devine o preocupare decât dacă n-o ai. Apoi, pentru că libertatea e ceva greu de priceput. Poţi defini repejor „egalitatea”, „fraternitatea”, „dreptul la proprietate”. Cu „libertatea” însă lucrurile

se complică. Nu ai oricând la îndemână o definiţie. Şi atunci cum să fii liber? Cum să te bucuri de ceva obscur, nelămurit, de ceva care, uneori, exercitat de alţii, te irită? Libertatea ta – se subînţelege! Dar libertatea celuilalt te calcă pe nervi. Mai e ceva: libertatea se referă la domenii care, la prima vedere, nu par vitale. Sigur că libertatea de a călători e bună. Dar se poate şi fără, mai ales dacă n-ai cu ce. Există nevoi mai mari decât drumeţia. Libertatea de expresie e bună, de asemenea. Dar în particular poţi înjura şi sub dictatură, iar înjurătura publică, odată îngăduită, nu mai are nici un haz. Egalitatea cu ceilalţi, mai ales cu puternicii, cu bogaţii şi cu şmecherii, e un ţel limpede şi cvasi-unanim. Solidaritatea fraternă e excelentă, mai ales când ai nevoie de ajutor. Dar libertatea? Libertate să ce? Hotărât lucru, libertatea e un lux, un ornament şi, până una alta, un moft. Altele avem noi în sufletul nostru…

Tocqueville era de părere că există un anumit „gust pentru libertate”, pe care unii îl au şi alţii, nu. Tot aşa cum unii au ureche muzicală, iar alţii, nu. Libertatea se poate intona greşit. Am cunoscut destui inşi cărora le place subordonarea: vor să aibă pe

cine firitisi, vor să se gudure, să se execute, să slugărească. Nu e vorba de înclinaţia nobilă de a-ţi sluji semenii, ci de voluptatea perversă de a-ţi răzgâia superiorii, de a te lăsa confiscat de ţanţoşa lor suficienţă. Cu alte cuvinte, de îndată ce ai o picătură de libertate, te grăbeşti s-o amanetezi, să o delegi unui şef, unei iluzii, unui idol. Altceva ce să faci cu ea? Când o cantitate suficientă de oameni ajunge să gândească astfel, dictatura – dură sau de catifea – e iminentă.

Un lucru par să fi înţeles fără greutate românii tranziţiei: libertatea e suspensia regulilor. Poţi, în sfârşit, să arunci cu căciula-n sus, să-ţi faci de cap, să-ţi dai drumul… Ai voie să fii iresponsabil, ai voie să n-ai nici un Dumnezeu. Ai drepturi cu toptanul, ai tone de drepturi, n-ai *decât* drepturi! Orice intervenţie a autorităţii e un scandal, o ofensă adusă democraţiei. E adevărat că şi autoritatea îşi ia frecvent libertatea de a se autosubmina: se comportă arbitrar, schimbă regulile, sau le adaptează la nevoi impure. Poporul şi autorităţile se simt în egală măsură libere să trişeze. Perfidia libertăţii constă, în genere, în faptul că, în cazul ei, limita dintre uz şi abuz e abia perceptibilă. O singură libertate pierdută e

deja un început de sclavie. Un infinitezimal exces al libertăţii e pasul dintâi către libertinaj şi anarhie. Pe de altă parte, Lordul Halifax avea dreptate: dacă ar fi ca libertatea să nu fie dată decât celor care o înţeleg şi o practică inteligent, numărul oamenilor liberi ar fi minim.

Uneori mi se pare că libertatea este ceva atât de preţios şi de subtil, încât nu trebuie distribuită egal. Trebuie s-o meriţi, s-o pierzi şi s-o recâştigi, să capeţi atâta libertate câtă acoperire în responsabilitate ai. Nu e indiferent *cine* e liber. Îndrăznesc să spun că mişcarea (prea) liberă a anumitor personaje pe scena publică mă nelinişteşte. Mi-ar plăcea, în chip nedemocratic, să-i ştiu mai îngrădiţi… Constat, pe de altă parte, că cei care au reuşit să se păstreze liberi în condiţiile universului totalitar sunt liberi cu mai mult talent şi cu mai multă graţie în universul post-totalitar. Cine a ignorat limitele arbitrare impuse de dictatură ştie să-şi impună limite cuviincioase într-o ambianţă a libertăţilor nelimitate.

Aproapele ca judecător

Înainte de 1989, toată lumea judeca aspru politica partidului şi a reprezentanţilor lui, iar partidul judeca aspru pe toată lumea. În rest – bârfă cotidiană şi mici probleme de caracter. Nu trăiam însă din judecarea celuilalt. Altele erau circumstanţele, altul năduful. Eram hărţuiţi, prudenţi, mai curând solidari cu cei din jurul nostru. Existau, fireşte, şi oarecari „pagube colaterale” ale acestei diminuări a spiritului critic. Nefiind preocupaţi să-i judecăm pe alţii, pierduserăm şi deprinderea de a fi atenţi la ei. Fiecare îşi administra singur supravieţuirea, fiecare se concentra asupra lui însuşi şi asupra apropiaţilor săi. Resemnarea, duplicitatea şi decizia spontană de a îndura totul în tăcere ţineau loc de morală şi de instinct politic.

După revoluţie, organul somnolent al judecăţii a devenit insomniac. Am redescoperit voluptatea uitată a opiniei critice, satisfacţia de a amenda, de a pune la zid şi de a cere socoteală. Tranziţia a devenit apogeul plăcerii de a bombăni. Toată lumea judecă pe toată lumea, toată lumea valorifică maximal dezacordul. Opoziţia dă de pământ cu guvernul, gazetele dau de pământ cu oamenii politici,

partidele se atacă unele pe altele, sau se împart în „aripi” şi grupuri care se sleiesc în interminabile lupte intestine. Preşedintele e în conflict cu primul ministru, populaţia, năpăstuită, înjură în dreapta şi-n stânga, biserica ortodoxă se războieşte cu papistaşii, cu protestanţii şi cu greco-catolicii, ungurii cu românii, românii cu ungurii, ungurii cu secuii şi toţi cu ţiganii şi cu ce a mai rămas din evrei. Ardelenii îi beştelesc pe regăţeni (şi viceversa) sau se coalizează cu ei contra moldovenilor, televiziunile se bat între ele, SRI e într-o surdă concurenţă cu SIE, patronii de cluburi sportive se încaieră piperat săptămână de săptămână, ministrul justiţiei se ceartă cu magistraţii, ministrul sănătăţii cu medicii, ministrul mediului cu mediul. Editorii şi optzeciştii au ce au cu Gabriel Liiceanu, avangardiştii şi Anca Petrescu au ce au cu Mihai Oroveanu, intelectualii enervează pe toată lumea şi se enervează între ei, scriitorii tineri se înghesuie să-i îngroape de vii pe cei bătrâni, pro-americanii se înfruntă cu anti-americanii, unele resurse de adversitate se cheltuie pe ruşi şi bulgari, altele, pe Uniunea Europeană. Românii din străinătate se bosumflă împotriva românilor

din ţară, „katehonticii” dau cu anatema în toate direcţiile, dl Prigoană combate amoros cu dna Bahmuţeanu, societatea civilă se împarte în mici societăţi civile care se excomunică reciproc. A inventaria toate conflictele care ne adună, seara, dinaintea televizoarelor e o operaţiune utopică. Ar însemna să facem suma întregii suflări autohtone. Pe acest fundal, până şi apelul la consens sună a deriziune şi e producător de dispută.

Până la un punct, dezmăţul critic de care vorbim e explicabil. Înţărcaţi, sub comunism, de dreptul de a ne opune, am ales să facem o baie igienică de lătrături şi lături compensatorii. Dar, de la o vreme, atmosfera a devenit toxică şi născătoare de confuzii pernicioase. Mai întâi, spiritul critic se constituie într-un sindrom de *autoritate*, într-un derapaj vicios al nevoii de putere. „Uitaţi-vă la mine!” pare să spună câte un gazetar. „Uitaţi-vă cum mi ţi-l tăvălesc pe ministrul X, cum mă bat pe burtă cu Y, cum zic şi fac ce vreau, indiferent de interlocutor!” „Show-master”-ul se poartă ca un diriginte de internat cu elevii săi, ca un dascăl pompos cu omul de pe stradă, ca un judecător de instrucţie cu delincventul

mărunt. E rău, obraznic, sigur de sine, un soi de caporal baletând ţanţoş dinaintea răcanilor. O a doua malformaţie a spiritului critic rezultă din practicarea lui ca specie a *inteligenţei*. Cine e deştept dă tare! A fi de acord cu cineva şi, în genere, a cultiva judecata afirmativă e un semn de moleşeală intelectuală, dacă nu direct de debilitate. În sfârşit, spiritul critic e adeseori manipulat ca expresie a *libertăţii*. Ne-am câştigat dreptul la suficienţă şi arbitrar, ne-am câştigat dreptul de a nu mai ţine cont de nici o regulă. Îi pot judeca pe toţi, pentru că n-am ce risca şi n-am ce pierde. Nu am oprelişti de limbaj şi de atitudine, pot, aşadar, să-mi valorific inspirat agresivitatea şi tupeul.

Pledăm, în acest caz, pentru delegitimarea spiritului critic? Nu. Sugerăm doar dublarea autorităţii lui prin politeţe şi respect faţă de aproape, dublarea inteligenţei prin bunătate, şi dublarea libertăţii prin virtutea discernământului. Altfel ne vom sufoca în îndârjire, scrâşnirea dinţilor, băşcălie malignă, ţâfnă şi arţag. Şi vom ieşi din tranziţie desfiguraţi, ca după un caft de cartier.

Pentru o politică mai feminină

Sunt o fire conservatoare. Nu-mi plac ideologiile de ultimă oră, activiştii modelor corecte politic, fundamentalismul ateu şi feminismul militant. Din când în când, mă văd constrâns, totuşi, la unele retractări. De pildă, în ultima vreme, sunt excedat de abuzul de testosteron de pe scena noastră politică. Guvernul, preşedinţia şi partidele s-au convertit la musculatură. Se vorbeşte răstit, se fac ameninţări, se proferează insulte. Când priveşte în sus, spre putere, poporul vede o ploaie de înjurături şi de pumni. Cu alte cuvinte, conceptul „puterii” a ajuns să nu mai aibă decât accepţiunea lui cea mai joasă: forţa brută. Actorii publici nu mai au decât un singur ţel, o singură preocupare, o unică specie de interogativitate: care pe care? Scuipatul a devenit o formă de dialog, datul la gioale – o metodă. În peisajul imperfect, dar decent al Uniunii Europene, facem figura unei rezervaţii de caftangii. Ştiu, şi „la centru”, în ţări cu democraţii stabile, există conflicte, replici dure, nervi. Dar la noi ele au devenit pâinea zilnică. „Bărbaţii de stat” nu mai vor să fie decât bărbaţi. Bărbaţi

vajnici, virili, păroşi, nespălaţi, crunţi, campioni ai dosului de palmă şi ai sudălmii groase. Problemele statului se amână. Până şi cele câteva femei care traversează, la răstimpuri, peisajul şi-au luat maniere de mascul. Sunt ofensive, contondente, necruţătoare. Evident, nimeni nu aşteaptă de la Traian Băsescu o gracilitate de menuet. Dar şi personaje resimţite până mai ieri ca băieţi fini s-au apucat brusc de body building. Trăim un ev aprins. Oamenii bine-crescuţi se grăbesc să înveţe cursul scurt de mitocănie, iar bădăranii pot, în sfârşit, să-şi dea în petic. Becali a dat lovitura: s-a multiplicat în zeci şi sute de exemplare, a devenit muzica de fond a vieţii noastre publice. Am văzut parlamentari anonimi, absenţi până acum din spectacol, căpătând glas, ieşind la rampă, pentru a exersa răgetul şi huiduiala. Ziariştii şi analiştii nu puteau nici ei rămâne imuni la această epidemie de trivialitate şi parapon. Se înfurie, trag din toate poziţiile, savurează participativ desfrâul. Nimeni nu e dispus să rateze prilejul de a se înnămoli. Faptul că, în asemenea condiţii, ţara îşi menţine, totuşi, linia de plutire e un miracol, un dar nemeritat şi, probabil, un accident trecător.

E drept, la originea acestui tămbălău e malversaţiunea unei doamne, care a lăsat să-i cadă din poşetă, la momentul inoportun, un bileţel otrăvit. Bărbaţii au întotdeauna nevoie de ocheada provocatoare, de gestul stimulator al unei femei, ca să-şi mobilizeze resursele războinice, strângând din fălci şi jucându-şi bicepşii. Femeile, dimpotrivă, au instinctul de a urmări efectele cruzimii cu un soi de îngerească „obiectivitate”. Au oricând la îndemână surâsul inocent şi stupoarea ipocrită. Dar nu ne-ar prinde bine o mică injecţie de graţie feminină? Şi, de vreme ce s-a găsit femeia care să ne coboare, nu vom găsi şi una care să ne ridice? De ce n-am încerca să cultivăm, măcar un sezon, virtuţile feminităţii? O voce mai scăzută, o umoare mai răbdătoare, o minimală preocupare pentru flirt şi seducţie. Am avea multe de învăţat de la partenerele noastre: cum se valorifică un compromis, cum se profită dulce de pe urma unui conflict consumat, cum se fentează galeş încăpăţânarea adversarului, cum se tace, cum se vorbeşte în dodii, cum se înjură cu zâmbetul pe buze, cum se ucide din priviri, cum se mimează umilitatea, cum se exercită puterea cu consimţământul

tandru al victimei, cum se obţine compasiunea, cum se cere iertare, cum se smulge o promisiune, cum se calcă o promisiune, cum se salvează un mariaj surpat, cum se poate obţine orice pe bază de blândeţe şi farmec. Misterul feminităţii – care include, între altele, misterul discreţiei, al slujirii, al sacrificiului – ar trebui să se reverse dincolo de sfera domestică, pentru a modela niţeluş moravurile comunitare. Aşadar, stimaţi compatrioţi con-sexuali, domesticiţi, un timp, gorila din voi, amânaţi manifestările taurinei potenţe care vă agită. Daţi o şansă harismelor feminităţii. În definitiv, înţelepciunea – Sophia – e o doamnă.

V
Feluri de a fi

Câteva specii de ticăloşi

Născut în zodia Fecioarei, simt, uneori, nevoia să-mi sistematizez până şi furia. Am întâlnit, în câteva decenii de viaţă, o sumedenie de ticăloşi şi ticăloase, am văzut oameni normali ticăloşindu-se subit, am

avut de-a face cu diferite forme de ticăloşie. E o experienţă care merită, cred, câteva fişe preliminare, în vederea unei analize viitoare. (Orice asemănare cu personaje reale e, se înţelege, accidentală.)

De cele mai multe ori, ticăloşia e un viciu derivat. Anumite împrejurări, anumite configuraţii interioare o aduc la suprafaţă ca pe un derapaj colateral, surprinzător pentru cei din jur, dacă nu chiar pentru ticălosul însuşi. Mulţi ticăloşi nu ştiu că sunt ticăloşi, iar când află, nu acceptă o asemenea calificare în ruptul capului. Un caz, aş spune, „clasic” e, de pildă, cazul celui care se ticăloşeşte din slugărnicie. Dispus să execute tot ceea ce i se ordonă, fidel unui şef, unei instituţii sau unui partid, ticălosul din această specie nu dă doi bani pe discernământul său şi pe onoarea proprie. Încet-încet, el învaţă să ia directivele superiorilor drept convingeri personale. Murdăria nu-i face rău, câtă vreme ea are „legitimitatea” fidelităţii. Devotat „cauzei”, el pendulează fără jenă între opţiuni ireconciliabile: nu consecvenţa e problema lui, ci obedienţa fără breşă. I se ordonă să fie principial, e principial. Gesticulează isteric, ridică glasul, trânteşte

uşa. I se ordonă, dimpotrivă, să fenteze discret, s-o lase moale, să adulmece dejecţia, o face surâzând, cu conştiinţa împăcată: aşa e jocul, aşa i s-a spus. Nu poţi anticipa reacţiile unui astfel de ins. Ba te priveşte complice, ba îţi evită, abstras, căutătura. Uneori, din ce în ce mai rar, e vag stingherit de impura lui coreografie. Dar se consolează repede. Tu ieşi, imatur, la bătaie cu criterii private, cu convingeri individuale, cu judecăţi „subiective”. El însă e exponentul unui „sistem”, e „om de echipă”, se lasă „ghidat” de subtile strategii de culise. De aceea, e ticălos cu mândrie. Cu nesimţire. Cu panaş.

Mai trist e cazul celui care se ticăloşeşte dintr-un amestec mucegăit de vanitate şi sărăcie. A avut, întotdeauna, un cult juvenil al posturii nobile şi al conduitei sublime, dar viaţa l-a contrariat necruţător: a avut necazuri, a dus-o zgâriat, s-a simţit umilit de un destin marginal. Frustrat, lacom de compensaţii târzii, incapabil să convertească morala teoretică (proclamată romanţios, cu citate, prost asimilate, din „clasici”) într-un comportament pe măsură, omul nostru alunecă, lent, spre promiscuitate. Dacă ajunge, în ceasul al

doisprezecelea, la vreo demnitate lucrativă (cu secretară, maşină, indemnizaţie şi paşaport), el vrea, în sfârşit, să profite. S-a chinuit destul, a aspirat, perdant, la purităţi utopice. Merită şi el, în final, un pic de confort. Nu-i este uşor. Urme încăpăţânate ale vechilor idealuri îl şicanează mocnit, îl încurcă. Se străduieşte, din răsputeri, să-şi confecţioneze alibiuri, să-şi cosmetizeze portretul. Îşi ambalează ticăloşia ca luciditate, ca imparţialitate înţeleaptă, ca probă de „independenţă”. Dar, de fapt, e confuz până la nevroză. E „ticălos” în cealaltă accepţiune pe care o are cuvântul în româneşte: jalnic, vrednic de milă, sărman.

Oarecum comic, deşi nu mai puţin periculos, e ticălosul pe bază de prostie. Băiat simplu, din popor, el a intrat, trudnic, în categoria „dăscălimii”. A învăţat cuvinte noi şi grele, cum ar fi „teluric”, „intrinsec”, „exhaustiv”, a căpătat răspunderi publice, are extaze neaoşe dinaintea unor politicieni carismatici, e pus pe căpătuială şi pe carieră. De multe ori, e zdrobit de propria importanţă. Nu-i vine nici lui a crede că a ajuns unde a ajuns şi e când perplex, când arogant ca un vechil în haine boiereşti.

Efortul de a gândi logic îi provoacă inflamaţiuni apoplectice şi crampe stomacale. Când nu mai pricepe despre ce e vorba, se înfurie, ţipă şi fuge. E ticălos pentru că n-are criterii, pentru că e depăşit de situaţie, pentru că e incompetent. În fond, e mai curând o victimă: plasat brambura într-o funcţie fără legătură cu alcătuirea lui mentală, ipochimenul bate câmpii candid şi face porcării din stupiditate şi inadecvare. Dacă încerci să-l trezeşti, nu-nţelege ce vrei: înjură, se învineţeşte şi te pârăşte „la centru”. E şi obedient (cu cei „mari”), e şi sărăntoc, dar e, mai ales, adumbrit intelectualmente şi tembel. Nu poate fi vindecat, reorientat, strunit. E un ticălos somnambulic. Mai mult decât indignare, stârneşte uimire şi o resemnată bună dispoziţie…

Toţi cei de mai sus sunt ticăloşi secunzi, de mâna a doua. Ticălosul adevărat, ticălosul-model, ticălosul de vocaţie e infinit mai spectaculos. Mediocru şi veleitar, uleios ca o delaţiune şi călău ca un abur toxic, deopotrivă umil şi obraznic, înzestrat prin naştere să lingă, să pupe şi să scuipe după cum e cazul, el nu gândeşte, ci combină oportun, nu acţionează, ci se strecoară

convenabil, nu comunică, ci pestiferează. În timp ce fură la cântar face bancuri, în timp ce îţi întinde mâna, te vinde. Dinamica lui e o succesiune de târâre, salt furtiv şi scurgere băloasă. Simte prompt care sunt alianţele utile, cultivă, prin afinitate, ticăloşi din aceeaşi stofă, manevrează inteligenţa ca pe o specie a vicleniei. Are nervi de oţel. N-are dubii, n-are insomnii. E oportunist, poftitor de titluri, recompense şi fleici, e neruşinat, flasc, izinit şi hain. Comparaţi cu el, ceilalţi ticăloşi au, aproape, faţă umană. Nu e nimic mai dezgustător şi mai primejdios pentru un om şi pentru un neam decât să se confrunte cu asemenea dihănii, capabile să destrame, prin secreţia lor acră, ţesutul viu al oricărei comunităţi.

Capitalistul român

La el acasă, adică în ţările dezvoltate, capitalismul încearcă să se reformeze, dezvăţându-se de rutina proprie. Caută soluţii noi, îşi exersează imaginaţia, îşi regândeşte principiile, riscă, se recalibrează. La noi, capitalismul e în faza bolilor infantile. E zglobiu şi iresponsabil.

Imită un model care nu mai există decât în închipuirea întreprinzătorilor locali. Kjell Nordström şi Jonas Ridderstråle, doi experţi suedezi care au conferenţiat şi la Bucureşti, definesc această imitaţie provincială a capitalismului drept „capitalism karaoke”: muzica e a altuia, cuvintele sunt ale altuia, tu te mărgineşti să cânţi (fals), cu ochii la adevăraţii protagonişti. Rezultatul acestui exerciţiu periferic e lumea în care trăim. Şi o tipologie umană nouă, ubicuă, dezamăgitoare. Iată, spre exemplificare, trei versiuni autohtone ale capitalistului de împrumut:

1. *Proaspătul îmbogăţit.* Un fel de Al Capone *du pauvre*, încă perplex că e aşa bogat, capabil mai curând să-şi arate banii decât să-i folosească. În loc de urechi are o ghirlandă de celulare, în loc de creier, un iPod. A face afaceri e, pentru el, a fi băiat deştept, a fi şmecher, a şti să te învârţi. Vorbeşte tare oriunde s-ar afla, e convertibil în femei şi maşini, face cadouri scumpe şi dă bacşişuri grase. Nu-l complexează nimic, nu-i e ruşine de nimic, nu înţelege ce ai cu el. În general se tunde scurt, ceea ce îi dă un aspect de bodyguard deghizat în patron. Se îmbracă inadecvat, se poartă frust, râde

zgomotos. E sentimental. Are grijă de mama, îşi răzgâie copiii şi, mai ales, îşi (le) face case ample, pompoase, în stilul vilelor de activişti ai vechiului regim (pe dinafară), cu lucioase parodii arăbeşti (pe dinăuntru).

2. *Fata sau băiatul „de firmă”.* În cazul acestei categorii, portretul individual se şterge. Specia e mai tare decât reprezentanţii ei. Avem de a face cu inşi care se îmbracă la fel, mănâncă la fel, gândesc (rar) la fel, vorbesc la fel. Muncesc mult, fiindcă visează să ajungă cât mai curând în postura de la punctul 1. Sau măcar de la punctul 3. Din cauza asta, registrul privat al vieţii lor e nul, sau catastrofal. Nu se distrează decât la grămadă, n-au intimitate, n-au bucurii. Când trebuie să fie simpli îşi iau un aer sofisticat, când trebuie să gândească nuanţat devin rudimentari. Sunt, în genere, cât se poate de americani: nu mai spun „conţinuturi”, ci *content*-uri, nu mai spun „provocări”, ci *challenge*-uri.

3. *Managerul*. E o anexă la powerpoint. E expert. Îţi arată statistici, grafice colorate, analize de perspectivă. Ştie. N-are timp de pierdut. Îţi livrează platitudini şi bun-simţisme, pe bază de studii „sociologice”,

evaluări de manual şi scamatorii probabilistice. A învăţat lucruri clare şi definitive. Ştie reguli. Toate regulile. Nu poate fi contrazis. Lucrează pe bani, să ne-nţelegem! Nu e prostul nimănui. Nu acceptă bla-bla-uri intelectuale. Un text se judecă după lungime, o carte, după vânzări. Restul sunt fiţe. Managerul e un fost băiat de firmă, care speră să ajungă magnat.

Ce au în comun cele trei portrete? Comportamentul standard. Sunt, cu toţii, previzibili şi, în consecinţă, anonimi. Fac ce fac toţi ceilalţi din aceeaşi categorie. Sunt „capitalişti karaoke”. Kjell Nordström şi Jonas Ridderstråle au pentru ei veşti proaste. Viitorul nu va fi al lor, ci al unor tipuri umane de cu totul altă croială. Viitorul va miza pe diversitate, surpriză, personalizare. Nu va imita modele, ci le va inventa. Virtuţile câştigătoare vor fi ingeniozitatea, mobilitatea, formaţia solidă, deschisă spre toate zările cunoaşterii. Sper ca cei doi suedezi să aibă dreptate. Dar nu cred.

Eul propriu ca obsesie

E normal, până la un punct, să fim

preocupaţi de noi înşine. Să ne îngrijim de mintea şi de corpul nostru, să ne dorim o viaţă confortabilă, o carieră împlinită, un amplasament social impozant sau, măcar, convenabil. E firesc să acordăm o atenţie specială proiectelor noastre, scopurilor noastre, ideilor noastre. În ultima vreme însă, întâlnesc tot mai mulţi oameni care şi-au făcut din eul propriu o obsesie. Trăiesc halucinaţi de ei înşişi, de micile (şi marile) lor ambiţii, de imaginea lor, de ograda barocă a vanităţii lor. Pustiesc totul în jur etalându-şi, aproape obscen, portretul propriu. Lumea în întregul ei şi oamenii din jur par să fie instrumentele de ocazie ale destinului lor, ale planurilor lor imediate şi de perspectivă. Rezultatul e dizgraţios şi contra-productiv.

Indivizii pe care îi am în vedere folosesc orice împrejurare ca să vorbească despre ei. Sunt subiectul lor predilect la recepţii, vernisaje, mese amicale, pe stradă, în autobuz, peste tot unde poţi avea ghinionul să-i întâlneşti. Te ţin de nasture şi vorbesc precipitat, cu patimă, dinaintea privirilor tale împăienjenite de exasperare. Tocmai au avut o idee extraordinară, tocmai au terminat o carte, tocmai au păţit ceva

incredibil, tocmai vor să te viziteze, sau să-i vizitezi, ca să discute pe îndelete despre biografia lor interioară sau publică. Vor să-ţi arate ceva, să-ţi propună ceva, să-ţi ceară ceva. Vor să te implice în traseul lor. Nu iau în calcul posibilitatea să ai, la rândul tău, propriul tău traseu, proiectele tale, priorităţile tale. Îşi însuşesc timpul tău şi se joacă, impetuos, cu nervii tăi. Îţi fac agenda. Exişti pentru a-i sluji.

Fără să-şi dea seama, te tratează ca pe un neant util. Neant, pentru că, substanţial, nu dau doi bani pe existenţa ta, pe libertatea ta, pe dreptul tău de a decide singur ce vrei şi ce nu vrei să faci. Dar neant *util*, pentru că poţi căpăta o funcţie în viaţa lor. Le poţi scrie o prefaţă, le poţi lansa o carte, le poţi face rost de o slujbă, de o editură, de o bursă, de o relaţie. Sau, pur şi simplu, le poţi asculta, îndelung, discursul de la care alţii, mai abili, au reuşit să se eschiveze. Degeaba le spui că eşti într-o perioadă grea, că n-ai timp nici pentru obligaţiile personale, că eşti depăşit de prea multe solicitări centrifugale. Tenacitatea lor e indemolabilă. „Trebuie să poţi, ştiu că poţi, să nu zici că nu poţi!” „N-o să-ţi pară rău!” Îmi amintesc de o replică a lui

Constantin Noica, asaltat, cum era, de cohorte întregi de „admiratori”, decişi să obţină de la el tot soiul de beneficii, mai mult sau mai puţin culturale: „Dragă domnule, dragă doamnă, la vârsta mea pot spune că mai am de trăit 736 de zile. Aveţi motive suficient de puternice ca să-mi cereţi să vă dăruiesc câteva din ele?” Pentru egolatri, „motive suficient de puternice” există întotdeauna. „Ceilalţi da, ceilalţi ar trebui să înţeleagă şi să vă cruţe! Dar cazul meu e diferit. Pentru mine merită să faceţi o excepţie!”

Dacă cei obsedaţi de problematica eului propriu sunt o pacoste pentru „victimile” elanului lor auto-referenţial, trebuie să spunem că, în adânc şi pe termen lung, ei sunt o pacoste şi pentru ei înşişi. Incapacitatea de a-ţi lua distanţă faţă de tine, concentrarea maniacală pe interesul tău, pe marotele tale, pe dorinţele şi obiectivele tale sfârşesc prin a te izola de comunitatea ta şi de identitatea ta reală. E şi „slavă deşartă”, şi lipsă de umor, şi simptom paranoic. Nu-ţi poţi găsi rostul adevărat dacă nu ştii, din când în când măcar – şi nu prea rar –, să uiţi de tine.

Proasta folosire a inteligenţei

Românii cred despre ei că sunt un popor inteligent. Mai inteligent decât altele. Ştim cu toţii cât e de riscant să faci asemenea generalizări, cât e de greu să măsori inteligenţa şi cât de nătânge pot fi ierarhizările pe criterii etnice. Lucrurile sunt, oricum, mai complicate. Admiţând că cineva e inteligent, trebuie să adăugăm de îndată că această înzestrare, luată în sine, nu e suficientă. Poţi să fii inteligent şi să nu ştii ce să faci cu inteligenţa ta, poţi să o foloseşti greşit, pe scurt, poţi fi inteligent într-o manieră prostească. Inteligent şi stupid. Să inventariem câteva variante. Trei excese şi trei carenţe, deopotrivă păgubitoare.

Trei excese:

1. *Excesul critic*. Pentru foarte mulţi, inteligenţa e un soi de veghe ofensivă. Nu poţi dovedi că îţi merge mintea decât în atac, în opoziţie, în încăpăţânarea de a fi mereu „contra”. Inteligenţa devine, astfel, echivalentă cu temperamentul nevricos. Nu funcţionează decât stimulată de o perpetuă iritare. Pacientul unui asemenea derapaj nu poate intra în dialog decât dacă se

enervează, dacă găseşte preopinentului nod în papură. Bătăios ca prostul, arţăgos, agitat, insul lovit de această umoare e previzibil (adică plicticos) şi, în fond, nefrecventabil. Inteligenţa nu e, totuşi, o simplă modalitate de a fi prost dispus.

2. *Excesul tehnic*. Inteligenţa se drapează, în acest caz, în terminologie obscură şi erudiţie de paradă. Abuzează de concepte, se scaldă în inaccesibilul „specialităţii", face orice spre a fi greu de urmărit. E un gen de inteligenţă care *nu comunică*, şi îşi face un titlu de glorie din intranzitiva sa „tehnicitate". În realitate, inteligenţa adevărată, inteligenţa bine folosită, poate transmite (aproape) orice, (aproape) oricui. Nu există nimic atât de subtil, încât să nu poată fi oferit – fără concesii – „consumului" public.

3. *Excesul sofistic*. În excesul acesta cade inteligenţa care îşi foloseşte dexterităţile pentru a falsifica. Căutând nu adevărul, ci victoria, sau spectacolul, ea jonglează primejdios cu ideile şi cu cuvintele, se felicită de a putea apăra *orice* punct de vedere şi tratează consecvenţa logică şi coerenţa argumentelor drept simptome ale prostiei, sau, în orice caz, ale

lipsei de imaginaţie.

Trei carenţe:

1. *Inteligenţa fără cultură*. Poţi fi ager la minte, dar, pe termen lung, mintea trebuie hrănită şi cu altceva decât cu vitamina sa nativă. Nu spun că un negustor inteligent trebuie să citească seara din Shakespeare (deşi nu strică), dar cei a căror meserie e legată de vorbire şi de comentariu e musai să facă vocalize, confruntându-se cu vorbele şi comentariile altora. Puzderia de ziarişti, analişti, politicieni, vedete ale micului ecran, scriitori, diplomaţi, consilieri etc. care se perindă zilnic prin faţa noastră ar face foarte bine să nu se bizuie strict pe inteligenţa lor naturală, pe bunele lor reflexe. Să mai şi citească. Să mai aibă şi dubii, şi stupori, şi tristeţi. Nu doar răspunsuri şi spontaneitate. Enumerarea de mai sus îi cuprinde, nu întâmplător, şi pe scriitori. Şi ei se simt uneori dispensaţi de a avea lecturi, de vreme ce au talent. Actorii – la fel. Să se uite la premiile Oscar şi să vadă cum vorbesc Peter O'Toole, Sean Connery, Forest Whitaker, Meryl Streep ş.a. Dincolo de voci, decolteuri şi ocheade, se simt şi oarece deprinderi culturale…

2. *Inteligenţa fără morală*. E o maladie

comună. Lumea e plină de lichele vioaie, de derbedei isteţi, de lepre şi de şmecheri. Malversaţiunile cer întotdeauna o anumită mobilitate mentală. Ipocrizia, populismul, verva electorală, de asemenea. Seară de seară văd la televizor tot felul de „băieţi deştepţi” care mint, se prefac, amestecă borcanele, calcă-n strâchini şi dau cu bâta-n baltă. Au, cu toţii, destulă inteligenţă câtă e necesară pentru împlinirea unui program rapid de parvenire, dar nu destulă câtă ar trebui pentru a nu se face de râs şi – dacă se poate – pentru a-şi salva obrazul.

3. *Inteligenţa fără spirit*. Atingem aici un prag, despre care nu putem aduce lămuriri îndestulătoare în câteva rânduri. E vorba de o specie de inteligenţă care se depăşeşte (şi se sacrifică) pe sine, care iese din imediat şi circumstanţial, pentru a vedea cerul stelelor fixe. Nu e inteligenţa cu care te descurci, nu e inteligenţa cu care pricepi calculul infinitezimal sau *Critica raţiunii pure*, nu e inteligenţa mercuriană, combinatorie, genialoidă. E facultatea de a plonja în inevident, de a simţi inactualitatea actualităţii zilnice, de a veni spre real de la celălalt capăt al lui. A fi inteligent fără spirit e a fi perfect adaptat la lume şi la veacul tău

(cu toate idiosincraziile lui), a crede că lumea îşi e suficientă sieşi, şi că inteligenţa ta e meritul tău. Inteligenţa fără spirit e una din marile probleme ale modernităţii. Ea promite mari victorii asupra realului coroborate cu o masivă pierdere de sens. Decât să evacueze, însă, problema sensului, inteligenţa adevărată preferă să treacă drept sminteală. Căci nu există o mai proastă folosire a inteligenţei decât folosirea ei prudentă, garantată epistemologic, cuviincioasă. Inteligenţa adevărată îndrăzneşte şi riscă. Fără să alunece în aroganţă şi temeritate vidă.

Feluri de a vorbi

Trăim în centrul unei nebuloase care se cheamă talk-show. La televiziune şi la radio, la guvern şi în parlament, în ziare, la şedinţele sindicale şi de partid, în piaţa publică, la mese amicale sau în familie, pretutindeni, se vorbeşte dezlănţuit, lacom, voluptuos. Dreptul de a vorbi e, fireşte, unanim recunoscut. Dar ce diversitate, ce policromii, ce nuanţe! Cine ar îndrăzni să sistematizeze acest zburdalnic zgomot de fond al vieţii noastre zilnice? Iată, totuşi,

câteva note rapide, în perspectiva unei răbdătoare încercări viitoare:

1. Vorbitorul *amuzant*. Vrea să te distreze cu orice preţ, deşi n-are nimic de spus. E plin de glumiţe, istorioare în doi peri, calambururi şi grimase mucalite. E băiat deştept, tachinează „paradigma feminină a auditoriului”, enervează, în final, pe toată lumea.

2. Vorbitorul *competent*. Ştie. Ascultă vag nerăbdător neroziile celorlalţi şi intervine decisiv, cu un aplomb mirandolian, pentru a tranşa lucrurile. E autoritar şi enciclopedic. De la agricultură la teologie, nimic din ce e teoretic nu-i e străin. Poate da lecţii fotbaliştilor şi miniştrilor, taţilor de familie şi tineretului bezmetic, tuturor compatrioţilor aflaţi în derută. Are soluţii, are morgă, n-are cu cine discuta.

3. Vorbitorul *oracular*. Nu vorbeşte. Oficiază. Are o misiune. O parte din el e deja statuie, discursul lui e gândit ca un depozit de viitoare citate. Se adresează contemporanilor, dar mai ales secolelor care vin. E o instituţie. Prin urmare, nu poate greşi, nu poate fi întrerupt şi nu poate fi contrazis. E monumental şi ridicol. Gestul e scenografic, privirea – oţelită. Stupiditate

solemnă, cu irezistibil efect soporific.

4. Vorbitorul *constructiv*. Înţelege repede şi are propuneri practice. Agitat, tonic, diurn până la insomnie. Nu crede în obstacole, dubii şi melancolii. Vrea să te ajute, chiar dacă n-ai chef. Vrea fericirea tuturor. Îţi explică, surâzând încurajator, că nu se poate face omletă fără să spargi ouăle.

5. *Predicatorul*. Te ceartă. Îţi vrea binele, dar te crede inapt să-l obţii. E înţelept şi sumbru. Nesigur de capacităţile tale intelectuale, îţi vorbeşte în pilde transparente, în cuvinte simple şi amare.

6. Vorbitorul „*popular*”. Se coboară la nivelul „publicului larg”. Cultivă cordialitatea brută, cimilitura, buna-dispoziţie „din topor”. La nevoie, zice „bade”, „mătuşică” sau „măi omule”. Se străduieşte să miroasă a opincă, se exprimă bolovănos, suduieşte îmbuibarea guvernamentală. (Echivalent în planul retoricii feminine e stilul „fată bună”: laşi să se vadă, îndărătul fiecărei fraze, „mama”, „soţia”, „gospodina”, femeia de suflet şi de comitet.)

7. Vorbitorul *cult*. Nimic fără Kant, fără lecţii de istorie, fără citate ţepene. Fraza e

sibilinică, privirea – adumbrită de reflexiuni abisale. Stil de „lexicon ambulant”, ţinută de belfer încercănat. Cuvintele sunt căutate la limita indescifrabilului, sintaxa e obscură, gramatica – aproximativă, mesajul – inexistent.

8. *Diplomatul*. Vorbire în bobote. Colocvialitate vidă. Tehnica de a perora, evitând cu grijă orice comunicare reală, orice conţinut explicit. Surâsuri reci, subînţelesuri fără nici un înţeles, coreografie mecanică.

9. Vorbitorul *incontinent*. Odată pornit, cade într-un soi de transă. Nu mai percepe nimic din lumea înconjurătoare, îşi dizolvă, torenţial, interlocutorul, clămpăne precipitat, ridică glasul, se ridică în picioare, gesticulează spasmodic, se înveseleşte imprevizibil şi se înfurie devastator. (Subspecie: stilul fluvial, cumulativ, cu intercalări infinite, divagaţii, derapaje, deliruri.)

10. Vorbitorul *informal*. Tutuie, americăneşte, pe toată lumea, e „interactiv”, pantomimic, *matter-of-fact*. Băiat de viaţă, nepretenţios (dar *smart*), săritor (şi la propriu, şi la figurat), tolerant, *trendy*. Ireproşabil, inexpugnabil,

indigerabil.

…Şi aşa mai departe.

Portret-robot

De câţiva ani buni, la felurite colocvii şi conferinţe internaţionale, poţi întâlni un tip nou de vorbitor, cu o retorică foarte bine prizată în mediile academice de pretutindeni. Exponenţii acestei specii aurorale sunt, în general, profesori americani, sau formaţi în ambianţa americană. Uşor de recunoscut datorită unor ticuri comune, ei au reuşit să impună standarde didactice şi comportamentale universale. Mai întâi, sunt, toţi, hiper-relaxaţi (engl. „informal”). Îmbrăcaţi sport, vindecaţi de orice reflexe „catedratice”, colocviali până la argou, ei ţin să se prezinte auditoriului ca nişte băieţi pragmatici, uşor abordabili, fără fasoane. Gesticulează amical, adoptă poziţii destins-întâmplătoare, te tutuie, îţi fac cu ochiul, înfruntă problemele dificile cu o voioşie demitizantă, matter of fact. Ideea e că tocmai au venit de la un jogging sănătos şi că sunt gata de o tacla sinceră, în jurul mesei din bucătărie. În sfera „informalului” intră, obligatoriu,

stilul haios (engl„Funny”). Vorbitorul are o bună-dispoziţie indemolabilă. Totul e OK, nu trebuie să ne facem probleme, nu trebuie să devenim patetici. Mica băşcălie, glumiţa „de gaşcă”, volubilitatea zglobie sunt de rigoare. Titlul conferinţei, sau al comunicării, trebuie să conţină o poantă, un ce provocator, un şiretlic vesel. Nici o expunere fără o componentă de „entertainment”. O altă trăsătură caracteristică a pedagogului de şcoală nouă este apetitul pantomimic. Omul n-are stare, umblă neodihnit printre ascultători, e dinamic, demonstrativ, gimnastic. Îţi arată ideile cu mâna, cu genunchii, cu coatele. Corpul participă năvalnic la formularea mesajului, conferinţa e, în bună măsură, o performanţă motorie, iar conferenţiarul – un bun exemplu de condiţie fizică adecvată. Peste toate acestea, se înalţă, ca o lege de fier, exigenţa experimentală. Vorbitorul ţine morţiş să te implice. Prestaţia lui va fi „interactivă” sau nu va fi. Când ţi-e lumea mai dragă, te vezi luat de mânecă, chestionat, condamnat la interlocuţie. Am asistat, nu de mult, la discursul unui psiholog (preocupat de problema orientării spaţiale a orbilor) care a reuşit, în zece

minute, să-şi transforme publicul într-o adunătură de handicapaţi harnici, dispuşi să execute toate manevrele de laborator la care îi invita. În sfârşit, printre înzestrările obligatorii ale unei conferinţe deştepte se numără câteva scule şi manipulaţiuni sofisticate, în frunte cu procedurile tip „powerpoint”, care transformă totul într-un „show” polimorf. Primeşti un print cu punctajul amănunţit al conferinţei, acelaşi punctaj ţi se proiectează şi pe un ecran de lângă catedră, în timp ce vorbitorul ţi-l citeşte cu voce tare. Ca să zic aşa, recepţionezi textul pe toate părţile, e imposibil să te sustragi.

Ceea ce mă deranjează în toată această scenografie nu e nici nonşalanţa, nici verva inovatoare, nici tehnologia. Genul de profesor pe care l-am redus, mai sus, la condiţia de „portret-robot” e, nu o dată, simpatic şi eficient. E băiat bun. De altfel, nici nu poţi să-l conteşti, căci se grăbeşte să-ţi dea dreptate. E receptiv, prietenos, de o netulburată candoare. În fond, nu pricepe ce ai cu el, dar e pregătit să te crediteze şi să cadă pe gânduri. Singura mea nelinişte este standardizarea şi, într-un sens, „canonizarea” acestui mod de prezenţă

universitară. După ce vezi trei, patru, cinci asemenea inşi, ţi se face frică. Prea seamănă, prea sunt „conformi” modelului, prea se repetă. Cum poate fi „informalul” atât de „regulat”, cum poate fi libertatea atât de monotonă?

Dormitorul lui Goethe

Goethe nu împlinise treizeci de ani, când foarte tânărul duce Karl-August i-a oferit, la curtea sa din Weimar, o demnitate ministerială. A urmat, destul de curând, şi un titlu nobiliar, astfel încât era inevitabil ca funcţiei publice să i se adauge, cât mai repede, o rezidenţă pe măsură. Aşa s-a constituit, urmând toate treptele legale ale vremii şi ale cetăţii, locuinţa goetheană „am Frauenplan”, devenită, începând din 1885, muzeul cel mai vizitat din Weimar. Aş recomanda tuturor celor care vor să înceapă o carieră politică să introducă în programul lor de pregătire câteva ceasuri de reflexie în spaţiul acestui muzeu. Ar vedea, mai întâi, că o casă de ministru nu e, obligatoriu, un decor hollywoodian. Că luxul poate avea un dozaj cuviincios, valorificând mai curând bunul-gust (şi bunul-simţ) decât

fastul grandilocvent. Nu mari plăci de marmură, nu băi de harem, nu feronerii aurite, nu mobilier imperial. Cât despre colecţia de obiecte preţioase găzduită în camerele de dimensiuni mai degrabă reduse ale casei, de la sculptură mică la maiolică şi gravură, de la monede şi conglomerate minerale până la mobilier şi o amplă bibliotecă, ea nu are nimic din opacitatea de vitrină a unei vanitoase investiţii: e o prezenţă afabilă, comunicativă, un interlocutor. „Am învăţat ceva de la fiecare piesă a colecţiei mele” – spune, la un moment dat, „proprietarul”. În realitate, te mişti în spaţiul existenţial al cuiva care nu are simţul proprietăţii. În jurul lui nu sunt „exponate”, ci instrumente de lucru şi parteneri de viaţă: repere şi urme ale unei căutări care nu vizează posesiunea, nici prestigiul „de aparat”.

Lucrul cel mai semnificativ însă din întregul ansamblu e raportul dintre componentele lui. Cantitativ, accentul cade, firește, pe camerele de reprezentare, fie că e vorba de sufragerii pentru mese colocviale (în timpul cărora vinul de Franken era un personaj abundent), fie că e vorba de spaţii de expunere pentru achiziţiile culturale ale

gazdei. Dar viaţa adevărată a casei se petrece în altă parte. Ambianţa în care gazda trăieşte, lucrează şi, în cele din urmă, moare nu e accesibilă nimănui, nu e destinată întreţinerii unui cult. E o unitate alcătuită din trei încăperi: *biblioteca*, străină de orice regie a etalării, ascunsă aproape, ca un sertar de unelte indispensabile, apoi *camera de lucru*, fără obiecte de artă, dar înzestrată cu cele necesare cercetării şi scrisului (mese, pupitre, rafturi, scaune, un suport pentru picioare, o oglindă, un termometru, un mapamond), şi, în sfârşit, *dormitorul*, extrem de mic şi de sobru: patul îngust sub un acoperământ cu franjuri, o noptieră cu sertar, un fotoliu, un scăunel pentru picioare, o masă de perete. Pe pereţi, două barometre (dintre care unul cu termometru), un tabel manuscris cu elemente de teorie muzicală şi un altul cu o listă a erelor geologice, indicând roci terţiare şi secundare. Deasupra patului, stă agăţat un cozoroc de hârtie pergamentată, destinat să protejeze ochii în zilele prea însorite. Cele trei încăperi sunt precedate de o anticameră, în care se găsesc dulapuri cu fragmente minerale şi un ceas de nisip.

Toate laolaltă alcătuiesc ceea ce Goethe numea „*meine Stube*”, „odaia mea”. În *această* odaie se află substanţa, energia şi îndreptăţirea funcţiilor sale publice. *Aici* se stabilesc criteriile şi scopurile, valorile şi orizontul. Ritmul acestui spaţiu are amploarea supra-istorică a geologicului şi graţia cristalină a mineralităţii. Pe cât de curtenitor, de ceremonios, e spaţiul de reprezentare al casei, pe atât de funcţional şi de necomplezent e spaţiul ei privat. Tot ceea ce, spre faţadă, e artă, diplomaţie, sociabilitate şi oficiu comunitar se bizuie pe geometria severă a camerelor din spate. Tot ceea ce *se arată* la rampă *se construieşte* în culise. Ingredientele acestei construcţii sunt amintite, fără afectare, în câteva versuri celebre: experienţa absorbantă a „lumii largi” şi a unei vieţi disponibile, străduinţă îndelungată, a şti să rotunjeşti ceea ce nu poţi termina, a cerceta fără încetare şi a întemeia cu generozitate, a păstra ce e vechi cu fidelitate şi a accepta în chip prietenos ce e nou, a te bucura de sensul lumii şi a avea ţeluri curate. Ţeluri curate! Iată un program de viaţă care nu e compatibil cu baldachinul leneş, cu parada somptuoasă, cu excesul *instalării* în funcţii,

roluri şi case. Dormitorul lui Goethe e un *model politic* şi, la noi, o utopie politică. Dormitorul – ca anexă discretă a unei camere de lucru şi a unei biblioteci. Dormitorul – ca spaţiu al unei odihne *meritate*. Nu aflăm nimic cu adevărat surprinzător citind declaraţiile de avere ale politicienilor. Dar am afla, probabil, lucruri înmărmuritoare, dacă le-am putea cerceta, dincolo de orice psihanaliză, dormitoarele. Despre camerele lor de lucru şi despre biblioteci prefer, deocamdată, să nu ştiu nimic, admiţând că ar fi ceva de ştiut…

Oblomovism

Dacă Ilia Ilici Oblomov ar fi pur şi simplu leneş, povestea lui ar începea, ca aceea cu „muieţi-s posmagii”, în două pagini. Iar termenul „oblomovism” ar fi superfluu. În realitate, inactivitatea în care personajul se complace până la asfixie n-are prea mare legătură nici cu lenea, nici cu devitalizarea boierimii ţariste, nici cu imaturitatea cronică a unui bleg. Ilia Ilici nu face nimic, dar motivaţiile lui nu ţin nici de psihologie, nici de sociologie. Oblomov e metafizician, e Hamlet în variantă rusească. Indecizia,

deliberarea nesfârşită, suspensia oricărei opţiuni culminează în paralizie şi moarte. Miza inadecvată pe un paradis al candorii, nevroza scrupulului nemăsurat, lehamitea, teama de complicaţiile inutile ale unei lumi care, pe de altă parte, e inconsistentă, toate laolaltă compun o retorică a zădărniciei care blochează, demobilizează şi, în final, ucide. Apuseanul Hamlet e mai agitat în lehamitea sa. Rusul e static şi inofensiv. Ceea ce el amână mereu nu e lichidarea netrebniciei înconjurătoare, ci lichidarea de sine. Oblomovismul e o sinucidere amânată. Şi e o încercare disperată de a evita „frigul" lumii. Cât despre Ilia Ilici, el întruchipează, în acelaşi timp, farmecul şi dezastrul mentalităţii răsăritene. O mentalitate care se năruie în relativism din cauza unei supralicitări a absolutului. Răsăriteanul nu ştie să fie rezonabil. Contemplativitatea lui nu exclude curioase forme de isterie. Sentimental şi crud, el îşi pierde adesea inima tocmai pentru că o idolatrizează. „Îi murise inima", spune, la un moment dat, Goncearov, despre altfel inimosul său erou. Oblomov e nemilos cu toţi cei din jur, mai ales cu cei la care ţine: Olga Sergheevna, Andrei Stolz, Agafia Matveevna, Zahar.

Compătimirea devine o patimă. Noi înşine ne vedem contaminaţi, de-a lungul formidabilului spectacol al lui Alexandru Tocilescu, de o milă atotcuprinzătoare, dincolo de orice criterii… Ne e milă de bătrânii servitori beţivi, devotaţi şi nevolnici, de fetele „bune” care nu deosebesc între „iubit” şi „iubire”, de gospodinele harnice, învăţate cu greul, bisericoase, trupeşe şi obtuze, de mărunta ingeniozitate a găinarilor, lacomi la preţuri mici, demoni scăpătaţi, provinciali şi, în definitiv, perdanţi, de băieţii „buni”, cărora le reuşeşte totul, întreprinzători, generoşi din lipsă de imaginaţie, monumente de plictiseală şi de succes senil, exemplari în vidul corectitudinii lor. Ne e milă de gazetarii „angajaţi”, care „combat bine” pe tărâmul injustiţiei publice, şi, evident, de bietul Oblomov, care pare să-i poarte pe toţi în spinare, aşa cum Iisus poartă în spinare crucea lumii. Mila – spune spre sfârşitul romanului său Goncearov – e un sentiment precumpănitor în firea femeilor. Din acest punct de vedere, Ilia Ilici e un personaj feminin, o „figură” a feminităţii biruite de cumsecădenie şi imanenţă, de griji insolubile şi afecte indefinite. Nu e vorba de

feminitatea goetheană, care „ne înalţă în tării”, ci de cea care ne „fixează” în patosul imediatului, care ne răstigneşte şi se răstigneşte odată cu noi pe lemnul vieţii zilnice. Cealaltă faţă a feminităţii.

Probabil că Marx n-a citit romanul lui Goncearov. Şi-ar fi dat seama că doctrina lui nu se potriveşte omului răsăritean, adică tocmai aceluia care a trebuit să o asume. Marx e un fel de Andrei Stolz devenit ideologie, iar marxismul – un îndreptar pentru uzul celor care vor să *schimbe* lumea. Oblomov nu vrea să schimbe lumea. Problema lui e să-i facă faţă, să găsească mijlocul de a o suporta, de a identifica, în spaţiul ei, neschimbătorul. Evident, Andrei Stolz e mai simpatic, mai „educativ”. Dar Oblomov moare cu ochii la orizont, căutând cerul stelelor fixe, în vreme ce Stolz sfârşeşte cântând (prost) la vioară, în salonul conjugal.

VI
„Cetitul cărţilor”

Cele 100 de cărţi?1

1. Text publicat iniţial în volumul *Cărţile care ne-au făcut oameni*, Dan C. Mihăilescu (ed.), Humanitas, Bucureşti, 2010.

„— Urcăm?

— Nu, dimpotrivă, coborâm!”

Acesta e primul citat pe care l-am reţinut din lecturile mele timpurii. E începutul unui roman de Jules Verne (*Insula misterioasă*). De ce l-am ţinut minte? Poate pentru că romanul cu pricina mi-a plăcut enorm. Sau poate pentru că, rostit într-un dirijabil care tocmai se prăbuşea, promitea să fie începutul unei aventuri palpitante. Dar e citatul acesta cu adevărat memorabil? Este el „formativ”? Evident, se poate specula. Adeziunea mea la fragmentul cu pricina anunţa, să zicem, un anumit gust pentru tensiune epică, pentru dialectica „sus – jos”, pentru contradicţie riscantă şi realism necomplezent. Nu cred, totuşi, că aşa stau, cu adevărat, lucrurile. Hazardul memoriei mele juvenile e o explicaţie mai plauzibilă. Întâlnirea cu o carte nu e întotdeauna ceva programabil, iar efectul lecturii nu se poate anticipa după calcule previzibile. Întâmplarea – adică destinul – joacă un rol important. Şi acesta e sfatul cel dintâi pe care l-aş da cititorului tânăr: e

bine să ceri „liste de cărţi importante” – şi să le citeşti –, dar nu trebuie neglijate întâlnirile fortuite, comerţul cu ce-ţi pică, pe nepregătite, în mână, lectura propusă de „soartă” şi, uneori, purtătoare de soartă. E util, cu alte cuvinte, să citeşti „organizat”, dar nu trebuie să-ţi refuzi prospeţimea unor opţiuni libere, dictate nu de sistematica bibliotecii, ci de neprevăzutul ei. În definitiv, *orice* te poate marca, *orice* poate să-ţi detoneze vocaţia, dacă terenul e pregătit şi momentul e prielnic.

În principiu, nu-mi plac „precocităţile”. Cu rare excepţii, ele nu exprimă decât un răsfăţ mimetic, o curiozitate mai curând deviantă, cu consecinţe, pe termen lung, deformatoare. Prefer copiii care citesc Andersen, fraţii Grimm, Creangă şi Ispirescu. Cei care se aferează printre picioarele adulţilor răsfoind dialogurile lui Platon sau vreo pagină shakespeariană mă neliniştesc. Simt o adiere de nefiresc, de afectare şi paradă (încurajată, vanitos, de surâsul exaltat şi complice al părinţilor).

În ce mă priveşte, mi-am făcut, nespectaculos, traseul lecturilor „de etapă”: mi-am citit, cuminte, basmele (printre care unele chinezeşti, exotice şi misterioase),

„*Cuore*”-le, Jules Verne-ul şi Dumas-ul. În liceu, am avut (inconfortabilă) şansa de a împărţi dormitorul cu un unchi profesor de franceză, care, înainte de culcare, îmi citea cu emoţie din Corneille şi Racine. El mi-a pus în mână şi textele lui Émile Faguet, un autor pentru care am păstrat o anumită slăbiciune până astăzi. (Încă recomand cartea lui *Arta de a citi*). O doamnă din Anglia cu care luam lecţii de limbă mi-a propus *Micul Lord Fountleroy*, povestirile lui Oscar Wilde şi cele, „repovestite” după Shakespeare, ale lui Charles Lamb. O colegă de clasă, Floriana Avramescu, m-a împins către bibliografia creştină (*Patericul*, *Vârstele vieţii spirituale* a lui Paul Evdokimov, Ernest Hello, *Pelerinul rus*). Un coleg de facultate, Marin Tarangul, mi-a deschis gustul filozofiei speculative, ispitindu-mă cu Kierkegaard şi Simmel. N-am fost scutit de unele „excursuri” ezoterice, teozofice sau antropozofice, de mistagogiile unor Fabre d’Olivet sau Édouard Schuré. Un impact masiv a avut, asupra mea, René Guénon. Toate acestea au fost evenimente legate de contactul cu anumiţi oameni, aşa încât mi se pare şi acum că orice experienţă de lectură e

corelativul unei „întâlniri” semnificative, al unei prietenii, al unei iubiri.

Părintele Benedict Ghiuş a găsit de cuviinţă să-mi recomande Claude Tresmontant (*Cum se pune azi problema existenţei lui Dumnezeu*), iar Constantin Noica m-a tatonat, mai întâi, cu Chateaubriand (*Geniul creştinismului*), Blaga (*Spaţiul mioritic*) şi Anna Magdalena Bach, pentru a mă şcolariza, apoi, cu seminarii despre Platon şi Hegel, şi cu „lista celor 100 de cărţi” obligatorii, pe epoci, de la Homer şi tragicii greci până la Goethe. (incluzând referinţele despre Antichitate ale unor Montesquieu, Nietzsche, Fustel de Coulanges, Erwin Rohde şi Werner Jäger). Propunea refacerea istoriei filozofiei prin patru autori: *Platon*, care îi recapitulează pe presocratici, *Aristotel*, care iradiază peste întregul Ev Mediu, *Kant*, care rezumă modernitatea inaugurată de Descartes şi Leibniz, şi, în sfârşit, *Hegel*, care face posibilă toată gândirea ulterioară, de la Marx până la Husserl şi Heidegger.

N-am fost, întotdeauna, suficient de harnic şi de scrupulos. Citesc încet şi mă las confiscat de pasiunea, adeseori demobilizatoare, a conspectului amănunţit

şi a sublinierilor pedante. Am avut episoade intense de „specializare” pe genuri. În liceu, de pildă, am citit mult teatru, jucând uneori, cu voce tare, toate rolurile câte unei piese (Caragiale mai cu seamă). Îmi place, în general, să citesc cu voce tare, mai ales poezie, şi, până târziu, am simţit nevoia să-mi verific propriile texte testându-le, cu voce tare, sonoritatea.

Lecturile formative nu încap, toate, în perioada tinereţii studioase. Poţi avea revelaţii decisive toată viaţa. Eram un om matur când am citit Chesterton şi C.S. Lewis şi mă simt profund îndatorat modului lor de a vorbi despre creştinism. Nu trebuie să-ţi fie ruşine că n-ai citit la timp cărţi esenţiale, că n-ai citit „tot” ce trebuie citit. Biografia fiecărui cititor are un grafic unic, irepetabil, consanguin cu evoluţia sa interioară, cu nevoile şi întrebările proprii, cu ritmuri, limite, întârzieri şi devansări specifice.

De aceea, de câte ori mi se cere „lista celor 100 de cărţi fundamentale”, mă derobez. Nu există reţete. Nu poţi face sugestii de lectură decât celor pe care îi cunoşti, cărora le ştii „felul”, tulburările, căutările şi apetiturile. Fiecare vârstă îşi are

ţesătura ei, fiecare individ uman are o chimie interioară care nu se poate sistematiza. În consecinţă, a recomanda o carte e un act de maximă răspundere şi de mare intimitate. Solemnităţile pedagogice, ca şi neglijenţa frivolă, pot strica minţi, caractere şi vieţi. E preferabil, prin urmare, să nu te pronunţi decât când cel care te întreabă e, pentru tine, „o carte deschisă”.

Cultura de internet

Nu mă înscriu printre detractorii calculatorului şi ai internetului. Dimpotrivă: calculatorul şi facilităţile lui mi-au schimbat viaţa în bine, şi asta la o vârstă când nu e uşor să asumi deprinderi noi. Scriu numai pe calculator şi apelez, de câte ori am nevoie, la reţeaua electronică, pentru informaţie, verificare, detaliu. E la îndemână, e rapid şi e, cu oarecari excepţii, o sursă de încredere. Am însă norocul de a nu mă fi format în vecinătatea şi prin intermediul calculatorului. Cu alte cuvinte, am puţine şanse să devin dependent, iar conceptul căutării intelectuale se asociază, pentru mine, ca şi pentru majoritatea congenerilor mei, cu alte proceduri decât

cele pe care le implică manevrarea unei tastaturi. E motivul pentru care sunt foarte rezervat când e să judec performanţa culturală a calculatorului şi a internetului. Ele au introdus în metabolismul culturii un coeficient de facilitate, care presupune, e drept, acces prompt, dar şi lene mentală, pasivitate, impostură.

Internetul e pe măsura acelora care cred că a fi cultivat înseamnă, pur şi simplu, *a şti*. Cunoaşterea ca depozit, inteligenţa ca exerciţiu al memoriei, interogaţia redusă la strictă dexteritate mecanică şi la curiozitate primară, toate acestea transformă faptul de cultură în produs de *supermarket* şi efortul de cunoaştere într-o subspecie a *shopping*-ului. Dar a fi cultivat nu înseamnă a şti, înseamnă *a şti să cauţi*. Nu a şti să utilizezi o „maşină de căutare", ci a transforma căutarea într-un parcurs laborios, imprevizibil, plin de fertile derapaje colaterale. Cultura nu te îmbogăţeşte prin ceea ce îţi livrează în mod expres, ci prin aventura drumului, prin barocul tatonărilor. Cultura e facultatea de a decide ce e de făcut *când nu ştii ceva*: cum să pui întrebarea, la ce uşă să baţi, în care orizont să te mişti. Cultura te îmbogăţeşte şi prin

ceea ce afli *fără să fi căutat* în mod direct. Pe scurt, cultura ţine mai mult de inspiraţie şi febrilitate spirituală decât de zel cumulativ. Dansul e mai aproape de firea ei decât săpătura harnică şi achiziţia hrăpăreaţă. Or, internetul nu încurajează dansul, ci mai degrabă o ţopăială arbitrară, o alergare aleatorie în toate direcţiile deodată. Internetul e un mod de a găsi în care căutarea se reduce la butonadă. Ceea ce e grav e că, găsind atât de uşor, începi să-ţi închipui că deţii cu adevărat ceea ce ai găsit. Impostura e, de aceea, paguba subiacentă a culturii de internet. Bunul dobândit fără efort, parada de informaţie plutind pe un perfect vid cognitiv, ştiinţa neasimilată, neprelucrată organic, creează impresia penibilă a falsului, a jongleriei stângace. Nicăieri nu e trişeria intelectuală mai acasă ca în spaţiul culturii de internet. Campionii ei păcălesc lumea, dar se păcălesc pe ei înşişi. Încep să creadă că ştiu, că emană miresme subtile, când, de fapt, miros a *Google* de la o poştă.

Cultura de internet ameninţă să devină cultura viitorului. Ea face victime încă de pe băncile şcolii, dar se instalează, vanitos, şi în creiere mai tomnatice, grăbite să vândă

ceea ce n-au cumpărat niciodată. Îmi pică ochii, din când în când, pe verbiajul bălţat al unei mici vedete de televiziune, pentru care laptopul pare să fie mamă, tată, frate, prieten şi, probabil, iubită. Din instrument util, calculatorul portabil a devenit un substitut de personalitate, o excrescenţă schizoidă care îşi domină utilizatorul. Omul vrea să epateze, să etaleze cunoştinţe fenomenale, să arate, mă-nţelegi, prostimii cât e de deştept. Vreţi să auziţi ceva despre *Olympia* (pronunţie ezitantă), a lui Edouard (pronunţat cu un „d” final sonor) Manet? Ascultaţi la mine! Urmează platitudinile curente, culese din Wikipedia şi din alte cotloane digitale, de unde trebuie să rezulte că vorbitorul şi-a tocit coatele şi şi-a mâncat tinereţile studiind asiduu istoria artei. Nu-i nimic – îmi spun. Insul a făcut, totuşi, de bine, de rău, un efort. Şi, decât să nu ştii nimic, mai bine să înveţi câte ceva, fie şi de pe internet. Atâta doar: când eşti în faza de învăţare, nu se cade să adopţi, ţanţoş, postura învăţătorului. Mai ai încă de butonat...

Cititul cărţilor

Aud tot mai des o formulă care mă contrariază: „a citi cărţi”. „Ce faceţi în timpul liber?” „Citesc cărţi.” „Mai citeşte şi tu cărţi, că nu strică!” „Am auzit că X citeşte cărţi”. Până mai ieri, cititul îşi subînţelegea complementul direct. Puteai, desigur, să citeşti şi gazete, sau scrisori, sau inscripţii, dar, în genere, a spune despre cineva că „citeşte”, că e „un tip citit”, că e „un mare cititor” implica, necesarmente, obiectul numit „carte”. Citim cărţi, ce altceva? Există, e drept, formula celebră a lui Miron Costin despre „cetitul cărţilor”. Dar ea se referea la o ocupaţie încă minoritară, care trebuia definită precis. În plus, cronicarul folosea pluralul având în minte, inevitabil, Cartea, pe care multiplicitatea „cărţilor” nu face decât să o reflecteze edificator. („Cu cetitul cărţilor cunoaştem pe ziditorul nostru, Dumnezeu…”) Reapariţia, într-un context cu totul nou, a expresiei cronicăreşti sugerează reintrarea lecturii în condiţia minoratului. „A citi” nu mai e, astăzi, o ocupaţie atât de răspândită, încât să fie enunţată ca atare, fără detalii. De citit, mai citim câte ceva. Dar cărţi nu prea mai citim.

Pe de altă parte, cărţile continuă să

apară, să se înmulţească epidemic, să alimenteze galopant librăriile şi bibliotecile. Se scrie imens. De aceea, a vorbi numai de „declinul lecturii” e a neglija un straniu fenomen complementar: „inflaţia textului”. În ziua de azi, pierdem contactul cu universul cărţii, nu doar pentru că nu mai avem timp, nu doar pentru că preferăm computerul şi televizorul, ci şi pentru că suntem înconjuraţi de prea multe cărţi. Abandonăm, uneori, lectura mai degrabă din cauza saţietăţii decât din cauza subţierii apetitului. Dacă nu mai citim nu este întotdeauna pentru că nu avem ce, pentru că bibliotecile s-au golit sau pentru că avem alte tentaţii, ci, dimpotrivă, pentru că bibliotecile stau să pocnească, pentru că oferta e inhibitorie.

Oricine a trecut, în ultimii ani, prin încercarea unui sondaj bibliografic ştie ce spun. În fiecare zi, subiectul de care te ocupi, oricare ar fi el, e abordat de o puzderie de „colegi” din toată lumea. Apar, trimestrial, mii de pagini noi: reorganizări ale informaţiei, reformulări, descoperiri de detaliu sau de anvergură. Efectul e descurajant: dacă eşti cât de cât realist, ştii, de la bun început, că n-ai să poţi acoperi

niciodată materia care se revarsă, asfixiant, asupra ta. Scrupulul investigaţiei exhaustive e condamnat la utopie şi ridicol. Rişti să mori în preliminarii, sau să cazi într-un soi de diletantism eroic. Cantitatea te demobilizează: la ce bun să continui, la ce bun să contribui, vanitos sau inconştient, la criza de supra-producţie a savantlâcului contemporan? Ori renunţi la scris, ori scrii pentru plăcerea proprie, fără pretenţii, fără ambiţii auctoriale. Mulţimea cărţilor provoacă, necesarmente, criza criteriilor. E din ce în ce mai greu să alegi, să te orientezi, să desparţi apele: devii fie un consumator lacom şi decerebrat, fie umbra, inactuală, a propriilor idiosincrazii. Cât despre literatorii incontinenţi, ei scriu somnambulic, scuturaţi de lungi accese de grafomanie şi narcisism. Îi citesc câţiva prieteni, snobii şi o mână de experţi indescifrabili.

În aceste condiţii, propun redobândirea chefului pentru citit printr-o temporară asceză. Cei care n-au citit şi nu citesc nu mă interesează, deocamdată. Cei care însă citesc prea mult să facă o „haltă de ajustare”. Să suspende, o vreme, frecventarea bibliotecilor, să privească în

gol, să reflecteze fără suport livresc. Iar cei care scriu să scrie mai puţin…

Note pentru o tipologie a lecturii

Se citeşte din ce în ce mai frugal. Şi toţi avem o idee – mai mult sau mai puţin temeinică – despre motivele acestei fatale anorexii. Dar mai e ceva: şi când se citeşte, se citeşte, de multe ori, prost. Deviant. Inadecvat. Vicios. Evident, nu există o reţetă universală a lecturii optime. Câţi cititori, atâtea moduri de a citi. Există, însă, câteva categorii mari, a căror simplă inventariere ar avea, poate, un oarecare efect terapeutic.

O primă specie de cititor este *bulimicul*. Pentru el, cartea nu e decât materia unui consum nediferenţiat, lacom, asemănător consumului de droguri. Aşa cum unii nu pot funcţiona dacă nu aud non-stop, ca zgomot de fundal, radioul sau televizorul, alţii intră în sevraj dacă n-au de ronţăit o tipăritură oarecare. Posibilitatea de a rămâne singuri cu un gând propriu, de a se cufunda în vidul bogat al contemplativităţii, li se pare o perspectivă înfricoşătoare. Ca sub-specii, vom menţiona devoratorul de ziare, care la

masă, în metrou sau în parc e simpla anexă a unui maldăr de gazete policrome, apoi devoratorul de romane poliţiste şi, în sfârşit, amatorul de literatură în genere, trăitor în universuri paralele, emotiv, rafinat, degustător de ficţiuni şi pescuitor de metafore, supărat pe filozofii care n-au „simţul concretului” şi se pierd în speculaţiuni din care lipseşte patosul vieţii (ceea ce, până la un punct, e adevărat). Încă o sub-specie: cititorul „branşat”, cu lecturi la zi. Nu mai pierde timpul cu clasici răsuflaţi. Rumegă doar ultimele apariţii de pretutindeni. Şi îi plac toate.

O altă categorie e aceea a cititorului *specializat*. Nu mai citeşte de mult pentru plăcerea proprie. Trebuie să se ţină la curent cu progresele domeniului său, drept care despoaie toate periodicele care îi vin la îndemână, aleargă pe internet, se speteşte căutând să facă rost de monografiile cele mai proaspete. Candidă şi, în fond, recomandabilă e lectura *sistematică*: se fac liste de cărţi „obligatorii”, pe autori sau pe teme, şi se trece la lucru, cu creionul în mână. E lectura de tip şcolar, inevitabilă până la o anumită vârstă. (Fiecare vârstă are, în mod normal, ritmuri şi opţiuni

specifice: a citi la 60 de ani ca la 15 e suspect...) Între cititorii „de idei”, se disting cei care se concentrează asupra autorului citit, cu programul strict de a-l înţelege în mod adecvat, şi cei care citesc pentru a-şi confirma tezele proprii, fie regăsindu-le în textele altora, fie luând textele cu pricina drept substanţă de contrast.

O specie aparte, foarte răspândită de la o vreme, este aceea a cititorului *suspicios*. Motivaţia lui e detectiv-ideologică: citeşte pentru a demasca. Vrea să-l prindă, mă-nţelegi, pe autor cu ocaua mică: nu cumva e fascist? Nu cumva e cripto-comunist şi securist? Nu cumva e nepatriot? Nu cumva e homosexual? Sau anti-homosexual? Nu cumva e antisemit? Sau cam prea pro-semit? Poate că e francmason, sau evreu, sau spion. Poate că e un plagiator de duzină. Poate ţine cu Băsescu. Sau cu Patriciu. Poate are afaceri necurate. Şi dacă el personal nu pare să aibă defecte la vedere, poate că ceva nu era în regulă cu taică-său. Sau cu vreun frate. Sau cu prietenii. A te apropia de un text cu această mentalitate de anchetator e a deveni imun la orice formă de bucurie şi a te abona, conştiincios, la hepatită cronică. Nu se

poate frecventa nici un teritoriu al culturii, cu deprinderi poliţieneşti.

În ce mă priveşte, cred că lectura matură şi fertilă este lectura dictată de un orizont de interogativitate propriu. Ai o întrebare anumită, ai o preocupare dominantă şi citeşti pentru a căuta repere, provocări ajutătoare, soluţii. Citeşti în plasa unei problematici *antecedente*. O asemenea *lectură orientată* are cel puţin două avantaje: (1) e superior selectivă, te ghidonează în labirintul descurajant al bibliotecii şi (2) pune ordine chiar şi în ceea ce poate fi, la un moment dat, lectură întâmplătoare. Când ai obsesivitatea bună a unei întrebări vii, tot ce-ţi cade în mână poate fi revelator, de la ziar la roman, de la roman la tratat.

Când ne lamentăm că se citeşte puţin, ar trebui să ne gândim, cât de cât, şi la *calitatea* lecturii. Şi să nu ne facem un idol dintr-o ocupaţie care nu are sens decât… dacă chiar are unul. A fi „intelectual” nu înseamnă strict a ţine tot timpul în mână o carte. Un intelectual se defineşte mai ales prin ceea ce face când *nu* citeşte: când reflectează, când stă de vorbă, când tace, când râde, când se roagă. În rest, aproape

totul este permis, dacă dozajul e corect. În materie de lectură, sunt bune şi niţică gurmandiză, şi ceva amor deştept pentru literatură, şi un pic de antrenament de specialitate, şi oarecare zel sistematic, şi, mai ales, focalizarea tenace asupra unui set de întrebări. Singura lectură cu adevărat inutilă şi vinovată este lectura suspicioasă: profesionistul ei are psihologia mistreţului, lăsat liber într-o inocentă şi vulnerabilă grădină de zarzavat.

Despre scris

Dacă cititul e în declin, putem spune că, dimpotrivă, scrisul trece printr-un episod de ebuliţiune. Se scrie prost, dar se scrie mult. De vreme ce e născut poet, fiecare român are în raniţă bastonul de scriitor. Şi dacă nu de scriitor, măcar de gazetar. Gazetarul e tot scriitor, dar mai „rupt din viaţă”, mai civic, mai aventuros.

Pofta de a scrie e un sindrom adolescentin. Am trecut cu toţii prin frisonul post-pubertar al autorlâcului: simţi nevoia acută de a aşterne pe hârtie câteva rânduri decisive, în versuri sau proză, în secret sau la vedere. Îţi vine să scrii, înainte de a avea

ceva de scris. N-ai încă substanţa: ai apetitul, postura, fasonul. „A fi scriitor” e mica utopie privată a tuturor absolvenţilor de umanioare. Iar cine scrie vrea să şi publice. Figura liceanului solitar, care îşi umple sertarele fără să aspire la notorietate, fără orgolii şi veleităţi e rarisimă. Toţi vor să-şi vadă numele pe o copertă. Toţi visează la confirmarea tiparului. Gestul de a scrie este, în el însuşi, un refuz tranşant al anonimatului. Am văzut tineri pompoşi şi netrăiţi care se sufocă de nerăbdare dinaintea celei mai firave perspective editoriale, dar am văzut şi bătrâni pergamentoşi, aflaţi în anticamera exitului, care ar da orice pentru a ieşi pe piaţă ca „autori”: autori de memorii, de descoperiri epocale, de romane, poeme şi sisteme filozofice.

Unii se epuizează în scrisori către ziare şi autorităţi, alţii compun „apeluri”, alţii, mai branşaţi, iau cu asalt internetul. Acesta din urmă a produs, e drept, o specie de grafomanie fără precedent: poţi fi sigur că vei fi citit (o certitudine care lipsea grafomanului „tradiţional”), poţi să te baţi pe burtă cu oricine şi eşti liber de orice răspundere, de vreme ce nu semnezi.

Există maniaci ai calofiliei, mari şlefuitori de fraze, marcaţi, pe viaţă, de solemnitatea compoziţiilor şcolare. Dar există şi scrisul incontinent, torenţial, diareic, neglijent până la obscenitate. În primul caz, ideile sunt înlocuite prin ornamentică, în al doilea – printr-o sterilă volubilitate. Să menţionăm şi scrisul „profesional”, simplă dexteritate mecanică, „obligaţie de serviciu”, cu sub-specia scrisului academic, al salahoriei de catedră, rezultate din imperativul: „*publish or die!*”.

Mai rare, dar ilustrând, într-un fel sucit, tot un capitol de patologie a scrisului, sunt cazurile de intelectuali care *nu pot* să scrie, sau scriu căznit, patetic, luptându-se, clipă de clipă, cu o inhibiţie maladivă. Prin meserie, ei *trebuie* să scrie, dar, prin complicate blocaje mentale şi sufleteşti, nu reuşesc să o facă decât *à contre cœur*, scremut, crispat, sub presiune exterioară. „Nu scriu, pentru că mi-ar lua din timpul pentru citit!” – îmi spunea, cândva, un important istoric de artă. Un altul se justifica printr-o aiuritoare prudenţă: „Dacă scriu şi public, mi se fură ideile”. O cauză semnificativă a neputinţei de a scrie e, alteori, orgoliul născător de hiper-exigenţă.

Perfecţionismul insomniac, spiritul autocritic dus până la demolarea de sine sfârşesc prin a paraliza respiraţia liberă a verbului. Foaia albă devine, astfel, un *memento* al riscului de a nu fi la înălţime, o ameninţare cu efect castrator.

Monumental în tenacitatea cu care a refuzat, o viaţă întreagă, să scrie a fost Alexandru Dragomir. Practica sabotajul propriei creativităţi cu o aplicaţie devenită ideologie: „nu mă pot apuca de scris, înainte de a lămuri în detaliu problema de care mă ocup”. „Când gândeşti un lucru, trebuie să mergi până la capăt. Scrisul e secundar”. Era, poate, un ecou din Platon, o depreciere a scrisului ca simplu procedeu mnemotehnic, ca mineralizare a gândului, ca mod de a slei mişcarea vie a ideilor. Dar era şi încrederea utopică în capacitatea inteligenţei omeneşti de a „merge până la capăt” în efortul ei de cunoaştere. Or, întrebarea care se pune e dacă un asemenea „capăt” există şi în ce măsură poate fi el atins, dacă există cu adevărat.

În realitate, scrisul nu e niciodată o operaţiune de „execuţie” tehnică a unui proiect prealabil. Oricine a practicat, intensiv, exerciţiul scrisului ştie că el nu e

punerea (finală) în pagină a unei căutări, ci căutarea însăşi. În încercarea de a formula, afli lucruri la care simpla cădere pe gânduri nu are acces. Expresia scrisă e un mod de a pricepe şi e garanţia faptului de a fi priceput cu adevărat ceea ce voiai să pricepi. Cu alte cuvinte, nu poţi spune că ai înţeles un lucru, înainte de a fi reuşit să-l exprimi. Şi nu o dată, la capătul frazei, al paginii sau al cărţii abia încheiate, te vezi întâmpinat de un sens diferit, sau cu totul nou, faţă de cel pe care l-ai avut în minte la început. Scrisul tău te-a dus mai departe decât propriul tău gând. Scrisul tău s-a dovedit mai ingenios decât tine, ceea ce e totuna cu a spune că scrisul tău nu e *doar* al tău. Şi e cu atât mai puţin al tău, cu cât e mai izbutit.

VII
Martirajul limbii române

Iritări

Despre reaua folosire a limbii române în lumea de azi, fie că e vorba de presa de toate felurile, fie că e vorba de exerciţiul

cotidian al comunicării, se pot scrie tomuri întregi. Stricarea limbii nu aduce în discuţie simpla inadvertenţă gramaticală, derapajul semantic, invazia barbarismelor, smintirea accentelor etc. În joc e ceva mai adânc şi mai periculos: criza limbii indică criza ţesutului intim al unei comunităţi. Între energia unei naţiuni şi sănătatea limbii sale e o relaţie strânsă, a cărei dereglare ar trebui să îngrijoreze. Evident, nu se poate impune prin decret igienizarea vorbirii zilnice. Dar unele instituţii, şcoala şi presa în primul rând, ar trebui să se simtă mai intens responsabile, mai atente, mai active. Nu sunt.

Televiziunile, de pildă, ar trebui, cred, să-şi creeze mici departamente de supervizare lingvistică, prin intermediul cărora câţiva experţi să asigure „controlul de calitate” al limbii folosite în emisiunile curente. Ei ar începe, să zicem, prin recoltarea probelor insalubre şi ar face, încet-încet, educaţia minimală a „pacienţilor”. Câteva maladii ar trebui tratate la nivel naţional. Îmi vin în minte, cu titlu de mostră, două asemenea maladii.

Prima este înlocuirea unor cuvinte „normale”, consacrate, îndestulătoare

semantic, prin termeni preţioşi, ţanţoşi, simptome ale unui anumit parvenitism cultural. A spune „a viziona” în loc de „a vedea” sau „a lectura” în loc de „a citi” e o afectare inutilă. Nu spui nimic în plus. Spui doar că eşti băiat „fin” (sau fată „fină”), că iei fandoseala lexicală drept inteligenţă, că ţi se pare şic să vorbeşti ţuguindu-ţi buzele. „A viziona” un spectacol, „a lectura” o carte sau un articol nu sunt ocupaţii de om cumsecade. Omul cumsecade vede şi citeşte. Şi, pentru că vede cum trebuie şi citeşte bine, nu spune niciodată că „a vizionat” şi „a lecturat”.

Un alt delir generalizat este frecventa folosire a lui „ca şi” în loc de „ca”. S-a creat obiceiul ca, în anumite cazuri, să se evite o cacofonie brutală prin substituţia cu pricina. Ca să nu spui „ca casa vecinului”, spui „ca *şi* casa vecinului”. În loc de „ca condiţie” preferi să zici „ca *şi* condiţie”. Personal, consider, pe de o parte, că fobia cacofoniilor e uşor nevrotică şi atestă o specie de semidoctism calofil, iar, pe de altă parte, că, pentru a evita cazurile groase, limba română oferă soluţii mai elegante şi mai fireşti. Poţi spune „asemenea casei vecinului”, sau „drept condiţie”. Uimitor e

însă altceva: „şi”-ul salvator e folosit şi când nu e nimic de salvat. Ce cacofonie eviţi când spui „ca şi soluţie”, în loc de „ca soluţie”? Sau „ca şi profesor”, în loc de „ca profesor”? Or, această anomalie s-a răspândit galopant, aşa încât rareori mai auzi, în asemenea cazuri, versiunea normală. Las sociologilor şi psiho-sociologilor sarcina, după mine imposibilă, de a explica astfel de aiureli. Deocamdată, tot ce pot spune e că, de câte ori vizionez emisiuni în care se vorbeşte despre ce lecturează unii şi alţii, mă simt, ca şi scriitor, destul de iritat.

Martirajul limbii române

Ar trebui să ne fie tuturor ruşine de ceea ce se întâmplă în România de la o vreme. Am reuşit să intrăm în Europa, ieşind din rândul lumii. Am devenit, ca niciodată parcă, o insulă absurdă, un conglomerat de dejecţii, plutind în derivă. Viaţa noastră cotidiană pendulează între ridicol şi convulsie, între mârlănie şi delir. Suntem cu toţii vinovaţi şi cu toţii victime. Cum ne-am mai putea reabilita în ochii noştri şi ai celorlalţi? Ce mai e de salvat? Uneori –

deformare profesională – îmi spun că numai limba română, cu micul ei tezaur de împliniri intraductibile, merită încă o posteritate. Dar e limpede, pe de altă parte, că ea n-a fost niciodată mai batjocorită ca acum. Se vorbeşte sângeros de urât, cu un apetit al promiscuităţii şi al degradării de care cu greu ne vom putea vindeca. Viaţa cetăţii a devenit o baie de vulgaritate. Suntem în ochiul unui vârtej toxic, al unei tornade, care riscă să ne desfigureze.

Cu puţin timp înainte să moară, Socrate îi spunea prietenului său Criton: „…reaua folosire a cuvintelor nu e doar o greşeală de limbă, ci şi un mod de a face rău sufletelor” (*Phaidon*, 115, e). A vorbi şleampăt, răstit, ofensator, grobian şi, pe deasupra, greşit, a nu acorda atenţie greutăţii cuvintelor, a spune orice despre oricine, a vorbi pentru a provoca furie sau durere sunt tot atâtea feluri de a introduce, în mediul în care te manifeşti, o primejdioasă otravă. Strici bunul-gust, jigneşti buna-cuviinţă, tulburi ordinea firească a lucrurilor şi deformezi sufletele. Exigenţa unei bune utilizări a limbii se adresează mai ales oamenilor şi instituţiilor pentru care vorbirea e o profesiune: presa în toate variantele ei,

şcoala pe toate nivelele ei, scriitorii şi politicienii. Acestea sunt „mediile” creatoare de *modele*. Din această zonă se aşteaptă criterii valide pentru constituirea unui *stil* de viaţă şi de convieţuire pe măsura demnităţii umane. Parlamentarul care ţine un discurs nu are doar a transmite un mesaj politic, nu are doar a contracara opinia unui adversar: el livrează auditoriului său un mod de a fi, un anumit *design* comportamental, un sentiment global al ordinii publice şi al valorilor. „Ce-ai face în primul şi în primul rând, dacă ţi s-ar oferi sarcina guvernării?” – a fost întrebat, la un moment dat, Confucius. Răspunsul său a sunat astfel: „Esenţialul este să numeşti corect lucrurile. Dacă denumirile nu sunt corecte, cuvintele nu se mai potrivesc. Dacă cuvintele nu se mai potrivesc, treburile statului merg prost. Dacă treburile statului merg prost, nici riturile şi muzica nu mai pot înflori. Dacă riturile şi muzica nu mai pot înflori, judecăţile şi pedepsele încetează să mai fie drepte. Dacă judecăţile şi pedepsele încetează să mai fie drepte, poporul nu mai ştie cum trebuie să se poarte”. Aşadar, de vreme ce ordinea comunitară depinde în asemenea măsură de

corectitudinea limbajului, înseamnă că prima îndatorire a unei guvernări adevărate este folosirea adecvată a cuvintelor. Şi că cine se foloseşte de cuvinte, cine scrie şi vorbeşte în văzul lumii umblă la ţesătura cea mai intimă a naţiunii şi a statului. A vorbi înseamnă a decide, indirect, cu fiecare frază rostită, asupra limbii, asupra temeiurilor judiciare, asupra riturilor şi asupra artelor. A fi, cu alte cuvinte, clipă de clipă, legiuitor, creator de limbă, pedagog, moralist şi estet. Admit că e o povară uriaşă. Nu poţi fi Confucius pe perioada unui întreg mandat. Dar nici nu poţi pretinde respect şi legitimitate când raporturile tale cu limba pe care o vorbeşti sunt cele ale unui violator în recidivă.

Stereotipii

Lenea mentală şi senilitatea sunt sursele curente ale vorbirii stereotipe. De aceea, veghea neîntreruptă asupra ticurilor verbale, asupra repetiţiilor, asupra replicii mecanice, nereflectate, ar trebui să fie un permanent exerciţiu de igienă mentală, cel puţin la fel de important ca întreţinerea în bună formă a corpului. Când apari la

televiziune şi, în genere, când vorbeşti, trebuie să te întrebi mereu de ce, de exemplu, te laşi manipulat constant de câteva epitete prea la îndemână. De ce spui, una-două, „interesant”, sau „drăguţ”, sau, mai nou, „fascinant”? „Interesant” e un fel de a mima, în gol, o reacţie de adâncime: „aha, înţeleg unde baţi”, sau „voi mai reflecta la chestia asta”, sau „ia uite, dle, nu m-aş fi gândit!”. De fapt, e un fel de a nu spune nimic determinat. În loc să taci, sau să admiţi că nu pricepi, sau că te plictiseşti de moarte, spui „interesant” şi ai scăpat. (Există un celebru „analist”, puţin sâsâit, care spune „interesant” de îndată ce interlocutorul său deschide gura. „Tocmai am venit de la Cluj” – zice invitatul. „Interesant!” – comentează gazda, cu apropo. „Săptămâna trecută mi s-a născut un fiu.” „Interesant!” „Kosovo a devenit independent.” „Interesant!” Până la urmă, analistul se recomandă ca fiind mult mai „interesant” decât interlocutorul său, de vreme ce sub orice banalitate descoperă un abis.)

„Drăguţ” e jucăria unui anumit tip de feminitate. El trebuie să arate că cea (cel) care îl rosteşte e o fire delicată, emotivă,

gata să guste, cu ochii umezi, fleacuri „dulci”, gesturi „fine”, oameni „atenţi”. „Drăguţ” exprimă femeia adultă în regim de copiliţă. Adjectivul tinde spre substantiv: „Sunteţi un drăguţ!” rişti să auzi dacă faci o elementară manevră de politeţe. Totul se poate salva prin această încăpătoare categorie: există băieţi drăguţi şi fete drăguţe, petreceri drăguţe, filme drăguţe, cadouri drăguţe, restaurante drăguţe. (Tot astfel există emisiuni drăguţe, cu şi pentru femei: două sau mai multe cucoane sporovăiesc drăguţ, despre tot felul de întâmplări de viaţă, triste sau drăguţe, contemplă poşeţele, rochiţe sau pantofiori drăguţi, se plâng niţel de bărbaţi, deşi, una peste alta, sunt drăguţi. „Drăguţ” funcţionează bine în regim diminutival. Se împacă bine cu „mâncărică”, „hăinuţe”, „plimbărică”, „supiţă”, „bârfuţă”, „glumiţă” etc. Ştiu. Degeaba bombăn. Foarte multe telespectatoare adoră acest tip de emisiuni. Ce pot pentru ca să spun? Sunt drăguţe. Sunt fete bune. Sunt ale noastre.)

Cu „fascinant” e altceva. E unul din nenumăratele englezisme (sau americanisme) ale culturii noastre contemporane. *Fascinating*, ca şi *great* sunt

cuvinte prin care anglo-americanii înţeleg să arate cât de intens pot participa la o conversaţie care, de fapt, nu-i interesează. „Tocmai m-am întâlnit cu John!” „*Fascinating!*” sună răspunsul, destinat să camufleze mai sincerul „Ei şi?”. Uneori, recunosc, termenul e de neocolit. M-am întors în ţară, după două luni de absenţă, şi m-am uitat, seara, la televizor. *Fascinating!*

VIII
Cum stăm la televizor

Realitatea televiziunii

Cândva, în anii ’70, am făcut, pentru Teleenciclopedia, o serie de emisiuni de istoria artei. Majoritatea erau filmate dinainte, aşa încât sâmbătă seara le puteam vedea, autocritic, împreună cu cei de-acasă. Odată, s-a întâmplat să stea lângă mine unul din fiii mei, care trebuie să fi avut, atunci, vreo patru ani. Stupefiat de prezenţa mea simultană pe ecran şi în casă, el s-a interesat, mai întâi, dacă cel de la televizor era, într-adevăr, tata, după care s-a întors

spre mine, cel viu, de lângă el, şi m-a întrebat aproape agresiv: „Atunci tu cine eşti?” Era limpede că pentru fiul meu, ca pentru foarte mulţi telespectatori, imaginea de pe ecran era mai consistentă, mai verosimilă, mai „reală” decât realitatea însăşi. Ceea ce vedem la televizor nu poate fi pus la îndoială. Mai curând poate fi pus la îndoială ceea ce trăim nemijlocit, ceea ce există în carne şi oase în imediata noastră apropiere. Televiziunea ne oferă o supra-realitate, o realitate intensificată până la utopie. Ea livrează, în lumea secularizată de astăzi, ceea ce, în lumile tradiţionale, livrau marile construcţii religioase. Supra-realitatea însemna însă, atunci, sfera zeilor, a îngerilor, a lui Dumnezeu. Televiziunea ne propune, mai mult sau mai puţin conştient, o supra-realitate fără transcendenţă, o mitologie fără mister. Adică o supra-realitate care, paradoxal, e sub-reală. Televiziunea e, prin definiţie, dezvăluitoare: ea dă de văzut, dă în vileag cu un asemenea aplomb, încât pare să spună că ceea ce nu se vede şi nu se poate da în vileag nu există. Prestigiul ştirilor „tari” (breaking), supralicitarea scandalului, voluptatea de a arăta chiar şi ce nu se arată de obicei

dovedesc în ce măsură televiziunea trăieşte din căderea voalurilor, din de-secretizare şi de-mitizare. Vraja televiziunii stă în capacitatea ei de a dezvrăji, de a „descoperi” lucruri ascunse, dovedind că ele n-au nimic de ascuns. Putem spune, de aceea, că televiziunea e „apocaliptică”, în sensul pe care termenul îl avea în greceşte: descoperire, revelare. Doar că, în vreme ce revelaţia „clasică” scotea la lumină o plus-realitate, un nimb, revelaţia TV pune în valoare o minus-realitate. Supra-realul televizat e mai puţin decât realul. E realul în versiunea lui strict vizibilă, fără subterane şi sublimităţi: o suprafaţă multicoloră şi indiscretă, care se consumă fie isteric, fie somnolent.

Există, totuşi, televiziuni rele şi televiziuni mai puţin rele. Există, chiar, şi televiziuni bune. Cât despre mine, trebuie să admit că, oricât aş bombăni, mă uit nepermis de mult la televizor.

A sta la televizor

Nu toată lumea „stă” la televizor. Unii se uită la două-trei emisiuni şi apoi pleacă. Cu

alte cuvinte, unii încasează tot, alţii aleg. Din punctul meu de vedere, exponenţii celei de a doua categorii sunt publicul adevărat, publicul preţios, care trebuie avut în vedere de posturile serioase. Nu a face rating ar trebui să conteze, ci a fi pe lista de opţiuni constante ale unui public selectiv, exigent, degustător. Dar aşa cum există lectura-viciu, ai cărei împătimiţi devorează tot, fără discernământ şi fără reflexie, aşa cum există erotismul vicios, care aspiră să consume toată populaţia feminină, într-o precipitată exaltare a cantităţii, există şi telespectatori vicioşi, care stau dinaintea micului (dar suveranului) ecran cu orele, de la buletinul de ştiri până la incontinenţele nocturne ale famelicului Dan Diaconescu. Aceştia constituie, după mine, falsul public de televiziune, publicul vegetal, decerebrat, nevrotic. Dar e, totodată, publicul majoritar. Prin urmare, la el se gândesc constructorii de programe, el decide ce „se dă”, el garantează succesul sau căderea. Într-un anumit sens, tema tuturor posturilor de televiziune pare să fie următoarea: cum să facem ca cei care stau şase ceasuri pe zi la televizor să stea opt, sau măcar să nu coboare la cinci. Avem un public pasiv? Să-l

facem şi mai pasiv. Avem un public leneş? Să-l facem inert. Să avem doar grijă ca atunci când aţipeşte de tot să-l scuturăm abil cu ceva „tare”, atât cât să întredeschidă pleoapa. Ideal e telespectatorul imobil, cel care face din fotoliul propriu centrul tuturor activităţilor domestice: mănâncă la televizor, doarme la televizor, se ceartă la televizor ş.a.m.d.

Spunem „a sta la televizor” şi nu mai percepem subtextul de paralizie al acestei îndeletniciri. E „consum” în varianta lui cea mai statică, mai placid „receptivă”, mai tâmpă. La teatru sau la cinema trebuie *„să te duci”*, *„să mergi”*. Imperativul lecturii e: *„Ia* şi citeşte!” (*„Tolle, lege!”*) Există, e drept, *„a sta* de vorbă”, sau *„a sta* pe gânduri”. Dar în ambele cazuri e vorba de condiţia preliminară a unui *act*. A sta de vorbă e a intra în mişcarea dialogului, a schimbului de idei şi, eventual, a contradicţiei. A sta pe gânduri e a bloca orice agitaţie exterioară, pentru a da frâu liber dinamismului, plin de tensiune şi de neprevăzut, al reflexivităţii. A sta, însă, la televizor e, pur şi simplu, a sta, a-ţi diminua maximal prezenţa, a te abandona unui confort fără arderi, fără investiţie

personală, fără riscuri. Pasivitatea e reduplicată, adesea, şi printr-o altă „figură” a inacţiunii: „stai şi te uiţi”. Faţă de „a privi”, care implică atenţie, in-specţie, ofensivă sfredelitoare, „a te uita” e dezangajant şi flasc. A te uita e, tocmai, a te abţine să intervii, a refuza să participi, a sta deoparte, pe scurt, a *nu* face. „Te uiţi şi câştigi!” suna, acum câtva timp, un slogan al ProTV-ului. Cu implicaţia: „Câştigi fără să faci nimic!” De fapt, „câştigul” nu e, în acest caz, decât un fel de a nu pierde. Nu pierzi energie, nu pierzi ceea ce se pierde, de regulă, atunci când pui umărul, când intri în joc. Eşti pacientul unui câştig prin absenţă: ieşi în avantaj, fără să ieşi mai bogat. Telespectatorul de acest tip seamănă cu cel care transmite ştirile, citindu-le pe prompter: el reproduce mecanic, cu un surâs abstract, un text care nu-i aparţine, pe care îl înţelege numai pe jumătate şi pe care îl uită de îndată ce l-a citit.

O singură „mişcare” e încurajată de statul la televizor: cea mijlocită de telecomandă. O invenţie genială pentru a combina somnolenţa cu nerăbdarea. Stai şi alergi. Posibilitatea de a tatona indefinit devine incapacitate de a te fixa. Te uiţi şi *nu*

vezi. Te uiţi cu degetele, ca într-un suprarealist exerciţiu de lectură Braille. Televizorul se întoarce, paradoxal, împotriva lui însuşi: toate programele devin simultane şi sucombă, ca amestecul tuturor culorilor, într-un gri mat.

Telemania e, între altele, şi un antrenament perfid pentru demisia civică: un mod de a lipsi din spaţiul cetăţii. Dar ăsta e un alt subiect. Deocamdată, mă duc să stau puţin la televizor.

Cum stăm la televizor

Cum televizorul administrează ore lungi din programul nostru cotidian, este inevitabil să acordăm oarecare atenţie modului, mai confortabil sau mai puţin confortabil, în care ne instalăm dinaintea ecranului. De încercat, s-a încercat, cred, tot ce se poate încerca. Telespectatorul îşi amenajează amplasamentul în aşa fel, încât să aibă de jur împrejur întregul instrumentar al comodităţii. El vrea să stea în condiţii optime şi multifuncţionale. Prin urmare, aranjează lucrurile recapitulând mental orice tip de activitate care ar putea surveni în timpul televederii. S-ar putea să i

se facă foame şi atunci trebuie să aibă în preajmă o masă sau măcar o măsuţă. S-ar putea să i se facă somn şi atunci va prefera canapelele onctuoase, dacă nu direct patul, respectiv aşezarea televizorului în dormitor. Unii preferă fotoliul, dar atunci se îngrijesc să-şi sporească bună-starea, recurgând la un taburet pentru picioare. Există şi genul pragmatic, care plasează lângă fotoliu o bicicletă de casă. În felul acesta, eşti simultan sedentar şi sportiv. Te uiţi şi transpiri. Să nu uităm categoria destul de ciudată a telespectatorului itinerant, care se uită de-a-n picioarelea, când se întâmplă să treacă prin faţa televizorului. Se opreşte scurt din drumurile sale cazaniere, aruncă o privire neutră spre ecran şi rămâne cu ochii pironiţi pe ceea ce vede. „Stai jos!” îi spun ceilalţi membri ai familiei. „Nu, nu mă uit!” răspunde preopinentul şi rămâne în picioare sau pleacă bosumflat (pentru a reveni, de altfel, foarte curând).

Mâncatul la televizor poate fi copios şi atunci spectacolul văzut devine un pretext ceţos pentru digestie, sau poate fi frugal, un soi de reflex anex, pe bază de alune, bomboane, biscuiţi, sărăţele, fursecuri. A privi înseamnă, în acest caz, a opta între

obezitate şi ulcer. Fumătorul va avea în preajmă scrumiere, ţigări şi brichete, iar băutorul va ilustra una sau alta din „categoriile” mari ale speciei: berea (mai potrivită la meci), şpriţul (pentru dezbaterile politice), vinul bun pentru dezbateri fine, „de idei”. În familiile de „manageri”, se preferă whisky-ul. Copiii, ţinuţi la televizor ca să fie „cuminţi”, se vor îndopa cu zaharicale, Fanta, sau Coca-Cola.

Somnul la televizor are şi el mai multe variante. Cea mai obişnuită e somnul *intermitent*. Capul cade scurt, la răstimpuri, pentru a se redresa imediat, ca după un intenţionat exerciţiu de concentrare. Spectaculoasă e varianta somnului *profund*, însoţind, cu eventuale sforăituri, toate emisiunile. Televizorul lucrează ca un soporific perfect, cu singurul dezavantaj că produce obişnuinţă. Unii nu mai pot adormi fără telejurnal, sau fără un vehement film de acţiune. „De ce nu te duci să te culci?” spun, exasperaţi, cei din preajmă. „Nu, că nu dorm”, mormăie plescăind împricinatul şi se culcă la loc.

Nu vom inventaria toate speciile de activitate (unele inavuabile…) pe care le stimulează postura de telespectator. Fapt

este că e greu de deosebit ce e mai important: ce faci în timp ce te uiţi la televizor sau ce vezi la televizor în timp ce faci tot felul de alte lucruri.

Globalizarea manelelor

Opinia publică spaniolă şi mondială a fost dezamăgită de nunta prinţului Felipe al Spaniei cu Letizia Ortiz. Aşteptările ziarelor şi ale poporului au fost înşelate. Şi nu e vorba de simple detalii „tehnice” (rochia miresei, calificată de Paco Rabanne ca „oribilă”, sau absenţa unui număr suficient de planuri apropiate în transmisia televizată a ceremoniei etc.), ci de stilistica generală a evenimentului. Totul a fost nepermis de „rece”. Mirii au fost mult prea rezervaţi unul faţă de altul, nu s-au sărutat pe gură, n-au plâns (nici măcar regele şi regina n-au plâns, cum şade bine unor adevăraţi socri mari), din cei 19 preşedinţi ai Americii Latine n-au participat, vai, la nuntă decât 14, au lipsit Berlusconi şi Blair, toasturile de la ospăţ au fost transmise fără sonor. Pe scurt, un eşec. Unde e fierbinţeala sângelui iberic? Unde detaliul picant? Unde lacrima, vocea sugrumată de emoţie, disoluţia

rimelului, unanimitatea europeană, tapajul, mica isterie, veselia amară a episodului prenupţial, „ia-ţi, mireasă, ziua bună” etc.? Nimic. Lucrurile s-au desfăşurat cu o nobilă, aproape geometrică, simplitate, croiala şi scenografia de ansamblu au fost de o solemnitate discretă, fastul a fost subordonat bunului-gust. Cu alte cuvinte, spectacolului i-au lipsit sosul, emoţia udă, strălucirea de cabaret.

E, între altele, un semn că manelele au învins. Au devenit o filozofie universală. Sigur că mulţimea are, prin definiţie, o străveche nevoie de circ, paiete, ohtături şi chiote. Dar acum dezamăgirile sunt exprimate de mari cotidiene, de cronicari fini, de designeri rafinaţi. Sensibilitatea nu se mai declară satisfăcută, dacă nu e tratată cu dulceţuri înecăcioase, cu senzaţii tari, cu scene brutale. Nunta regală trebuie să semene cu un serial sud-american, să miroasă a trandafiri şi sânge, a patimă dezlănţuită, agonie şi extaz. Viaţa nu are sens dacă nu e trepidant sentimentală, impudică, năclăită de afecte groase şi grimase enorme. Vorba lui Teodor Mazilu: „Mie să-mi suferi, Cecilia!” Vrem să vedem ciufuleli şi urlete, hohote de plâns,

zgârieturi, lux dezmăţat, penitenţă, coincidenţe fatale, adulter, nedreptate, mizerie de operetă şi sfinţenie de pension. Vrem trăiri! Şi nu mai putem avea trăiri, dacă nu ne dăm cu capul de pereţi, dacă nu participăm spasmodic la drame de cartier, dacă nu suntem cotropiţi de otrăvuri, delir neptunian şi orgasm incontinent. Viaţa aşezată, ritualul cu ştaif ne umplu de plictiseală. Vrem realul cel mai explicit cu putinţă, spectacolul cel mai indiscret, emotivitatea cea mai la îndemână.

Cum s-a ajuns aici? Mai întâi, prin scleroza treptată a vieţii interioare. Am reuşit, încet-încet, să nu mai credem decât în ceea ce se percepe la suprafaţă şi *ca* suprafaţă. Cu alte cuvinte, ceea ce nu se vede, ceea ce nu sare în ochi nu există. Simţim strict atât cât putem exterioriza. În al doilea rând, ne aflăm în situaţia de a compensa prin evidenţe grosolane ceea ce am pierdut în înălţime şi subtilitate. Intensităţile mute, răcoarea aspră a înălţimilor ne-au devenit străine. Avem, dimpotrivă, nevoie de vociferare şi febră. Tânjim după scandalul acut şi după afectele mlăştinoase. Sensibilitatea noastră nu se mai pune în mişcare fără provocări barbare,

fără zaharicale şi ulcere. Incapabili să mai experimentăm extazul, căutăm, halucinaţi, epilepsia. Opaci la elixiruri, adoptăm drogul. Plăcerile noastre sunt simultan bolovănoase şi facile, dulcege şi acide. Nu mai avem acces la agreabil, dacă nu trecem, mai întâi, prin usturime. Sonorităţile trebuie să fie asurzitoare, mirosurile – necruţătoare, nuditatea – mai mult decât nudă… Vrem să sucombăm în siropuri săţioase, ca nişte insecte euforice. Când va veni sfârşitul lumii, nu vom şti ce să facem mai întâi: să ne facem rugăciunea, sau să savurăm oroarea la televizor. Până atunci, ne vom resemna cu nunta prinţului Felipe, cu condiţia ca preotul oficiant să fie Adrian Copilu' Minune.

Cinci zile fără televizor

Săptămâna trecută, am petrecut cinci zile într-un loc fără televiziune. Asemenea experienţe ar trebui făcute din când în când. Şi nu numai cu televizorul. Am descoperi, astfel, că civilizaţia constă, esenţialmente, în transformarea unor *accesorii* în substanţe şi instrumente *vitale*.

S-a putut trăi, până mai ieri, fără aer condiţionat. Fără telefoane mobile. S-a putut trăi fără lumină (şi aparatură) electrică. S-a putut trăi – ceea ce astăzi e de negândit – fără anestezice. S-ar zice că televizorul nu poate avea, în economia vieţii noastre, aceeaşi pondere. Nu e ca aragazul, apa curentă şi novocaina. Dar suspendaţi, pentru câteva zile, „statul la televizor” şi veţi vedea că timpul îşi schimbă alcătuirea şi ritmul, că redescoperiţi realităţi uitate, că deveniţi altcineva.

Mai întâi, seara devine mai lungă. În absenţa spectacolului de pe „micul ecran”, intervalul petrecut, de obicei, sub fascinaţia lui se dublează. Pentru telespectator, între ora primelor ştiri şi ora de culcare, ceasul avansează pe nesimţite: un film, un talk-show, eventual un al doilea film, sau un nou episod Elodia şi programul se încheie. Nici nu ştii când a trecut timpul: pleci spre pat moţăind, uşor spălat pe creier, nemulţumit că ai mai pierdut o zi. Fără televizor, constaţi că ai dinainte o seară lungă, intens şi divers utilizabilă. Poţi citi, poţi face conversaţie, poţi întâlni prieteni, poţi să te plimbi, să reflectezi pe cont propriu, să ieşi în oraş, să-i redescoperi pe cei apropiaţi.

Poţi, de asemenea, să te plictiseşti în tihnă, să nu faci nimic. Dar una e să nu faci nimic privind fix spre cutia cu imagini din faţa ta, şi alta e să nu faci nimic dinaintea propriei tale singurătăţi. Nimicul fără televiziune e abisal, policrom, monumental, în vreme ce nimicul trăit dinaintea ecranului e vid, sau populat de fantasme. În primul caz, te confrunţi cu nimicul *tău*. În al doilea, cu un nimic *străin*, fabricat, destinat să provoace uitarea (sterilă) de sine.

O altă consecinţă, esenţială, a anulării televizorului este reorganizarea problematicii zilnice. Faptul de a te decupla de la „actualitatea” calendaristică are un prompt efect eliberator. Interogativitatea proprie se reorientează, se recalibrează, se redistribuie după cu totul alte ierarhii. Începi să simţi că există lucruri mai importante decât furiile lui Vadim Tudor, decât relaţiile Orban – Tăriceanu, şi chiar decât conflictele dintre preşedinte şi premier, dintre preşedinte şi parlament, dintre PNL şi PDL etc. Există întrebări mai acute şi mai urgente decât cele pe care le pun, seară de seară, analiştii, moderatorii, diverşi gazetari tragici şi comici, diverse domnişoare mondene. Fără agitaţia

televizuală, cerul devine mai înalt, zgomotul lumii – mai subtil, viaţa – mai limpede. Treci într-un alt univers, mai misterios şi totodată mai simplu decât universul tapajului mediatic.

Nu cred în utopii. Ştiu că televizorul nu va mai dispărea niciodată dintre noi. Că eu însumi îi voi rămâne, până la un punct, prizonier. Propun doar mici cure de dezintoxicare.

Epilog: Cu sau fără dileme?

Când am lansat pe piaţă Dilema, nu ne-am făcut iluzii prea mari în privinţa efectelor ei terapeutice. Ştiam că „omul fără dileme”, cu certitudinile lui de lemn, cu suficienţa lui asfixiantă, nu va dispărea curând din peisajul autohton. Ne închipuiam, totuşi, că pe măsură ce lumea românească se va „normaliza”, pe măsură ce „tranziţia” va trece, calmul deliberativ va câştiga teren. Ne închipuiam că ne vom destinde şi că vom avea răgazul (şi dispoziţia) de a percepe nuanţe şi complexităţi, acolo unde până deunăzi totul ni se părea reductibil la alb şi negru. Dar, fie că tranziţia nu a trecut (şi nu va trece, la

noi, niciodată), fie că omul fără dileme e o constantă fatală a speciei, ne-am dat repede seama că situaţia nu s-a schimbat considerabil, că „dilematicii” (de vocaţie) rămân o raritate şi că, în consecinţă, gazeta noastră e destinată să aibă viaţă lungă: cu cât e mai veche, cu atât e mai durabilă. Cu alte cuvinte, Dilema este o vechime de viitor!

Dacă însă lumea nu s-a schimbat, ni s-a părut că trebuie să ne schimbăm noi. Cât de cât. Să nu încremenim, carevasăzică, în proiect. Tocmai ca să nu cădem într-o judecată de tip „ori – ori”, într-o severitate nedilematică, am evoluat, pe nesimţite, spre o gândire mai flexibilă. Ne-am întrebat dacă e bine cu adevărat să ai, în orice împrejurare, dileme şi dacă e întotdeauna rău să nu le ai. Tema e, fireşte, enormă. Pe de altă parte, n-am fost niciodată atât de obtuzi, încât să credem că *Dilema* şi-a făcut din ezitarea dilematică o doctrină. Am ştiut de la bun început că există evaluări, decizii şi iniţiative, în care dilemele n-au ce căuta. Ne vom îngădui, totuşi, un rapid punctaj aniversar, o încercare de actualizare. Ce ştim azi şi ce rămâne valabil la capătul a şaptesprezece ani de experienţă?

Când e bine să ai dileme?

1. Când participi la un *dialog*. Dialogul nu e posibil când unul din interlocutori adoptă tonul peremptoriu al deşteptului suveran. Nu poţi *discuta* cu cineva care crede în *indiscutabilul* opiniei sale. Cine nu are în vocabularul său uzual expresii de tipul „cred că”, „poate”, „o să mă mai gândesc” nu e pregătit să intre în dialog cu nimeni. Infailibilul, atotştiutorul, vanitosul, parvenitul, pe scurt, prostul, prostul fudul, sigur de sine şi fericit de sine nu trebuie inclus în nici o întreprindere dialogică; e pierdere de vreme.

2. Când eşti înclinat să arunci asupra semenului tău o *judecată morală* definitivă. Simţul etic nu lucrează cu intransigenţe, ci cu nenumărate pogorăminte, cu răbdare, precauţie şi iertare. Chiar aşa? Chiar şi când vorbim de criminali, hoţi şi lichele? Da, chiar aşa! Şi chiar dacă a contempla dilematic asemenea cazuri e un soi de jertfă interioară, o investiţie în alb, eventual nerentabilă.

3. Când te ocupi de *politică* (direct sau de pe margine). Nu se lucrează cu absoluturi, când te mişti în zona strictei relativităţi. E ridicol să te învineţeşti de ură,

sau să leşini de entuziasm, când nu ţi se cere decât un vot rezonabil. Numai spiritul dilematic garantează capacitatea de a face compromisuri utile, de a evita grosolănia polemică, încăpăţânarea contra-productivă. Nedilematicul e, prin definiţie, conflictual. Jan Patočka avea dreptate să spună că războaiele sunt provocate de oameni fără dileme, oameni care cred că au dreptate totală pe toate planurile, oameni care nu percep dimensiunea *problematică* a lucrurilor.

4. Când eşti prea tânăr şi ai, prematur, mai multe răspunsuri decât întrebări.

5. Când eşti prea bătrân şi simţi mijind înăuntrul tău spectrul lui Conu' Leonida.

6. Când te auzi proferând locuri comune.

7. Etc.

Când nu e bine să ai dileme?

1. Când e vorba de eticheta comunitară, adică de *politeţe*. Nu e cazul să devii dilematic, dacă eşti invitat să vorbeşti cuviincios, să te porţi afabil şi să nu scuipi pe jos.

2. Când poţi face cuiva un bine, oricât ar fi de costisitor.

3. Când poţi evita să faci cuiva un rău.

4. Când e vorba de *pedagogie şi*

instrucţie: nu poţi educa (forma) pe nimeni pe bază de dileme. Şi educatorul, şi cel educat trebuie să accepte un set de reguli, un fond de geometrie, fără de care orice efort modelator devine o negociere sterilă, o subtilă coreografie a neputinţei binevoitoare. Permisivitatea practicată orbeşte sfârşeşte prin a-i sminti şi pe pedagog, şi pe învăţăcel. La limită, actul formativ însuşi poate fi pus, dilematic, sub semnul întrebării, cu rezultatul unei generale destructurări.

5. Când e vorba de *onoarea* proprie. Comportamentul nedemn, necinstea, slugărnicia, sperjurul nu pot fi justificate prin sofisticate palori dilematice.

6. Când e vorba de *iubire*. În teritoriul extatic al iubirii nu e loc pentru clarobscur. Sau, când e, iubirea e pe sfârşite. Nu există îndrăgostire dilematică, pasiune dubitativă, fericire analitică. Dăruirea de sine nu poate avea aspectul unei tatonări logice. Dacă e un spaţiu în care dilema e mai stingheră decât oriunde, în care cântărirea atentă, rezerva înţeleaptă, disponibilitatea speculativă sunt mai scandalos inadecvate, acela este spaţiul întâlnirii cu fiinţa iubită. Nu există bucurie deplină cu dileme

adiacente.

7. Când e vorba de *Dilema veche*. Cu sau fără ea? Dacă ne-am înţeles bine cititorii, răspunsul nu poate fi decât nedilematic: cu!

8. Etc.